

VIEŠOSIOS POLITIKOS IR VADYBOS INSTITUTAS

MOKSLINIS TYRIMAS

EKONOMINIŲ MIGRANTŲ SKATINIMO GRĮŽTI Į TĖVYNĘ PRIEMONĖS

Autoriai:

Egidijus Barcevičius (tyrimo grupės vadovas)

Erika Tauraitė-Kawai

Žilvinas Martinaitis

Daiva Kuzmickaite

Dovilė Žvalionytė

*2005 m. gruodžio 20 d.
Vilnius*

TURINYS

DARBE NAUDOJAMŲ SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	2
ĮVADAS	3
1. LIETUVOS PILIEČIŲ TARPTAUTINĖ DARBO MIGRACIJA	4
1.1. LIETUVOS PILIEČIŲ EMIGRACIJOS TENDENCIJOS	4
1990-2005 M. BEI GALIMOS EMIGRACIJOS PASEKMĖS.....	4
1.2. EKONOMINĖS EMIGRACIJOS TIPOLOGIJA BEI KONCEPTUALIEJI PAAIŠKINIMAI.....	6
2. EKONOMINIŲ MIGRANTŲ IŠ LIETUVOS GRĮŽIMO TENDENCIJOS.....	8
2.1. EKONOMINIŲ MIGRANTŲ GRĮŽIMO Į TĖVYNĘ TENDENCIJOS	9
2.2. VEIKSNIAI, DARANTYS ĮTAKĄ EKONOMINIŲ EMIGRANTŲ APSISPRENDIMUI SUGRĮŽTI.....	13
2.2.1. <i>Socialiniai-kultūriniai veiksniai</i>	13
2.2.2. <i>Ekonominiai veiksniai</i>	15
2.3. VEIKSNIAI, TRUKDANTYS EKONOMINIŲ EMIGRANTŲ GRĮŽIMUI	17
2.3.1. <i>Specifiniai sugrįžimo galimybes mažinantys veiksniai</i>	17
2.3.2. <i>Sisteminės tam tikrų sričių darbuojamas ar visiems Lietuvos piliečiams aktualios problemos</i>	20
3. VALSTYBĖS POLITIKOS IR INSTITUCIJOS LIETUVIŲ MIGRACIJOS SRITYJE	21
3.1. AKTUALIAUSIOS ES LYGMENS POLITIKOS	21
3.2. TARPTAUTINIAI SUSITARIMAI DĖL PENSIJŲ IR SOCIALINĖS APSAUGOS	23
3.3. MIGRACIJOS POLITIKOS POŽIŪRIU AKTUALIAUSIOS LIETUVOS VALSTYBĖS STRATEGIJOS IR PROGRAMOS	23
3.4. LIETUVOS VALSTYBĖS INSTITUCIJŲ VEIKLA FORMUOJANT BEI ĮGYVENDINANT POLITIKAS, KURIOS SKATINTŲ EKONOMINIUS MIGRANTUS SUGRĮŽTI Į TĖVYNĘ	26
3.4.1. <i>Priemonės, skirtos emigrantams tiesiogiai aktualiems klausimams spręsti</i>	26
3.4.2. <i>Priemonės kurios aktualios visiems Lietuvos gyventojams, tačiau gali turėti esminės įtakos emigracijai mažinti ar paskatinti ekonominius migrantus sugrįžti</i>	33
3.4.3. <i>Nevyriausybinių organizacijos ir migracijos politika</i>	33
3.4.4. <i>Pagrindinės valstybės politikos priemonių lietuvių emigracijos srityje įgyvendinimo problemos</i>	34
4. UŽSIENIO ŠALIŲ POLITIKOS PRIEMONĖS, SKATINANT MIGRANTUS GRĮŽTI Į TĖVYNĘ	36
4.1 AIRIJOS ATVEJO STUDIJA	37
4.2. ES VALSTYBĖS-NARĖS: „PROTŲ SUSIGRAŽINIMO“ PROGRAMOS	43
4.3. NE ES VALSTYBIŲ PATIRTIS	45
4.4. SVARBIAUSIOS UŽSIENIO VALSTYBĖSE TAIKOMOS PRIEMONĖS, SKIRTOS PASKATINTI EKONOMINIUS MIGRANTUS SUGRĮŽTI	48
5. VIEŠOSIOS INTERVENCIJOS GALIMYBĖS	49
5.1. TEORINIS VALSTYBĖS INTERVENCIJOS MODELIS	49
5.2. VALSTYBĖS INTERVENCIJA SIEKIANČI, KAD EKONOMINIAI VEIKSNIAI SKATINTŲ MIGRANTUS SUGRĮŽTI.....	51
5.3. VALSTYBĖS INTERVENCIJA SPRENDŽIANČI PRAKTINIO POBŪDŽIO PROBLEMAS, KURIOS TRUKDO EKONOMINIAMS MIGRANTAMS SUGRĮŽTI.....	52
5.4. SOCIALINIAI-KULTŪRINIAI VEIKSNIAI: DISKONTO NORMA.....	54
5.5. KADA PRIIMAMAS SPRENDIMAS SUGRĮŽTI?	54
6. EKONOMINIŲ MIGRANTŲ SKATINIMO GRĮŽTI Į TĖVYNĘ PRIEMONIŲ PLANAS	55
6.1. PAGRINDINĖS PRIEMONIŲ PLANO DALYS	58
6.2. PRIEMONIŲ, SKIRTŲ PASKATINTI EKONOMINIUS MIGRANTUS GRĮŽTI NAMO, ĮGYVENDINIMO KOORDINAVIMO KLAUSIMAI.....	60

Darbe naudojamų santrumpų sąrašas

BPD – Lietuvos bendrasis programavimo dokumentas
BVP – Bendras vidaus produktas
EEE – Europos ekonominė erdvė
EMTE – Europos mokslinių tyrimų erdvė
ERA-MORE (*angl.* European Research Area – Mobile Researchers) – Europos mokslininkų mobilumo centrų tinklas
ES – Europos Sąjunga
EURES (*angl.* European Employment Services) – Europos užimtumo tarnybų tinklas
EUROPASS (*angl.* single transparency framework for qualifications and competences) – tai į vieną aplangą apjungti ir patobulinti iki šiol galioję su asmens kvalifikacija ir kompetencijų skaidrumu susiję dokumentai: pažymėjimai, sertifikatai ir kt.
EUROSTAT (*angl.* Statistical Office of the European Communities) – Europos Sąjungos statistikos biuras
FAS (*angl.* Irish National Training and Employment Authority) – Airijos nacionalinė mokymo ir įdarbinimo agentūra
FM – Lietuvos Respublikos Finansų ministerija
JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos
LDB – Lietuvos darbo birža
LGITIC – Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centras
LII – Lietuvos išėivijos institutas
LMMC – Lietuvos mokslininkų mobilumo centras
LR – Lietuvos Respublika
LTV2 – Lietuvos televizijos antrasis kanalas
MD – Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Migracijos departamentas
NARIC – (*angl.* Network of National Academic Recognition Information Centres) – Nacionalinis akademinio kvalifikacijų pripažinimo informacijos centrai
NVO – Nevyriausybinė organizacija
OASIS (*angl.* Online Access to Services, Information and Support) – Airijos e-vyriausybės svetainė
PLB – Pasaulio lietuvių bendruomenė
PVI – Pilietinės visuomenės institutas
SADM – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
SKVC – Lietuvos studijų kokybės vertinimo centras
SODRA – Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba
ŠMM – Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija
TMID – Tautinių mažumų ir išėivijos departamentas
ULMF – Užsienio lietuvių mokslo forumas
ULRC – Užsienio lietuvių rėmimo centras
VLK – Valstybinės liginių kasos
VMI – Valstybinė mokesčių inspekcija
VRM – Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija
VU – Vilniaus Universitetas

IVADAS

Šiame dokumente pateikiama mokslinį tyrimą „Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į tėvynę priemonės“ inicijavo Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, remdamasi LR Vyriausybės programa ir jos įgyvendinimo priemonių planu.¹ Tyrimą atliko Viešosios politikos ir vadybos instituto suformuota analizės grupė.

Pastaraisiais metais vis labiau pastebima didėjančios Lietuvos piliečių emigracijos problema. Nors įvairių šaltinių pateikiami skaičiai skiriasi, tačiau galima pakankamai pagrįstai teigti, kad nuo 1990 m. iš Lietuvos išvyko apie 300000 žmonių (detalesnė statistika pateikiama šio tyrimo 1 dalyje). Absoliuti dauguma šių asmenų išvyko dėl ekonominių motyvų – siekdami geresnių gyvenimo ir darbo sąlygų. Sunku vienareikšmiškai įvertinti vyraujančias socialines-demografines emigrantų charakteristikas: dažniausiai teigiama, kad mobilieji – jauni, pakankamai gerai išsilavinimą įgiję asmenys, taip pat jaunos šeimos. Tačiau tarp emigrantų gausu ir pagyvenusių žmonių bei aukštos kvalifikacijos asmenų (mokslininkų, gydytojų). Užsienyje lietuviai dirba labai įvairaus pobūdžio darbus – tiek legalius, tiek nelegalius, tiek kvalifikuotus, tiek ir nekvalifikuotus. Tačiau nepriklausomai nuo darbo pobūdžio, visi migrantai, kurie po 1990 m. išvyko dėl ekonominių motyvų, šiame darbe yra vadinami ekonominiiais migrantais.

Valstybės politika siekiant spręsti emigracijos iš Lietuvos problemas turi kompleksiskai apimti keletą sričių:

- a) Emigracijos mažinimas
- b) Santykių su išeivija palaikymas
- c) Paskatos sugrįžti išvykusiems migrantams
- d) Darbo jėgos imigracija iš užsienio šalių.

Šis tyrimas ir 11 lentelėje pateikiamas priemonių planas yra skirtas vienai iš išvardintų sričių – emigrantų sugrįžimo problemai. Šis planas galėtų tapti dalimi kompleksiškos ir integruotos bei geriau koordinuotos valstybės politikos Lietuvos piliečių migracijos srityje.

Pirmojoje tyrimo dalyje trumpai pristatomos Lietuvos piliečių migracijos tendencijos, išnagrinėjama ekonominės migracijos samprata bei trumpai apžvelgiami conceptualieji požiūriai, kurie paprastai naudojami kalbant apie migracijos reiškinį. Antroje tyrimo dalyje aptariamos emigrantų sugrįžimo į Lietuvą tendencijos, nagrinėjami veiksniai ir motyvai, kurie skatina emigrantus grįžti į tėvynę bei problemos, su kuriomis susiduria tie, kurie apsisprendžia sugrįžti. Trečioji tyrimo dalis yra skirta aktualiausiems emigrantų sugrįžimo požiūriu valstybės politikoms nagrinėti. Nurodomos pagrindinės ES politikos, aktualūs Lietuvos valstybės strateginiai dokumentai bei atskirų Lietuvos valstybės institucijų įgyvendinamos politikos priemonės. Ketvirtoji dalis pristato užsienio valstybių patirtį skatinant migrantus sugrįžti į tėvynę. Šioje dalyje atliekama Airijos – vieno sėkmingiausių pavyzdžių šioje srityje – atvejo studija, apibendrinama kitų ES valstybių patirtis bei pateikiami priemonių, kurių ėmėsi įvairios ES nepriklausančios valstybės, pavyzdžiai. Penktojoje dalyje pateikiamas conceptualus modelis, skirtas pagrįsti valstybės intervencijai skatinant migrantus sugrįžti į Lietuvą. Šis modelis yra pagrįstas liberaliaja doktrina, kuri nurodo, kad valstybė turi imtis priemonių tais atvejais, kai neveikia standartinės rinkos prielaidos. Pritaikius šią logiką, galima pagrįstai teigti, kad valstybė turėtų imtis priemonių gerinant informacijos apie grįžimą prieinamumą ir kokybę ir siekiant užtikrinti sugrįžusių asmenų teises į valstybės teikiamas gėrybes.

¹ LR Vyriausybės 2004-2008 metų programos (Žin., 2004, Nr. 181-6703) 8.31 punktą: „parengti ir įgyvendinti priemonės, skatinančias ekonominius migrantus grįžti į Tėvynę“. LR Vyriausybės nutarimu Nr. 315 patvirtintos Vyriausybės 2004-2008 m. programos įgyvendinimo priemonės; 485 priemonė nurodo, kad „būtina parengti pasiūlymus priemonėms, kurios skatintų ekonominius Lietuvos migrantus grįžti į Tėvynę“.

Šeštoje dalyje suformuluojamas konkretus priemonių planas, skirtas paskatinti ekonominius migrantus sugrįžti į tėvynę bei pasiūloma šių priemonių institucinio koordinavimo struktūra. Nurodytos priemonės yra skirtos spręsti toms specifinėms problemoms, kurios emigrantams kyla todėl, kad jie yra (ar buvo) išvykę iš Lietuvos. Plane nurodomas priemonės pavadinimas, trumpas pagrindimas ir už priemonės įgyvendinimą atsakingos institucijos. Tačiau būtina akcentuoti, kad jei nurodytos priemonės bus įgyvendinamos izoliuotai nuo valstybės politikos kitose srityse, nepavyks pakeisti dabartinių emigracijos tendencijų ir paskatinti emigrantus sugrįžti. Akivaizdu, kad pagrindiniai ekonominių migrantų išvykimo motyvai yra ekonominiai, todėl sugrįžimą iš esmės paskatinti gali tokia valstybės politika, kuri didintų ekonominės gerovės lygį šalyje ir spręstų svarbiausias problemas tam tikruose sektoriuose (švietimo, sveikatos apsaugos, mokslo, verslo plėtros ir kt.) (žr. taip pat 9 pav.). Šios politikos yra aktualios visiems Lietuvos gyventojams: pasilikusiems, emigravusiems, sugrįžusiems. Todėl 12 lentelėje pateikiamos įvairių valstybės sektorių ir horizontalių politikų, kurios turi esminės įtakos emigrantų apsisprendimui dėl sugrįžimo, gairės. Šios gairės išdėstomos pakankamai apibendrintai, kadangi Lietuvoje jau priimta ir įgyvendinama daug strateginių dokumentų aktualiose srityse. Tuo tarpu šiame darbe nesiekama detaliai išanalizuoti visų valstybės plėtros problemų ir pasiūlyti valstybės plėtros strategiją – tuo labiau, kad tokios strategijos jau yra parengtos ir įgyvendinamos: Valstybės ilgalaikės raidos strategija,² Nacionalinė darnaus vystymosi strategija,³ Lietuvos bendrasis programavimo dokumentas 2004-2006 m.⁴ ir Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa.⁵

Atliekant tyrimą, naudotasi įvairiais šaltiniais – analizuota oficialioji statistika, sociologinių apklausų duomenys, teisės aktai, įvairūs tyrimai, spaudos straipsniai bei aktuali informacija iš interneto naujienų portalų ir svetainių. Taip pat atlikti interviu su svarbiausių migracijos klausimais dirbančių institucijų Lietuvoje atstovais, užsienyje dirbančiais emigrantais iš Lietuvos bei į Lietuvą iš užsienio sugrįžusiais asmenimis, kalbėtasi su lietuvių migracijos klausimais besidominčiais ekspertais. Be to, buvo išplatintas klausimynas pagrindinių lietuvių bendruomenių užsienyje atstovams. Žinoma, kai kurie tyrime naudojami šaltiniai, ypač neoficialieji, internetiniai, turi trūkumų, o interviu metu apklausta pakankamai nedaug emigrantų. Kita vertus, nebuvo galimybės specialiai šiam tyrimui užsakyti plačių ir visa apimančių sociologinių apklausų ir remiantis jomis atlikti gilią kiekybinę analizę. Tas faktas, kad darbe naudotasi daugeliu šaltinių, padeda kompensuoti riziką, kad kai kurie iš šių šaltinių nėra pakankamai reprezentatyvūs.

1. LIETUVOS PILIEČIŲ TARPTAUTINĖ DARBO MIGRACIJA

1.1. Lietuvos piliečių emigracijos tendencijos 1990-2005 m. bei galimos emigracijos pasekmės

Esminiai migracijos krypties ir proporcijų pokyčiai Lietuvoje prasidėjo dar 1988-1989 m., drauge su politiniais ir ekonominiais pasikeitimais ir tarptautinės darbo rinkos liberalizacija. Nors tam tikra emigruojančiųjų iš Lietuvos piliečių statistika registruojama dar nuo nepriklausomybės paskelbimo, tačiau tikslių duomenų šioje srityje vis dar trūksta. Šiandien spėjama, kad per nepriklausomybės laikotarpį iš Lietuvos išvyko nuo 200 000 iki 500 000 ar net dar daugiau gyventojų. Skirtingi statistikos šaltiniai pateikia gana panašius (nors nevienodus) pastarųjų metų oficialiuosius duomenis. Migracijos tarnybos nurodo, kad 2003 m. išvykimą deklaravo 10725, 2004

² Valstybės ilgalaikės raidos strategija, (Žin. 2002, Nr. 113-5029).

³ Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, (Žin. 2003, Nr. 89-4029).

⁴ Lietuvos 2004 – 2006 metų bendrasis programavimo dokumentas, (Žin. 2004, Nr. 123-4486).

⁵ Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa, <www.ukmin.lt>.

m. – 13249, 2005 m. I pusmetį – 6754 LR piliečiai.⁶ Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijoje nurodoma, kad iš Lietuvos 2003 m. išvyko 9700 gyventojų.⁷ Remiantis Statistikos departamento duomenimis 1990 - 2004 m. iš Lietuvos išvyko apie 318000, o vien 2004 m. – 15165 gyventojai.⁸ Pastaruoju metu Statistikos departamentas prognozuoja, jog po įstojimo į ES intensyvi emigracija (apie 15 000 žmonių per metus) turėtų tęstis iki 2010 m., o iki 2030 m., nors emigrantų skaičius ir sumažės, tačiau išvykstančiųjų vis tiek bus daugiau, nei atvykstančiųjų.⁹ Be to, oficialieji duomenys dažnai pakankamai neatspindi neoficialiosios migracijos, kuri, kokybiniais ekspertų vertinimais, buvo ir yra gana didelė.¹⁰

2004 m. gegužės 1 d. Lietuvai tapus ES nare, išvykti dirbti į užsienį tapo dar paprasčiau. Sprendžiant pagal atitinkamoms Jungtinės Karalystės ir Airijos tarnyboms pateiktų prašymų suteikti socialinio draudimo kodą skaičių, Lietuvos piliečiai buvo vieni aktyviausių tarp naujųjų ES valstybių.¹¹ Pastaraisiais metais Lietuvoje nuosekliai mažėjo nedarbas; šią tendenciją paaiškina ne tik ekonomikos plėtra, bet ir gyventojų emigracija.¹² Emigracijos potencialą rodo ir sociologinių apklausų duomenys. Dar 2001 m. pabaigoje atlikta apklausa (skirta ES laisvo asmenų judėjimo principo įgyvendinimo pasekmėms iširti) parodė, kad „visam“ ar „kuriam laikui“ iš Lietuvos išvykti norėtų 63,1 proc. gyventojų.¹³ Nacionalinėje demografinės (gyventojų) politikos strategijoje teigiama, kad išvykti gyventi ir dirbti į užsienį norėtų apie 40-60 proc. Lietuvos gyventojų ir apie 25 proc. realiai imasi priemonių išvykti.¹⁴ Tiesa, 2005 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (SADM) užsakyta reprezentatyvi apklausa atskleidė naujas tendencijas: visam laikui išvykti norėtų 1,3 proc. o „kuriam laikui“ – 14,9 proc. gyventojų.¹⁵ Šie duomenys gali būti interpretuojami taip: daugelis išvykti planavusių asmenų tai jau padarė, o didėjanti darbo jėgos paklausa bei atlyginimai Lietuvos darbo rinkoje mažina paskatas emigruoti. Vis dėlto tokias išvadas patikimomis laikyti bus galima tik tokiu atveju, jei panašius rezultatus pateiktų apklausos, kurios bus atliktos ir sekančiais bei vėlesniais metais bei iš esmės sumažėtų emigracijos srautas. Be to, netgi ir tokia tendencija neišspręstų problemų, kurios susijusios su tuo, kad daug asmenų jau išvyko iš Lietuvos.

Teoriškai galima išvelgti tiek teigiamų, tiek ir neigiamų emigracijos reiškinio pasekmių. Trumpuoju laikotarpiu emigracija bent iš dalies prisideda prie nedarbo mažinimo. Išvykę asmenys įgyja žinių ir įgūdžių, kuriuos potencialiai galėtų pritaikyti ir grįžę į Lietuvą. Emigrantai taip pat

⁶ Budreikaitė, D., Paukštė D. „Vidaus reikalų ministerijos pozicija dėl *Žaliosios knygos*“, Seminaras „Diskusija dėl Europos Komisijos Žaliosios knygos dėl ES požiūrio į ekonominės migracijos valdymą“, Seimo Europos informacijos centras, LR Seimas, Vilnius, 2005 10 14.

⁷ Nacionalinė demografinė (gyventojų) politikos strategija (Žin., 2004, Nr. 159-5795), 40 str.

⁸ Statistikos departamentas, „2004 m. demografijos metraštis“, Vilnius: 2005, p. 173.

⁹ D. Svidlerienė „Lietuvos gyventojų skaičiaus prognozės 2005-2030 m.“ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius, 2004, p.32.

¹⁰ Statistikos departamentas teigia, kad 2004 m. demografijos metraštyje pateikiami 1990-2000 m. emigracijos duomenys indeksuoti įvertinant nelegalią migraciją. Kita vertus, 2001-2005 m. duomenims toks indeksavimas neatliktas. Todėl tame pačiame metraštyje nurodoma, kad 2000 m. iš Lietuvos išvyko 21816, o 2001 m. tik 7253 gyventojai, žr. Statistikos departamentas, „2004 m. demografijos metraštis“, Vilnius: 2005, p. 173.

¹¹ Nuo 2004 m. gegužės 1 d. iki 2005 m. kovo mėn. iš naujųjų ES valstybių pateikta 175000 prašymų. Lietuvos piliečių prašymai sudarė 15 proc. šių prašymų – antras rodiklis po Lenkijos (56 proc.); Airijoje per metus nuo 2004 m. gegužės 1 d. pateikta 85000 prašymų, iš kurių 21 proc. sudarė Lietuvos piliečių prašymai (tik Lenkijos piliečiai pateikė daugiau prašymų – apie 47 proc.). Žr., Traser, J., Byrns, M., Napieralski, B. „Report on the Free Movement of Workers in EU-25“, European Citizen Action Service, September 2005.

¹² Lietuvos laisvos rinkos institutas, „Pasiėkęs gyventojus, ekonomikos augimas ima lėtėti“, *Lietuvos ekonomikos tyrimas 2005-2006*, <<http://www.lrinka.lt/Projektai/Tyrimas16.phtml>>, [žiūrėta 2005 11 28].

¹³ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, „Potencialaus laisvo darbo jėgos judėjimo į ES valstybes įvertinimas“, Vilnius: 2001, <http://www.socmin.lt/socmin/Migracija-prezentacijai_files/frame.htm> [žiūrėta 2005 10 06]

¹⁴ Nacionalinė demografinės (gyventojų) politikos strategija, (Žin. 2004, Nr. 159-5795), p. 9.

¹⁵ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, „Kėtinimai vykti į užsienį“, reprezentatyvi gyventojų apklausa, atlikta 2005 m. balandžio 7-10 d.

nemažą dalį užsienio valstybėse uždirbtų lėšų perveda artimiesiems arba investuoja Lietuvoje. Neatmestina ir galimybė, kad iš užsienio valstybės grįžę migrantai gali „užimti“ kieno nors kito darbo vietą, tapti bedarbiais, socialinių pašalpų gavėjais ir pan. Taip pat galima diskutuoti, ar emigrantų sugrįžimo skatinimas yra pati tinkamiausia priemonė darbo rinkos problemoms spręsti – galbūt ekonominiu požiūriu būtų naudingiau paskatinti imigraciją iš užsienio šalių? Apskritai, vyraujanti ekonomikos teorija teigia, kad laisvas darbo judėjimas yra naudingas ekonomikos, kaip visumos požiūriu, nes leidžia efektyviau išnaudoti neproduktyviai naudojamus žmonių išteklius.

Vis dėlto emigrantus „siunčiančiosios šalies“, kokia yra Lietuva, požiūriu, akivaizdžios esminės ir potencialiai neigiamos emigracijos pasekmės. Darbo jėgos trūkumas jau artimiausiu metu gali turėti neigiamos įtakos užsienio investicijų pritraukimui, stabdyti verslo plėtrą tam tikrose srityse.¹⁶ Didelė dalis emigrantų – darbingo amžiaus žmonės, o tai aktualu turint omenyje bendrą gyventojų senėjimo tendenciją bei potencialius sunkumus valstybės biudžetui dėl mažėjančio mokesčių mokėtojų skaičiaus. Nors išvykusius darbuotojus bent iš dalies galėtų pakeisti imigrantai iš kitų, žemesnį ekonominio išsivystymo lygį turinčių valstybių, tačiau tokiu atveju reiktų papildomai spręsti naujųjų imigrantų integravimo į Lietuvos visuomenę klausimus. Dažnai akcentuojamas ir investicijos į žmones „atsipirkimo“ argumentas: Lietuvos piliečiai išsilavinimą paprastai įgyja valstybės lėšomis, todėl būtų teisinga, jei įgytos žinios būtų realizuotos jas suteikusioje valstybėje. Galiausiai, emigracijai pasiekus tam tikrą ribą, tai gali neigiamai atsiliepti bendrai ekonomikos plėtrai.¹⁷

Galimi neigiami emigracijos proceso padariniai dar akivaizdesni turint omenyje platesnį kontekstą: Lietuvoje gana sparčiai mažėja gyventojų skaičius – ne tik dėl migracijos bet ir dėl mažėjančio gimstamumo. Eurostat duomenimis, 2004 m. Lietuvos gyventojų skaičius sumažėjo 0,6 proc. (daugiausia tarp ES valstybių); maždaug pusę šio sumažėjimo sudarė neigiamas natūralus gyventojų prieaugis, kitą pusę – minusinis emigracijos-imigracijos balansas.¹⁸ Pastebėtina, kad istoriškai intensyvi tarptautinė migracija buvo būdinga besivystančioms valstybėms, kuriose taip pat aukštas ir gimstamumo lygis. Tuo tarpu susidaro įspūdis, kad Lietuvai, kaip ir kai kurioms kitoms naujosios ES valstybėms (Lenkijai, Latvijai) šis dėsnis negalioja.

1.2. Ekonominės emigracijos tipologija bei konceptualieji paaiškinimai

1.2.1. Ekonominės emigracijos apibrėžimas

Šiame darbe ekonominė migracija yra įvardijama kaip migracijos forma, kurią asmenys savanoriškai pasirenka siekdami aukštesnio darbo užmokesčio bei geresnių darbo ir pragyvenimo sąlygų. Toliau trumpai aptariami keli pagrindiniai ekonominių migrantų statuso tipai.

Pirmiausia, reiktų atskirti legaliai ir nelegaliai užsienyje dirbančius asmenis. Legalūs darbuotojai dirba pagal darbo sutartį (arba dirba savarankiškai). Daugelis valstybių taip pat reikalauja, kad atvykstantieji dirbti iš atitinkamų šių šalių tarnybų gautų darbo leidimą, leidimą laikinai arba pastoviai gyventi bei įsiregistruotų socialinio draudimo sistemoje. Nelegalūs darbuotojai – tai asmenys, kurie dirba neturėdami darbo sutarties ir darbo leidimo; tokie asmenys užsienio valstybėje dažnai dirba ypatingos kvalifikacijos nereikalaujančius darbus. Atskirą migrantų

¹⁶ Pavyzdžiui, pastaruoju metu vis dažniau pasirodo tokio pobūdžio straipsniai: „Pranašaujama, kad šalies darbo rinką ištiks krizė“, <http://www.delfi.lt/news/economy/business/article.php?id=8093443> [žiūrėta 2005 11 28].

¹⁷ Pavyzdžiui, Pasaulio banko mokslininkai suformulavo ekonometrinį modelį, pagal kurį iš šalies išvykus 10 proc. aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų, tai pradeda neigiamai atsiliepti ekonomikos augimui, žr. Shiff, M. Brain Gain: Claims about its Size and Impact on Welfare and Growth Are Greatly Exaggerated”, in Ozden, C, Schiff, M. (eds.) *International Migration: Remittances and the Brain Drain*, World Bank and Palgrave Macmillan: 2005, p. 219.

¹⁸ Eurostat News Release, Nr. 136, 2005.

grupę sudaro trumpalaikiai ir sezoniniai darbuotojai, pavyzdžiui, studentai vasaros atostogų metu išvykstantys dirbti žemės ūkio darbu.

Antra, reikėtų trumpai apžvelgti keletą pagrindinių terminų, susijusių su vadinamuoju „protų nutekėjimu“. Toks nutekėjimas vyksta, kai išvyksta mokslininkai ir aukštos kvalifikacijos specialistai. „Protų švaistymas“ vyksta kai emigravę specialistai neranda darbo pagal specialybę ir pasirenka žemesnės kvalifikacijos reikalaujančią sritį. Selektivi migracija – pasaulyje plačiai taikoma praktika, kai griežtinant ir ribojant tarptautinės migracijos srautus daroma išimtis aukštos kvalifikacijos darbuotojams.¹⁹ Tokią praktiką naudoja ir Europos valstybės bei JAV, skatindamos, pavyzdžiui asmenų su aukštuoju išsilavinimu, IT specialistų bei gydytojų imigraciją.

Šiame darbe naudojamas ekonominės migracijos ir, atitinkamai – ekonominio migranto terminas apima į užsienį iš Lietuvos po 1990 m. išvykusius asmenis, kurie dirba tiek legaliai, tiek ir nelegaliai, tiek žemos kvalifikacijos, tiek ir aukštos kvalifikacijos (t.y. – protų nutekėjimo migrantai) reikalaujančius darbus.

1.2.2. Konceptualieji migracijos paaiškinimai

Akademinėje analizėje tarptautinės ekonominės migracijos procesams bei mechanizmams paaiškinti taikomos įvairios teorijos, kurių terminai dažnai (sąmoningai arba ne) pasitelkiami ir praktinio pobūdžio diskusijoje. Pagrindinės iš šių teorijų glaustai apžvelgiamos žemiau.

Stūmimo-traukos teorija emigraciją vertina kaip individualų asmens apsisprendimą išvykti iš kilmės šalies. Pagal šią teoriją, migrantus išvykti skatina „stūmimo“ veiksniai, pvz. aukštas nedarbo lygis, skurdas, aukštas nusikaltimų lygis, nepasitenkinimas darbo sąlygomis arba gyvenamąja vieta.²⁰ Tuo tarpu tam tikri priimančios visuomenės ar šalies privalumai tampa „traukos“ veiksniais: darbo pasiūla, aukštesni atlyginimai nei kilmės šalyje ir geresnės gyvenimo sąlygos. Kai kurie tyrimai Lietuvos migracijos tendencijas aiškina vadovaudamiesi būtent šiuo modeliu.²¹ Rinkos analizės ir tyrimų grupės (RAIT) tyrimo duomenimis, 2005 m. Lietuvos gyventojai emigravo dėl mažo darbo užmokesčio (90 proc.) bei žemos motyvacijos įmonėje (11 proc.).²² Šio tyrimo 2 dalyje taip pat nurodoma, kad įvairūs ekonominiai veiksniai turi didelę įtaką galimam migrantų sugrįžimui.

Bendrai, ši teorija siejasi su neoklasikiniu ekonominės pusiausvyros požiūriu, pagal kurį migracija – tai natūralus procesas, kuriuo metu darbo jėga iš tų šalių, kurioje jos pasiūla yra didelė, išvyksta ten, kur didelė darbo jėgos paklausa. Ekonomikos, kaip visumos, požiūriu šis procesas yra naudingas, nes taip geriau panaudojama nedirbanti ar nedidelę pridėtinę vertę kuriančiuose darbuose užimta darbo jėga. Kita vertus, praktikoje šis dėsnis galioja ne visuomet. Dažnai atkreipiamas dėmesys į vadinamąjį „protų švaistymą“ – pavyzdžiui, iš Lietuvos išvykę gydytojai dirba asistentais ar apskritai pakeičia darbo sritį.

Migracijos kilmei, srautams, apimtims didelę įtaką daro įvairūs neekonominiai veiksniai: geografiniai, kultūriniai, demografiniai, kuriuos nagrinėja įvairūs biheivoristiniai modeliai ar platesnės – sistemų teorijos. Štai kalbant apie demografinius migracijos veiksnius, atkreipiamas dėmesys, kad svarbūs yra amžius bei šeimyninė padėtis. Tai reiškia, kad labiausiai mobilūs yra 20-

¹⁹ International Organization for Migration, „Return Migration: Policies and Practices in Europe“, Geneva. January, 2004. p. 77.

²⁰ Žr. Schoorl, J., „Consequences of migration for countries of out-migration“, UNFPA/UNECE/NIDI Training programme on international migration. Ženeva, 2005 m. sausio 24-28 d.

²¹ Sipavičienė, A., „International Migration in Lithuania: Causes, Consequences, Strategies“, Vilnius, 1997. Stankūnienė, V., „Mobility of Scientist in Lithuania: Internal and External Brain Drain“, Vilnius, 1996.

²² TNS Gallup tyrimai, 2005, cituoti M. Greičiaus pranešime „Darbo migracijos procesai“. Seminaras „Diskusija dėl Europos Komisijos Žaliosios knygos dėl ES požiūrio į ekonominės migracijos valdymą“. Seimo Europos informacijos centras, Lietuvos Respublikos Seimas, Vilnius. 2005 10 14.

30 m. žmonės, jau įsigiję tam tikrą išsimokslinimą bei pradėdantys karjerą. Šeimos ryšiai apsunkina išvykimą, o kilmės šalyje pasilikusios šeimos skatina sugrįžti. Kalbant apie asmenines savybes, paprastai migruoti yra labiau linkę nebijantys rizikuoti, motyvuoti bei lengviau prisitaikantys asmenys. Užsienio valstybėje užsimezge draugystės ryšiai skatina pasilikti. Apskritai, tautiečių užsienyje sudaryti socialiniai tinklai tampa traukos centru ir netgi formuoja migracijos, kaip „tinkamo individų elgesio“ įspūdį, taip skatindami emigraciją į atitinkamą šalį.²³ Kita vertus, įvairūs kultūriniai ir mentaliteto skirtumai apsunkina emigrantų prisitaikymą ir kartais paskatina jų sugrįžimą. Atkreipiamas dėmesys, kad migrantai išvyksta neturėdami aiškios informacijos apie pasirinktą šalį, o turimiems įvaizdžiams nepasitvirtinus pasirenkama sugrįžimo migracija.²⁴ Taip pat svarbi ir priimančios šalies imigracijos politika – užsieniečiams taikomi apribojimai ar kvalifikuotiems migrantams skirtos paskatos.

2. EKONOMINIŲ MIGRANTŲ IŠ LIETUVOS GRĮŽIMO PROBLEMOS IR SKATINANTYS VEIKSNIAI

Šioje dalyje aprašomos pagrindinės ekonominių migrantų grįžimo tendencijos, analizuojami apsisprendimui sugrįžti darantys įtaką veiksniai. Analizėje remiamasi anksčiau atliktais emigracijos tyrimais ir šio tyrimo metu surinkta informacija, interviu su migracijos srities specialistais bei šioje srityje dirbančiais valstybės institucijų ir NVO atstovais. Taip pat atlikti keli giluminiai interviu su užsienyje gyvenančiais Lietuvos piliečiais ir su neseniai sugrįžusiais į Lietuvą asmenimis.

Grįžtančius į Lietuvą emigrantus galima suskirstyti į tris pagrindines grupes, atsižvelgiant į jų išvykimo (savanoriško ar priverstinio) laikotarpį:

1. Asmenys, išvykę į Vakarus iki sovietmečio, per II pasaulinį karą ir iki 1990 m.
2. Asmenys, išvykę ar išstremti iš Lietuvos į Rytus II pasaulinio karo metu ir sovietinės okupacijos laikotarpiu (1940-1990 m.)
3. Naujosios emigracijos bangos (po 1990 m.) atstovai (ekonominiai migrantai).

Veiksniai ir motyvai, kurie lemia visų trijų grupių asmenų apsisprendimą sugrįžti yra skirtingi. Nors šis tyrimas yra iš esmės skirtas trečiajai grupei analizuoti, tačiau verta trumpai apžvelgti ir pirmųjų dviejų grupių asmenų grįžimo tendencijas, nes tai padės geriau apžvelgti su emigrantų grįžimu susijusias situacijas visumą.

Į Lietuvą grįžtantys emigrantų į Vakarus (iki 1990 m.) atstovai – tai dažniausiai pensinio amžiaus asmenys arba užsienyje užaugę emigrantų iš Lietuvos vaikai. Dauguma jų grįžta iš JAV, Kanados, dalis – iš Pietų Amerikos šalių, Australijos, Naujosios Zelandijos ir kt. Paprastai tai pasiturintys asmenys, kurie mano, kad po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo jiems nebeliko prasmės pasilikti užsienyje. Lietuvių grįžimo į tėvynę informacijos centro (toliau – LGITIC) duomenimis, tokių grįžtančiųjų srautas yra pastovus ir tikimasi, kad jis nekis artimiausiais metais. Grįžę į Lietuvą šios grupės asmenys suteikia tam tikrą papildomą stimulą ekonomikai (įsigyja turto, persiveda užsienio valstybėse uždirbtas pensijas), užsiima labdaringa veikla (apytiksliais LGITIC skaičiavimais, šie asmenys labdarai per vienerius metus skiria maždaug 9 mln. Lt).²⁵

1940-1990 m. į Rytus išvykusius (prievarta ar savo noru) asmenis galima suskirstyti į tremtinius bei tuos, kurie išvyko dirbti į buv. SSRS respublikas (Rusiją, Kazachstaną, Ukrainą,

²³ Sorensen, N.N., Olwig, K.F., „The mobile livelihoods: making a living in the world“. In *Work and Migration: Life and livelihoods in a Globalizing World*. Ed. by Sorensen, N.N., and Olwig, K.F., London, New York: Routledge, p. 1.

²⁴ Rodrigue, J.P., „Migration and Urbanization“, Paskaitų konspektas.

²⁵ Interviu su Žilvinu Bieliausku (LGITIC), Vilnius, 2005 rugsėjo 22 d.

Baltarusiją ir kt.).²⁶ Grįžtančių tremtinių skaičiai pastaraisiais metais, palyginus su dešimtuoju praėjusio amžiaus dešimtmečiu sumažėjo. Tremtinių grįžimą remia valstybinės pagalbos programos. Remiantis Socialinių įstaigų bei audito departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – SADM) duomenimis, nuo 1992 m. grįžtančių politinių kalinių bei tremtinių šeimoms buvo skirti 1572 butai, kurių statymui/įsigijimui skirta 73,3 mln. litų. 2004 m. grįžo 20 tokių šeimų, o norinčių grįžti šeimų buvo užregistruota 746.²⁷ Grįžtančiųjų tarp savo noru išvykusių dirbti lietuvių didžią daugumą sudaro lietuviai iš Rusijos ir Kazachstano.²⁸ Šių asmenų grįžimas buvo ženkliai išaugęs Rusijos ekonominės krizės (1998-1999 m.) metu, o šiuo metu jis stabilizavosi. Kadangi daugelis iš šių asmenų yra nepasiturintys, o finansinė grįžimo parama jiems neteikiama, jų integravimasis Lietuvoje nevisada yra lengvas – todėl pasitaiko, kad jie pakartotinai išvyksta iš Lietuvos.

2.1. Ekonominių migrantų grįžimo į Lietuvą tendencijos

Ekonominių emigrantų išvykimo ir sugrįžimo mastus nustatyti yra sudėtinga. Oficialiuosius statistikos duomenis apie emigraciją renka daugelis institucijų: Statistikos departamentas, taip pat Užsienio reikalų ministerijos Konsulinis departamentas, LR prezidentūra, Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos ir šios tarnybos Užsieniečių registracijos centras, Policijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos teritorinių policijos įstaigų viešosios policijos migracijos padaliniai, Asmens dokumentų išrašymo centras prie Vidaus reikalų ministerijos.²⁹ Tiksliausi duomenys apie Lietuvos gyventojų skaičių ir demografines tendencijas gaunami visuotinio gyventojų surašymo metu (paskutinis toks surašymas įvyko 2001 m.). Laikotarpiuose tarp surašymų šie duomenys nustatomi remiantis gyvenamosios vietos deklaracijomis bei įvairiais administraciniais šaltiniais.

Oficialūs duomenys apie gyventojų emigraciją iš Lietuvos ir ypač – sugrįžimo tendencijas tik iš dalies atspindi tikrąją situaciją dėl keleto priežasčių. Pirmiausia, vadovaujantis prielaida, kad visi Lietuvos piliečiai yra apklausiami gyventojų surašymo metu, Statistikos departamentas nevykdo papildomų apklausų apie emigruojančius ar grįžtančius asmenis. Departamentas remiasi Valstybinių registrų įstatymu, kuris draudžia pakartotinai apklausti jau karta apklaustus asmenis.³⁰ Antra, išvykstantys asmenys dažnai nustatyta tvarka neišsiregistruoja, tuo tarpu emigravusiais laikomi tik tie asmenys, kurie oficialiai pranešė apie savo išvykimą iš šalies.³¹ Trečia, dalis išvykusiųjų užsienyje dirba nelegaliai (t.y. apie savo buvimą nepraneša atitinkamoms užsienio valstybių tarnyboms). Ketvirta, į užsienį atvykę Lietuvos piliečiai dažnai nepraneša apie tai Lietuvos diplomatinėms atstovybėms. Penkta, iš Lietuvos išvykę asmenys su grįžimu susijusiais klausimais retai kreipiasi į oficialias Lietuvos valstybės įstaigas.

Dėl minėtų priežasčių žemiau pateikiamos lentelės duomenys gali būti vertinami tik kaip indikatyvūs. Šiuos duomenis pateikia Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, remdamasis savo ir kitų minėtų institucijų duomenimis.

²⁶ Interviu su Žilvinu Bieliausku (LGITIC), Vilnius, 2005 rugsėjo 22 d.

²⁷ Socialinių įstaigų ir audito departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, <www.tremtiniai.lt> [žiūrėta 2005 11 08].

²⁸ Interviu su Žilvinu Bieliausku (LGITIC), Vilnius, 2005 rugsėjo 22 d.

²⁹ Vidaus reikalų ministerija, „2004 m. migracijos metraštis“, Vilnius, 2004, <http://www.migracija.lt/MD/metraštis.htm#_Toc107721244> [Žiūrėta 2005 09 10].

³⁰ LR Valstybės registrų įstatymas (Žin., 1996, Nr.86-2043), 4.4. straipsnis

³¹ Statistikos departamentas, „2003 m. demografijos metraštis“, Vilnius, 2004, p. 190.

1 lentelė. LR piliečių, kurie atvyko gyventi į Lietuvą, skaičius pagal valstybes.

Valstybė, iš kurios atvyko	Lietuvos Respublikos piliečių skaičius	
	2003	2004
Europos valstybės, tarp jų:	1522	2601
Jungtinė Karalystė	161	493
Vokietija	207	425
Ispanija	105	198
Airija	65	150
Latvija	68	89
Rusija	396	478
Ukraina	86	114
Baltarusija	186	207
Šiaurės Amerikos valstybės, tarp jų:	143	290
JAV	132	269
Centrinės ir Pietų Amerikos valstybės	1	6
Azijos valstybės	50	67
Australijos ir Okeanijos valstybės	8	2
Iš viso:	1724	2966

Šaltinis: Vidaus reikalų ministerija³²

Vadovaujantis 1 lentelėje pateikiama informacija, galima daryti prielaidą, kad daugiausia naujosios emigracijos bangos grįžtančiųjų yra iš Vokietijos, Jungtinės Karalystės, Ispanijos ir Airijos, JAV. Tai suprantama, kadangi šiose šalyse šiuo metu gyvena ir dirba daugiausia emigrantų iš Lietuvos. Atkreiptinas dėmesys, kad nors iš Rusijos ir JAV grįžtančiųjų skaičiai yra sąlyginai didesni, tačiau jie taip pat atspindi ne tik ekonominių, bet ir ankstesnių emigrantų grupes.

Vertinant tiesioginius ir netiesioginius duomenis apie grįžtančiuosius, galima išskirti kelias pagrindines tendencijas.

Grižta nedidelė dalis išvykusiųjų emigrantų

Statistikos departamento duomenimis, 2004 m. iš Lietuvos išvyko 15165 asmenų³³ taigi, maždaug 5,1 kartus daugiau, nei sugrįžo (žr. 1 lentelę). 2003 m. išvykusiųjų ir sugrįžusiųjų santykis buvo 6,4. Tiesa, dar anksti išvelgti išvykusiųjų ir grįžtančiųjų santykio mažėjimo tendenciją. Pirmiausia, turimi duomenys apima tik 2 metus. Antra, galima daryti prielaidą, kad 2004 m. daugiau asmenų žinojo apie pareigą deklaruoti gyvenamąją vietą.³⁴ Trečia, tikėtina, kad sugrįžtančiųjų asmenų skaičius auga todėl, kad emigrantų yra daug. Todėl absoliutus sugrįžtančiųjų skaičius gali didėti, tačiau tai nereiškia, kad iš esmės keičiasi išvykstančių ir grįžtančiųjų asmenų proporcija.

³² Vidaus reikalų ministerija „2004 m. migracijos metraštis“, Vilnius, 2004, <http://www.migracija.lt/MD/metraštis.htm#_Toc107721244> [Žiūrėta 2005 09 10].

³³ Statistikos departamentas, „2004 m. demografijos metraštis“, Vilnius, 2005, p. 173.

³⁴ LR gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymas įsigaliojo nuo 2003 m. (Žin., 1998, Nr. 66-1910).

Daugelis išvykstančių ekonominių migrantų tikisi anksčiau ar vėliau sugrįžti į Lietuvą

Įvairūs šaltiniai rodo, kad dažniausiai ekonominiai migrantai užsienio valstybėse tikisi praleisti keletą metų ir grįžti į Lietuvą jei pavyktų sukaupti tam tikrų santaupų ar pagerėtų Lietuvos ekonominė situacija. Vadovaujantis dar 2001 m. pab. „Spinter“³⁵ bei 2005 m. „Vilmorus“³⁶ atliktų reprezentatyvių sociologinių apklausų rezultatais ir kitais šaltiniais, galima teigti, kad daugiausia asmenų ketina išvykti 1-2 m. laikotarpiui (atitinkamai, 68,5 proc. ir 67,6 proc. asmenų, norinčių išvykti visam ar kuriam laikui).

Dauguma išvykusiųjų užsienio valstybėse pasilieka ilgiau nei tikėjosi prieš išvykdami

Vadovaujantis įvairių ekspertų kokybiniais vertinimais³⁷ bei atsižvelgiant į šio tyrimo interviu programoje dalyvavusių emigrantų nuomonę, tikėtina, emigrantai užsienio valstybėse paprastai pasilieka ilgiau, nei tikėjosi prieš išvykdami. Žinoma, tikslų duomenų šioje srityje trūksta, todėl tenka vadovautis įvairia netiesiogine informacija. Pavyzdžiui, 2 lentelėje pateikiami į Airiją išvykusių asmenų internetinės apklausos rezultatai, pagal kuriuos maždaug pusė apklausoje dalyvavusių asmenų planuoja sugrįžti per artimiausius kelerius metus.³⁸ Tuo tarpu ankstesniame paragrafe pateikti sociologinių apklausų duomenys rodo, kad potencialūs emigrantai planuoja išvykti iki 1-2 m. laikotarpiui.

2 lentelė. Grįžimo tendencijos, Airijos pavyzdys

Ar planuojate grįžti gyventi į Lietuvą?		
Taip, 3 metų bėgyje	(139)	27,42 proc.
Taip, bet ne anksčiau kaip po 3 metų	(104)	20,51 proc.
Ne	(148)	29,19 proc.
Neapsisprendžiau	(116)	22,88 proc.

Šaltinis: www.apklausa.lt

Ilgesnis emigracijos laikas mažina sugrįžimo tikimybę

Iš Lietuvos išvykusių ekonominių migrantų buvimo užsienyje laikotarpis priklauso nuo įvairių veiksnių (išvykimo tikslas, grįžimo motyvai, kurie, savo ruožtu siejasi su emigranto kvalifikacija bei darbo pobūdžiu užsienyje). Tačiau remiantis tyrimo metu atliktais interviu bei antrinių šaltinių duomenimis galima teigti, jog mažesnė tikimybė, kad į Lietuvą sugrįš ilgą laiką užsienio valstybėje gyvenę ar dirbę asmenys (bent jau tuo laikotarpiu, kol jie yra aktyvūs darbo rinkoje). Tai lemia ir kultūrinė bei socialinė integracija užsienio valstybėje, nutrūkę ryšiai su Lietuva, nusistovėję stereotipai apie Lietuvos politinę ir ekonominę situaciją ir pan. Kita vertus, galima pastebėti tam tikrus grįžimo tendencijų skirtumus, priklausomai nuo ekonominių emigrantų grupės (žr. 3 lentelę).

³⁵ Žr. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, „Potencialaus laisvo darbo jėgos judėjimo į ES valstybes įvertinimas“, Vilnius, 2001, <http://www.socmin.lt/socmin/Migracija-prezentacija1_files/frame.htm> [Žiūrėta 2005 10 06].

³⁶ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, „Ketinimai vykti į užsienį“, reprezentatyvi gyventojų apklausa, atlikta 2005 m. balandžio 7-10 d.

³⁷ Pvz., „[p]astebima, kad asmenys, ketinę išvykti trumpam, į Lietuvą negrįžta“, Nacionalinė demografinė (gyventojų) politikos strategija (Žin., 2004, Nr. 159-5795), 40 str.

³⁸ Internetinės apklausos nėra reprezentatyvios, tačiau jas galima naudoti kaip vieną iš informacijos šaltinių, kuris atspindi bent jau vyraujančią diskursą, žr. „Klausimas Airijos lietuviams“ (internetinė apklausa), Vilnius, 2005, <<http://www.apklausa.lt/resultsview.php?form=4272&usescript=0>, 2005 08 29> [Žiūrėta 2005 11 01].

3 lentelė. Grįžimo laikotarpiai pagal atskiras emigrantų grupes

Darbo pobūdis užsienyje	Grįžimo tendencijos	Emigrantų grupės pagal kvalifikaciją	Išvykimo tikslas veikla ir grįžimo priežastys
Sezoniniai darbai, stažuotės	Būdinga trumpalaikė emigracija iki vienerių metų. Tačiau sėkmingos integracijos atveju emigracijos laikotarpis gali būti žymiai ilgesnis.	Pirma grupė: aukštos ir žemos kvalifikacijos asmenys	Veikla: trumpalaikė stažuotė, ar žemos kvalifikacijos reikalaujantys darbai. Tikslai: užsidirbti tam tikras lėšas bei įgyti darbo patirties. Grįžimo priežastys: kontrakto pabaiga, nesėkminga integracija.
Nekvalifikuotas darbas	Buvimo užsienyje laikotarpiai įvairūs, sunku išvelgti aiškią tendenciją. Tačiau jeigu apskritai apsisprendžiama sugrįžti, tai toks sprendimas dažniau priimamas užsienyje praleidus iki 3 m.	Antra grupė: Dažniau - žemos kvalifikacijos asmenys, nors nemažai ir aukštąjį išsilavinimą turinčių bei kvalifikuotą darbą dirbusių asmenų	Veikla: žemos kvalifikacijos arba nekvalifikuotas darbas. Tikslai: susikurti geresnes ekonomines bei socialines sąlygas ir perspektyvas svetur. Grįžimo priežastys: nesėkminga integracija.
Mokslinis arba kvalifikuotas darbas	Buvimo užsienyje laikotarpiai įvairūs – nuo kelių mėnesių iki keliolikos metų. Apsisprendimas sugrįžti mažiau priklauso nuo buvimo užsienyje laiko (palyginus su antrąja grupe)	Trečia grupė: aukštos kvalifikacijos asmenys	Veikla: aukštos kvalifikacijos reikalaujantis darbas arba mokslai aukštojoje mokykloje. Tikslai: kvalifikacijos kėlimas, darbo patirties įgijimas. Grįžimo priežastys: kontrakto pabaiga, karjera, studijos, nesėkminga integracija.

Šaltinis: tyrimo autorių ekspertinis vertinimas, apibendrinant surinktą kokybinę informaciją

3 lentelėje įvardintą tendenciją, kad mokslinį arba kvalifikuotą darbą dirbančių asmenų sugrįžimas mažiau priklauso nuo užsienyje praleistų metų skaičiaus galima paaiškinti tuo, kad jie intensyviau palaiko ryšius su Lietuva bei naudoja daugiau ir įvairesnių kanalų santykiams palaikyti (internetą, e-paštą).

Labiau tikėtina, kad anksčiau grįžti pradės tų profesijų, kurios šiuo metu yra paklausios Lietuvoje, atstovai

Kai kurie žiniasklaidos šaltiniai pastebi, kad Lietuvos įmonėse daugėja užsienio šalyse tam tikrą darbo patirtį turinčių darbuotojų pavyzdžiui, statybininkų ar verslo vadybos specialistų (nors, žinoma, emigruojančių statybininkų ar vairuotojų yra daugiau ir daugelis šios srities įmonių skundžiasi darbuotojų trūkumu). Tai sietina su didele šių profesijų atstovų paklausa, dideliu išvykusiųjų skaičiumi bei darbo užmokesčio augimu.³⁹ Kita vertus, 2005 m. birželio mėnesį „langas.net“ portale atlikta mokslininkų apklausa parodė, kad daugelis jų nemato galimybių grįžti į Lietuvą dėl nepalankių darbo sąlygų – nepakankamo tyrimų finansavimo, mažo atlyginimo, neskaidrių priėmimo į darbą konkursų bei uždaros darbo kultūros mokslinėse įstaigose.⁴⁰ Šio tyrimo

³⁹ Simėnas, D., „Darbo jėgos trūkumas Lietuvoje didesnė problema nei jos kaina“, *Verslo žinios*, Vilnius, 2005, <www.vziniuos.lt> [Žiūrėta 2005 10 04].

⁴⁰ LR ambasados Vokietijoje, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga ir internetinės svetainės „langas.net“ „Protų ir talento nutekėjimo tema“ (apklausa), Vilnius, 2005 <www.langas.net> [Žiūrėta 2005 09 22].

Apklausoje dalyvavo 38 lietuviai mokslininkai ar užsienyje siekiantys mokslo emigrantai iš įvairių pasaulio šalių.

metu panašios tendencijos nustatytos ir gydytojų tarpe. Dauguma emigrantų sugrįžta gavę konkretų pakvietimą į įmonę ar darbo vietą.⁴¹

Grižtama daugiausia į tuos miestus, kuriuose vyksta sparti ekonominė plėtra, pirmiausia – į Vilnių

Nors nėra jokių statistinių duomenų, kuriais būtų galima pagrįsti šią tendenciją, tačiau tiek kokybiniai interviu, tiek ir antriniai šaltiniai leidžia daryti išvadą, kad daugiausia ekonominių emigrantų grįžta į Vilnių ir kitus miestus bei rajonus, kuriuose jau jaučiami pastarųjų metų ekonominės plėtros rezultatai. Tokias grįžimo tendencijas daug sunkiau išvelgti kalbant apie ekonominės plėtros prasme atsiliekančius Lietuvos rajonus.

2.2. Veiksniai, darantys įtaką ekonominių emigrantų apsisprendimui sugrįžti

Ekonominių migrantų apsisprendimą grįžti lemia daugelis veiksnių, kuriuos apibendrinant galima išskirti dvi pagrindines grupes: socialinius-kultūrinius bei ekonominius. Toliau kiekviena iš šių veiksnių grupių aptariama detaliau.

2.2.1. Socialiniai-kultūriniai veiksniai

Remiantis tyrimo metu atliktais interviu bei kitais nagrinėtais šaltiniais (žiniasklaidos priemonės, emigrantų komentarai naujienų portaluose), šie veiksniai apima keletą svarbiausių apsisprendimą sugrįžti lemiančių motyvų:

- Integracijos užsienio valstybėje sunkumai
- Tėvynės, namų, artimųjų, draugų ilgesys
- Patriotizmas, noras dalyvauti Lietuvos politiniame ir visuomeniniame gyvenime
- Šeimos aplinkybių ar socialinio statuso pasikeitimas

Pirmiausia, ne visiems emigrantams vienodai lengvai pavyksta pritapti užsienio valstybėse. Dauguma interviu programoje dalyvavusių emigrantų pabrėžė kultūrinius, mentaliteto, gyvenimo būdo skirtumus, prie kurių buvo sunku priprasti: „svetimumo“ jausmą, socialinių kontaktų trūkumą, sunkumus bendraujant užsienio kalba. Išvykus į užsienį neretai tenka iš naujo „užsitikrinti“ socialinį statusą, dažnai jaučiamas neigiamas nusistatymas ekonominių migrantų iš rytų Europos atžvilgiu, nepasitikėjimas Lietuvoje įgytų studijų kokybe ir pan. Tiesa, šis veiksnys dažnai priklauso tiek nuo emigravusiojo darbo pobūdžio užsienyje, tiek ir nuo šalies ar aplinkos į kurią asmuo išvyksta. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje ar Airijoje dirbantys statybininkai retai skundžiasi darbdavių požiūriu ar darbo sąlygomis, tuo tarpu daug nusiskundimų sulaukiama iš Ispanijoje lauko darbus dirbančių asmenų.

Tėvynės, namų, artimųjų, draugų ilgesys aktualus visiems emigrantams. Aktyvus santykių su kolegomis, draugais ir artimaisiais palaikymas padeda išlaikyti socialinį ir psichologinį ryšį su Lietuva. Tai didina tikimybę, kad atėjus laikui apsispręsti dėl grįžimo, asmeniui kils mažiau abejonių, jis žinos, kur grįžta ir kur kreiptis pagalbos. Šiais laikais tokiems ryšiams palaikyti yra nemažai ir įvairių priemonių – pakankamai pigūs tarptautiniai pokalbiai, mažėja skrydžių kainos, galima naudoti įvairias internetu pagrįstas bendravimo formas. Kita vertus, šiuolaikines informacines priemones daug geriau išnaudoti gali kvalifikuotą darbą biuruose dirbantys asmenys, o ne darbininkiškų profesijų atstovai. Santykiams su Lietuva palaikyti taip pat svarbi galimybė

⁴¹ Vernickaitė, A., „Išėjusieji sugrįžta“. *Veidas*, Nr. 18, 2005, <<http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/427b4f555de0e>> [Žiūrėta 2005 05 05].

skaityti lietuviškus laikraščius – ne tik internete, bet ir nusipirkti aktualius numerius. Jau atsiranda ir emigrantų spaudos, interneto portalai.

Socialinių-kultūrinių veiksnių svarbą apsisprendžiant sugrįžti didina asmens dalyvavimas lietuvių bendruomenių užsienyje veikloje, kadangi tai padeda palaikyti ryšius su Lietuva, neatitrūkti nuo joje vykstančių procesų. Tiesa, kartais teigiama, kad veikla lietuvių bendruomenėse iš dalies gali kompensuoti tėvynės ilgesio veiksnius. Tačiau šis argumentas yra pagrįstas tik iš dalies: dalyvavimas lietuvių bendruomenės renginiuose nepakeis bendravimo su Lietuvoje likusiais draugais ar artimaisiais.

Simbolinį ryšį su Lietuva taip pat padeda išlaikyti ir balsavimas Lietuvoje vykstančiuose rinkimuose (žr. 4 lentelę). Lentelėje pateikti duomenys rodo, kad rinkimuose dalyvauja tik nedidelė dalis į užsienį gyventi ir dirbti išvykusių Lietuvos piliečių. Kita vertus, „emigranto“ statusas paprastai riboja galimybes visapusiškai dalyvauti užsienio valstybėje vykstančiuose visuomeniniuose ir politiniuose procesuose. Todėl asmenys, norintys aktyviai dalyvauti politiniame gyvenime dažnai turi papildomą motyvą sugrįžti į Lietuvą, nors, remiantis kokybiniais vertinimais, tokių asmenų nėra daug.

4 lentelė. Dalyvavimo Lietuvoje vykusiuose rinkimuose bei referendume dėl narystės ES duomenys

2000 m. (Seimo rinkimai)		2002 m. (Prezidento rinkimai)		2003 m. (Referendumas dėl narystės ES)		2004 m. (Seimo rinkimai)		2004 m. (Prezidento rinkimai)	
I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
11539	5586	n.a.	7412	16132	13776	16495	8409	16866	11014

Šaltinis: LR Vyriausioji rinkimų komisija, www.vrk.lt (pateikiami I ir II rinkimų turo duomenys)

Šeimos aplinkybių ar socialinio statuso pasikeitimas taip pat yra vienas iš socialinių-kultūrinių veiksnių, galinčių paskatinti sugrįžimą (arba pasilikimą užsienio valstybėje). Tai apima tėvystę/ motinystę, vaikų bendrojo lavinimo ar studijų poreikius, išėjimą į pensiją ir kt. Mobiliausi yra pavieniai asmenys ir jaunos, vaikų neturinčios ar mažus vaikus auginančios šeimos. Jeigu į užsienį išvyksta dirbti tik vienas iš šeimos narių, o šeima pasilieka Lietuvoje, artimųjų ilgesys tampa svarbiu veiksniumi, skatinančiu sugrįžimą. Kita vertus, nors vienam iš tėvų įsitvirtinus užsienyje tai gali paskatinti ir visos šeimos išvykimą. Į užsienį su tėvais išvykusiems vaikams pasiekus bendrojo lavinimo amžių, tėvams tenka spręsti: leisti vaikus į mokyklą užsienyje, ar visgi grįžti į Lietuvą. Šio tyrimo metu apklausti emigrantai tvirtino, kad norėtų, kad jų vaikai baigtų mokslus Lietuvoje. Tuo tarpu galima pagrįstai tikėtis, kad pasirinkus sprendimą dėl vaikų mokymo užsienyje, visos šeimos grįžimo į Lietuvą tikimybė iš esmės sumažėja.

Tikėtina, kad pensinio amžiaus sulaukę emigrantai taip pat rimtai svarsto galimybę sugrįžti: dėl noro gyventi šalia artimųjų, žemesnių pragyvenimo kaštų ir kt. Tokių asmenų tarp šiame tyrime nagrinėjamų ekonominių emigrantų jau yra nemažai; be to, daug emigrantų yra vyresnio ir prieš-pensinio amžiaus.⁴² Šių asmenų galimybes sugrįžti lems dirbant užsienyje sukauptos santaupos ar pensija, kurios jie galėtų tikėtis sugrįžę į Lietuvą. Nors apskaičiuojant pensijų išmokas ES, skirtingose valstybėse sukauptas darbo stažas yra sumuojamas, tačiau daugelis minėtų emigrantų grupių asmenų užsienyje dirba nelegaliai, o tai mažina tikimybę, kad išėję į pensiją jie gaus pakankamo dydžio pensiją.

⁴² Bagdonavičienė, V., „Naujai besikuriančios lietuvių bendruomenės“. Pranešimas konferencijoje: „Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai“, Kaunas, 2005 gruodžio 2 d.

2.2.2. Ekonominiai veiksniai

Ekonominiai veiksniai apima keletą svarbiausių motyvų:

- Darbo užmokesčio Lietuvoje perspektyva
- Darbo/ karjeros Lietuvoje perspektyva
- Bendra šalies ekonominė ir verslo aplinka
- Šalies ekonominė, socialinė ir kultūrinė infrastruktūra bei gyvenimo kokybė

Tyrimo metu nustatyta, kad darbo užmokesčio dydis yra svarbus grįžimą įtakojantis veiksnys. Akivaizdu, kad daugeliu atveju atlyginimas Lietuvoje yra mažesnis už atlyginimą, kurį ekonominis migrantas gauna užsienyje. Tačiau šiam skirtumui sumažėjus iki tam tikros kritinės ribos, migrantų apsisprendimą sugrįžti gali nulemti kiti dalykai: minėtieji socialiniai-kultūriniai veiksniai, žemesni pragyvenimo kaštai Lietuvoje ir kt.

Dauguma šio tyrimo metu apklaustų emigrantų minėjo jog jų atlyginimas Lietuvoje yra nuo 2,5 iki 6 kartų mažesnis nei jų ankstesnis darbo užmokestis užsienyje.⁴³ EUROSTAT duomenimis minimalus atlyginimas Lietuvoje nuo Vakarų Europos šalių skiriasi nuo 3,5 iki 10,1 karto, o tuo tarpu vidutinis nuo 2,4 iki 9,1 kartų. (žr. 5 lentelę). Uždarbio skirtumas priklauso nuo profesijos, užimtų pareigų, darbo patirties. Taigi grįžtantieji yra linkę atsisakyti nemažos dalies savo atlyginimo tam, kad galėtų dirbti ir gyventi Lietuvoje. Juolab, kad aukojamas ne vien tik atlyginimas, o ir kitokia nauda – šeimos socialinis draudimas (kurį teikia kai kurių šalių darbdaviai, pavyzdžiui, Vokietijoje) ar net pelno dalinimosi (premijavimo) mechanizmai tarp darbdavio ir darbuotojų (gan paplitęs reiškinys privačiame sektoriuje Jungtinė Karalystėje) ir pan.

5 lentelė. Minimalaus ir vidutinio darbo užmokesčio palyginimas

Valstybė	Darbo užmokestis (Litais)		Skirtumas palyginus su Lietuvos darbo užmokesčiu (kartais)	
	Minimalus	Vidutinis	Minimalaus	Vidutinio
Airija	4188,2	8314,3	8,3	6,4
Belgija	4550,8	8314,3	9,1	6,3
Graikija	1933,6	3552,9	3,8	2,7
Ispanija	1771,3	4492,1	3,5	2,4
Jungtinė Karalystė	4233,1	11860,4	8,5	9,1
Liuksemburgas	5065,3	11860,4	10,1	9,1
Nyderlandai	4367,8	11860,4	8,7	9,1
Prancūzija	3984,5	11860,4	7,9	9,1
Lietuva	500,0	1310,1	1	1

Šaltinis: EUROSTAT, 2004

Tyrimo metu taip pat išaiškėjo, kad didelę dalį atlyginimo yra linkę aukoti asmenys, kurie turi galimybę Lietuvoje susirasti perspektyvų, karjeros galimybių suteikiančių darbą. Įvairių šaltinių kokybiniu vertinimu, nemaža dalis emigrantų prieš grįždami jau buvo susiradę darbą Lietuvoje. Apskritai, kvalifikuotiems, tam tikrą patirtį ir paklausias profesijas turintiems asmenims šiuo metu darbą susirasti nėra sudėtinga – dėl iš esmės sumažėjusios bedarbystės ir darbo jėgos trūkumo įvairiuose sektoriuose. Dažnai atkreipiamas dėmesys, kad uždarbis Lietuvoje, nors ir ženkliai mažesnis už tą, kuris buvo gaunamas užsienyje, leidžia išlaikyti panašią gyvenimo kokybę. Gyvenimo kokybė Lietuvoje (ypač didžiuosiuose miestuose) pastaruoju metu gerėjo dėl sparčios paslaugų sektoriaus bei infrastruktūros plėtros. Taip pat ryškėja tendencija, kad nemažai grįžtančių

⁴³ Atlyginimų skirtumai buvo pateikti kokybinio tyrimo dalyvių interviu metu, remiantis jų pačių paskaičiavimais.

asmenų turi konkrečias verslo idėjas, kurias jie linkę įgyvendinti Lietuvoje dėl labiau pažįstamos verslo aplinkos, augančios ekonomikos, neužpildytų verslo nišų ir pan.

Vis dėlto, būtina akcentuoti, kad aptartieji požymiai dar nereiškia esminio emigracijos ir sugrįžimo tendencijų pasikeitimo. Šie požymiai labiau pastebimi privačiame sektoriuje. Tuo tarpu situacija yra daug sudėtingesnė kalbant apie valstybės finansuojamų profesijų atstovus, pirmiausia, gydytojus ir mokslininkus. Tyrimo metu atliktų interviu metu (bei kituose šaltiniuose, įskaitant žiniasklaidą) šių sričių atstovai minėjo, kad maži atlyginimai, mokslo ir gydymo įstaigų uždarumas ir neskaidrios įsidarbinimo procedūros ne tik skatina emigraciją, bet ir trukdo norintiems sugrįžti. Pasitaiko atveju, kai iš užsienio sugrįžęs gydytojas su solidžia patirtimi priverstas susirasti Lietuvoje darbą ne pagal savo profesiją. 6 ir 7 lentelėse pateikiami duomenys taip pat aiškiai rodo, kad iš valstybės biudžeto išlaikomų profesijų atstovų uždarbis užsienyje ir Lietuvoje skiriasi dar labiau nei privačiame sektoriuje iki – 10 ir daugiau kartų.

6 lentelė. Dviejų šalių gydytojų darbo užmokesčio palyginimas (sumos pateikiamos prieš atskaitant mokesčius)

Šalis	Gydytojo metinis atlyginimas (litas)
Lietuva ⁴⁴	16800 – 20000
Vokietija ⁴⁵	207000 ⁴⁶

7 lentelė. Dviejų šalių mokslinio darbo užmokesčio palyginimas (per metus, prieš atskaitant mokesčius)⁴⁷

Šalis	Vyr. dėstytojo darbo užmokestis (litas)	Dėstytojo darbo užmokestis (litas)	Moksliniai tyrimai (litas)
Lietuva ⁴⁸	20400 – 26400	13200 – 16800	n/a
Jungtinė Karalystė ⁴⁹	208377 – 234234 ⁵⁰	135369 – 199251	135714

Turint omenyje aukščiau pateiktus duomenis, nestebina, kad Užsienio lietuvių mokslo forumo paskaičiavimu, per nepriklausomybės metus užsienyje daktaro laipsnį apsigynė arba artimiausiu metu ketina gintis apie 1000 Lietuvos piliečių. Lietuvoje per metus apsiginama apie 150 daktaro disertacijų.⁵¹ Kalbant apie sveikatos apsaugos sritį, Sveikatos apsaugos ministerijos duomenimis net 61 proc. besimokančių bei 27 proc. dirbančių gydytojų norėtų išvykti ir dirbti užsienyje.⁵²

44 Krosnar, K. „Could joining EU club spell disaster for the new members?“. *BMJ*, Vilnius: 2004, <<http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/328/7435/310>> [Žiūrėta 2005 10 19].

45 Pagal kokybinio tyrimo dalyvio pateiktus duomenis: Vokietijos miestelio Vecht (80000 gyventojų) Katalikiška ligoninė, 5 m. darbo praktiką turinčio chirurgo atlyginimas.

46 Taikant € 1=3.45 Lt kursą.

47 Laikoma, kad Jungtinės Karalystės vyr. dėstytojo (*angl.* senior lecturer) poziciją atitinka docento ar profesoriaus pareigos Lietuvoje. O dėstytojo (*angl.* lecturer) atitikmuo - jaunesniojo mokslinio darbuotojo pareigos Lietuvos aukštosiose mokyklose.

48 Kadangi viešai dėstytojų atlyginimai Lietuvoje nėra skelbiami, šie skaičiai nustatyti remiantis VU TSPMI dėstytojo pateiktais vidutiniais atlyginimais (apytiksliai duomenys).

49 London School of Economics tinklapyje skelbiamų laisvų pareigybių aprašymų duomenimis.

<<http://www.lse.ac.uk/collections/recruitment/jobsAtLSE/>> [Žiūrėta 2005 10 20].

50 Taikant £1= 5,07 Lt kursą.

51 Stepanauskas, R. „Protų nutekėjimas ar protų apsikeitimas?“, Vilnius, 2003, <http://www.balticlabs.com/forumas/MKS03_stepanauskas_pranesimas.doc> [Žiūrėta 2005 10 28].

52 Krosnar, K. „Could joining EU club spell disaster for the new members?“, *BMJ*, Vilnius, 2004, <<http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/328/7435/310>> [Žiūrėta 2005 10 19].

Kokybiniais vertinimais, žemesnės kvalifikacijos ar nekvalifikuotą darbą dirbantys asmenys taip pat šiuo metu nemato daug galimybių sugrįžti. Pagrindinės priežastys – vis dar maži darbo užmokesčiai, blogesnė darbo aplinka ir darbo sąlygos, silpnas darbuotojų interesų atstovavimas. Netgi apsisprendę sugrįžti, šios grupės asmenys daug rečiau turi aiškius profesinius ketinimus ar yra preliminariai sutarę dėl darbo Lietuvoje.

2.3. Veiksniai, trukdantys ekonominių emigrantų grįžimui

Įvairūs praktinio pobūdžio veiksniai mažina ekonominių migrantų motyvaciją ir galimybes sugrįžti. Šiuos veiksnius galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: (1) specifinius, susijusius su emigracijos faktu, (2) sisteminės, tam tikrų sričių darbuotojams ar visiems Lietuvos piliečiams aktualias problemas.

2.3.1. Specifiniai sugrįžimo galimybes mažinantys veiksniai

Specifiniai sugrįžimo galimybes mažinantys veiksniai yra šie:

- Nelegalus darbas užsienyje
- Įsidarbinimo problemos Lietuvoje
- Socialinių garantijų išsaugojimas sugrįžus
- Informacijos trūkumas
- Užsienyje uždirbtų pajamų apmokestinimas
- Vaikų išsilavinimo problemos

Nelegalus darbas užsienyje

Nemaža dalis išvykstančių ekonominių migrantų užsienyje dirba nelegaliai, nors tikslų skaičių pateikti yra itin sunku. Tačiau vien 2003 m. iš užsienio valstybių buvo deportuota apie penki tūkstančiai Lietuvos piliečių.⁵³ Daugiausia nelegalių darbuotojų iš Lietuvos dirba nekvalifikuotus darbus, dažniausiai žemės ūkyje – tokiose valstybėse kaip Ispanija, Italija, Jungtinė Karalystė, Airija ar JAV. Nežiūrint to, kad Lietuvai tapus ES nare atsirado papildomos galimybės legalizuotis ES valstybėse iki narystės nelegaliai dirbusiems asmenims, vis dar nemažai lietuvių dirba „šešėlinėje“ rinkoje. Kartais atkreipiamas dėmesys, kad kai kurios valstybės *de facto* toleruoja nelegalų darbą.⁵⁴

Nelegalus darbas sukuria profesinius, finansinius ir socialinius barjerus asmeniui, norinčiam sugrįžti į Lietuvą. Pavyzdžiui, mažinamos karjeros galimybės Lietuvoje (sunku įrodyti darbo stažą ar patirtį). Dirbantys nelegaliai negali pretenduoti į daugelį valstybės teikiamų paslaugų. Tai mažina motyvaciją sugrįžti, nes sugrįžimas nelegaliai dirbantiems asmenims neretai reiškia pragyvenimo šaltinio praradimą neįgyjant teisės į socialines garantijas. Nelegaliai dirbantys asmenys paprastai negali tikėtis darbdavio investicijų į jų įgūdžių ir žinių plėtrą, kurie padidintų jų vertę darbo rinkoje (taigi ir padidintų grįžimo į Lietuvą galimybes). Nelegaliai dirbantiems asmenims aktuali ir tam tikro neigiamo visuomenės ar darbdavių nusistatymo jų atžvilgiu problema.⁵⁵

⁵³ Nacionalinė demografinės (gyventojų) politikos strategija (Žin. 2004, Nr. 159-5795), p. 39.

⁵⁴ Kuzmickaite, D., „Teoriniai tarptautinės emigracijos diskursai“, *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1989-2000)*, monografija.

⁵⁵ Pilietinės visuomenės institutas, „Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai“, Vilnius, 2005, p. 16-17.; Paluckas, G., „Naujieji emigrantai - dar viena prarastoji karta?“, *Lietuvos žinios*, 2005 09 21.

<<http://www.delfi.lt/news/daily/comments/article.php?id=7533450>> [Žiūrėta 2005 10 18]; ELTA, „Darbdaviai nelaukia sugrįžusių iš užsienio“, <[http://www.omni.lt/?i\\$9359_8477\\$z_299574](http://www.omni.lt/?i9359_8477z_299574)> [Žiūrėta 2005 08 23].

Isidarbinimo problemos Lietuvoje

Darbo susiradimo problema yra labiau aktuali dirbusiems mažiau kvalifikuotą ar nekvalifikuotą darbą užsienyje ekonominiams migrantams.⁵⁶ Kita vertus, ši problema akivaizdi ir kalbant apie, pavyzdžiui, asmenis, kurie norėtų sugrįžę dirbti aukštojo mokslo ar sveikatos apsaugos sistemoje (sisteminės problemos šiose srityse aptariamose žemiau). Įsidarbinti Lietuvoje taip pat sunkiau daug laiko užsienyje praleidusiems, socialinius ryšius Lietuvoje praradusiems ar nutraukusiems asmenims. Lietuvos darbo birža ir įvairios privačios įdarbinimo agentūros teikia informaciją apie iš darbdavių gautus pasiūlymus, tačiau tiek vienos, tiek kitos pastebi, kad tokių grįžtančiųjų besikreipiančių jų pagalbos yra vienetai.⁵⁷ Nemaža dalis emigrantų nesitiki, kad darbo birža jiems padės susirasti tinkamą ir gerai apmokamą darbą. Privačių įdarbinimo agentūrų paslaugomis nesinaudojama dėl informacijos trūkumo ar dėl bendresnės neigiamos nuostatos, kad Lietuvoje tik išimtiniais atvejais galima tikėtis susirasti bent kiek perspektyvesnę ir geriau apmokamą darbą.

Socialinių garantijų išsaugojimas sugrįžus

Daugelis ekonominių migrantų neturi pakankamos informacijos dėl to, kokių socialinių garantijų jie gali tikėtis sugrįžę į Lietuvą. Nors statistinių apklausų šiais klausimais nebuvo daryta, tačiau remiantis įvairiais kokybiniais vertinimais, tarp ekonominių migrantų egzistuoja tam tikras nusistatymas, kad sugrįžę į Lietuvą asmenys paranda tas socialines garantijas, kurių jie gali tikėtis dirbdami užsienio valstybėse, negali pretenduoti į nemokamą sveikatos apsaugą ir pan. Tai nėra visiškai tikslu, nors siekiant integruotis į Lietuvos sveikatos apsaugos ir socialinių garantijų sistemą, dažnai reikia žinoti arba išpildyti tam tikras sąlygas, apie kurias ekonominiai migrantai tik miglotą informaciją (žr. 3 dalį).

Informacijos trūkumas

Ekonominiai emigrantai dažnai nėra pakankamai informuoti apie tai, kaip spręsti daugelį praktinių klausimų jiems sugrįžus į Lietuvą. Nors bent kiek labiau reprezentatyvių sociologinių apklausų šiais klausimais nebuvo daryta, tačiau remiantis įvairiais antriniais šaltiniais ir užsienio šalių patirtimi, galima pagrįstai teigti, kad tokio informacijos trūkumo problema yra pakankamai aktuali. Pavyzdžiui, norintiems į Lietuvą sugrįžti vyresnio amžiaus žmonėms dažniausiai trūksta informacijos pensijų susitvarkymo ir darbo stažo apskaičiavimo klausimus.⁵⁸ Šeimoms trūksta informacijos apie vaikų bendrojo lavinimo sistemos reikalavimus, sveikatos draudimą, socialines išmokas šeimai ir pan.

Aktualią informaciją gali suteikti daugelis valstybės institucijų. Tačiau tai reiškia, kad ekonominiai migrantai turi pakankamai gerai išmanyti valstybės institucinę struktūrą bei atsakomybės už atitinkamas sritis pasiskirstymą. LGITIC teikia praktinio pobūdžio informaciją siekiantiems sugrįžti į Lietuvą migrantams, tačiau šio Centro paslaugomis naudojasi labai mažai emigrantų (žr. 3.3 dalį). Todėl daugeliui emigrantų aktualios informacijos surinkimas sukuria tam tikrus kaštus, kurie dažnai apsunkina apsisprendimą sugrįžti. Šio veiksnio įtaką sustiprina ir tam tikras išankstinis skeptiškas nusistatymas įvairių valstybės institucijų atžvilgiu – šis nusistatymas dažnai būna pagrįstas ankstesne neigiama patirtimi arba remiasi bendrai nusistovėjusiais stereotipais. Priėjimo prie informacijos problema taip pat skiriasi priklausomai nuo konkretaus

⁵⁶ Vilniaus darbo biržos bei darbo paieškos agentūros „Minta“ duomenimis daugiausiai į juos besikreipiančių yra žemos ir vidutinės kvalifikacijos asmenys; taip pat žr. ELTA, „Darbdaviai nelaukia sugrįžusių iš užsienio“, <[http://www.omni.lt/?i\\$9359_8477Sz_299574](http://www.omni.lt/?i$9359_8477Sz_299574)> [Žiūrėta 2005 08 23]; Interviu su Girėne Ščiukaite (CVOnline), Vilnius, 2005 lapkričio 9 d.

⁵⁷ CVOnline ir Vilniaus teritorinės darbo biržos interviu duomenimis. Vilnius, 2005 lapkričio 9 d.

⁵⁸ Interviu su Vida Bagdonavičiene (TMID), Vilnius, 2005 rugsėjo 29 d.

asmens įgūdžių, darbo pobūdžio ir finansinių galimybių (pvz., žemesnės kvalifikacijos ir žemės ūkio darbus dirbantys asmenys rečiau moka naudotis ir naudojami internetu).

Visiems emigrantams taip pat aktuali informacija apie Lietuvą plačiaja prasme – t.y. bendro pobūdžio žinios apie šalyje vykstančius politinius, ekonominius ar kultūrinius procesus. Tokia informacija padeda išlaikyti psichologinį ir simbolinį ryšį su tėvyne. Ši informacija galėtų padėti pakoreguoti tam tikras išankstines emigrantų nuostatas, kad jiems Lietuvoje vietos nėra⁵⁹ bei suteikti žinių apie tai, kad Lietuvos darbo rinkoje jau šiuo metu jau jaučiamas akivaizdus tam tikrų sričių darbuotojų trūkumas (pvz., laivų statybos, medienos, transporto pramonėje ir pan.).⁶⁰ Vėlgi, šiuo atveju daug paprasčiau tiems, kurie turi galimybę (pvz., dėl darbo pobūdžio) ir atitinkamus gebėjimus dažnai naudotis internetu. Lietuviška televizija bei lietuviška spauda taip pat gali būti svarbiais informacijos šaltiniais. LTV2 kanalas yra transliuojamas satelitu tik Šiaurės Europos šalyse bei Rusijoje.⁶¹ Kai kurie Lietuvoje leidžiami laikraščiai yra platinami Londone, Dubline ir kituose miestuose. Londone neseniai pradėti leisti lietuviams skirti vietiniai savaitraščiai „Londono žinios“ ir „Infozona“.⁶² Vis dėl to, didžioji dauguma šių iniciatyvų kol kas apima tik keletą vietų, kuriose gyvena santykinai daug emigrantų iš Lietuvos.

Užsienyje uždirbtų pajamų apmokestinimas

Šiuo metu užsienio šalyse legaliai dirbę ir mokesčius mokėję Lietuvos piliečiai yra papildomai apmokestinami Lietuvoje, atsižvelgiant į neapmokestinamo minimumo bei fizinių asmenų pajamų mokesčio skirtumus, tačiau neįvertinant užsienio šalyse žymiai didesnių pragyvenimo kaštų. Tokia situacija skatina vengti deklaruoti užsienyje uždirbtas pajamas, teikia papildomą argumentą dirbti nelegaliai bei formuoja neigiamą ekonominių emigrantų požiūrį į Lietuvos valstybę. Šią problemą pripažįsta ir Finansų ministerija, kuri parengė įstatymų pataisas, panaikinančias papildomą apmokestinimą užsienyje legaliai dirbusiems lietuviams valstybėse, su kuriomis Lietuva yra pasirašiusi dvigubo apmokestinimo vengimo sutartį. Jei pataisos bus patvirtintos, tvarka įsigalios jau nuo 2006 metų sausio 1 d.⁶³

Pensijų apmokestinimo klausimas yra aktualus grįžtantiems pensinio amžiaus asmenims. Pagal nuo 2003 m. galiojančią tvarką, visos į Lietuvą perkeliamos pensijos, sukauptos valstybiniuose ar privačiuose fonduose užsienio valstybėse, yra neapmokestinamos (su tam tikromis išimtimis: trumpesnė nei 10 metų pensijos kaupimo sutartis, nesukauptas 15 metų pensinis stažas ir kt.⁶⁴) atsižvelgiant į galiojančius dvišalius dvigubo apmokestinimo išvengimo susitarimus. Išimtiniu atveju pensijos apmokestinamos 15 proc. pajamų mokesčiu. Ši nuostata yra pirmiausia aktuali asmenims, kaupusiems pensijas privačiuose fonduose JAV. Galiojantis dvišalis JAV ir Lietuvos susitarimas dėl pensijų taip pat nenumato, kad darbo stažas JAV ir Lietuvoje bus sumuojamas. Todėl asmuo neturintis pakankamo darbo stažo Lietuvoje, kurio pensijos kaupimo sutartis su privačiu fondu buvo sudaryta trumpiau nei 10 metų, norėdamas persivesti pensiją į Lietuvą privalės susimokėti 15 proc. pajamų mokesčius.

⁵⁹ Toks išvykstančiųjų požiūris ryškiai atsiskleidžia diskusijose tarp jau išvykusiųjų bei svarstančių išvykimo galimybes. Diskusijų pavyzdžių galima rasti tinklapiuose www.emigrantas.com, www.anglija.com ir kt.

⁶⁰ Simėnas, D. „Darbo jėgos trūkumas Lietuvoje didesnė problema nei jos kaina“, *Verslo žinios*, Vilnius, 2005, <www.vzinius.lt> [Žiūrėta 2005 10 04].

⁶¹ Interviu su Virginija Banevičiūte (LRTV), Vilnius, 2005 spalio 5 d.

⁶² Tinklapiu www.anglija.com duomenimis, 2005.

<<http://www.anglija.com/default.asp?status=Active&cat=&fnc=9&nid=904>> [Žiūrėta 2005 10 06]

⁶³ Finansų ministerija „Užsienyje legaliai gautų pajamų Lietuva neapmokestins“, <www.finmin.lt> [Žiūrėta 2005 09 01]

⁶⁴ LR Gyventojų pajamų įstatymas (Žin., 2002, Nr.73-3085), 17 str.

Vaikų išsilavinimo problemos

Apsisprendžiant dėl sugrįžimo daugeliui šeimų tenka spręsti klausimą, kaip integruoti moksleiviško amžiaus vaikus į Lietuvos bendrojo lavinimo sistemą. Užsienio mokyklų programos yra gana skirtingos, todėl sugrįžusiems vaikams dažnai būna pakankamai sudėtinga mokytis pagal tas pačias programas, kaip ir jų bendraamžiai Lietuvoje. Daug problemų kelia ir parasti kalbos įgūdžiai.

Iki 2003 m. į Lietuvos aukštąsias mokyklas bandę įstoti abiturientai, kurie vidurinę mokyklą baigė užsienyje, dažnai susidurdavo su įgyto išsilavinimo pripažinimo problemomis. Tokios problemos kildavo, kadangi kiekvienas universitetas turėjo savus užsienyje įgytų diplomų ir pažymių pripažinimo kriterijus. Tačiau nuo 2003 m. vieningą viduriniojo mokslo rezultatų vertinimą atlieka Studijų kokybės vertinimo centras (kuris nustato užsienyje įvertintų dalykų atitikmenis Lietuvos švietimo sistemai). Šiuo metu visi ES šalių pilietybę turintys asmenys gali dalyvauti konkurse į valstybės remiamas studijų vietas – o tai iš dalies sprendžia vidurinę mokyklą ES valstybėse baigusią lietuvių vaikų problemas.⁶⁵

2.3.2. Sisteminės tam tikrų sričių darbuojamas ar visiems Lietuvos piliečiams aktualios problemos

Aukščiau aptartos specifinės problemos, kylančios į Lietuvą sugrįžti siekiantiems migrantams. Tačiau būtina pastebėti, jog dažnai ekonominiams migrantams daug aktualesnės sisteminės tam tikro sektoriaus ar ekonominės situacijos Lietuvoje problemos. Šios problemos dažnai paskatina emigracijai, o nesiėmus priemonių joms spręsti daugelis emigrantų nemato prasmės sugrįžti. Žemiau pateikiami du pavyzdžiai: aukštojo mokslo srities bei sveikatos apsaugos srities.

Aukštasis mokslas ir moksliniai tyrimai

Remiantis 2005 m. atlikta 38 lietuvių mokslininkų užsienyje apklausa, egzistuoja kelios tarpusavyje susijusios kliūtys siekiantiems sugrįžti į Lietuvą šios srities atstovams. Tai ribotos darbo pagal kvalifikaciją susiradimo galimybės, mokslo įstaigų uždarumas, neskaidrūs konkursai akademinėms pozicijoms užimti, neadekvatus mokslinių tyrimų finansavimas bei labai maži atlyginimai.⁶⁶ Šias problemas patvirtina ir kiti šaltiniai bei įvairių asmenų ekspertiniai vertinimai. Savo ruožtu, minėtos problemos yra susijusios su ydinga aukštojo mokslo bei mokslinių tyrimų finansavimo sistema. Dabartinė universitetų valdymo tvarka taip pat neskatina naujovių diegimo, mokymo kokybės gerinimo, lankstesnės akademinės hierarchijos, mokslinės iniciatyvos. Sistemos uždarumą tik padidina habilitacijos reikalavimas asmenims, norintiems dalyvauti konkurse vyriausiojo mokslinio darbuotojo ar profesoriaus pareigoms užimti (į tai, ar asmuo jau dirbo panašiose pareigose užsienyje nėra atsižvelgiama). Kitos sisteminės problemos yra: moksliniams tyrimams naudojamos įrangos atnaujinimas, riboti bibliotekų fondai, ilgai užtrunkančios kreditų persivedimo ir užsienyje gautų diplomų pripažinimo procedūros ir pan.

Sveikatos apsaugos sektorius

Remiantis įvairių tyrimų, straipsnių bei interviu duomenimis, pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria į Lietuvą norintys sugrįžti gydytojai yra sistemos uždarumas (neskaidrūs konkursai darbo vietoms užimti, griežtai hierarchiška karjeros struktūra) bei maži atlyginimai. Dėl mažų darbo užmokesčių daug gydytojų Lietuvoje dirba dviem ar daugiau etatais ir neretai keliose

⁶⁵ Interviu su Giedre Katilauskiene (SKVC), Vilnius, 2005 spalio 28 d.

⁶⁶ LR ambasados Vokietijoje, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga ir internetinės svetainės „langas.net“ „Protų ir talento nutekėjimo tema“ (apklausa), Vilnius, 2005 <www.langas.net> [Žiūrėta 2005 09 22].

ligoninėse, todėl į iš užsienio grįžtančius kolegas neretai linkstama žiūrėti kaip į potencialią grėsmę. Nors pastaruoju metu yra skiriamos nemažos biudžeto lėšos medikų atlyginimams kelti, tačiau bent kiek labiau apčiuopiamo situacijos pagerėjimo šioje srityje galima tikėtis tik po kelerių metų. Aktualios ir egzistuojančios egzistuojančios infrastruktūros valdymo ir optimizavimo, administravimo kaštų mažinimo bei gydymo įrangos gerinimo problemos.

Sisteminės problemos kituose sektoriuose

Panašių sisteminių problemų, kurios mažina ekonominių migrantų motyvaciją sugrįžti galima išvardinti daugelyje kitų sektorių. Pavyzdžiui – maži mokytojų atlyginimai ir ne visada tinkamos darbo sąlygos, žemas profesinio mokymo sistemos statusas, neišplėta suaugusiųjų tęstinio mokymo sistema. Didėja ekonominio ir socialinio išsivystymo skirtumai tarp atskirų Lietuvos regionų – o tai neskatina sugrįžti ekonominių migrantų, kurie išvyko iš labiau ekonomiškai atsilikusių Lietuvos rajonų. Daugelis asmenų, bandančių steigianti ir plėtoti verslą Lietuvoje (įskaitant sugrįžusius emigrantus) skundžiasi dėl įvairių biurokratinių ir reguliacinių barjerų. Transporto ir aplinkos apsaugos infrastruktūra dar ne visada atitinka vakarų valstybėse nusistovėjusius standartus. Be to, daugelis ekonominių migrantų linkę vertinti Lietuvą kaip ekonomine prasme atsiliekančią ir nestabilią šalį – šiam požiūriui pakeisti būtina užtikrinti ilgalaikį makroekonominį stabilumą ir nuoseklų ekonomikos augimą.

3. VALSTYBĖS POLITIKOS IR INSTITUCIJOS LIETUVIŲ MIGRACIJOS SRITYJE

Šioje dalyje aptariamos aktualiausios valstybės politikos ir institucijos, turinčios tiesioginės ar netiesioginės įtakos emigrantų apsisprendimui sugrįžti. Pirmiausia nagrinėjamos svarbiausios ES politikos bei dvišaliai Lietuvos ir kitų valstybių tarptautiniai susitarimai. Toliau pristatomos emigracijos politikos požiūriu reikšmingiausios Lietuvos valstybės strategijos ir programos. Galiausiai, analizuojama dabartinė Lietuvos valstybės institucijų veikla formuojant ir įgyvendinant ekonominės emigracijos valdymo ir reemigracijos skatinimo politiką.

3.1. Aktualiausios ES lygmens politikos

2004 m. gegužės 1 d. Lietuvai tapus ES nare, tam tikros ES politikos tiesiogiai įtakoja emigracijos iš Lietuvos tendencijas bei priemonių emigracijos srityje (įskaitant reemigracijos skatinimą) pasirinkimą. ES teisės nuostatos migracijos srityje yra įgyvendinamos dviem kryptimis: 1) „išorinė“ migracija, kuri apima ES imigracijos ir prieglobsčio suteikimo politiką bei 2) „vidinė“ migracija – įgyvendinant laisvo asmenų judėjimo principą. Pirmoji politika nėra tiesiogiai aktuali šiam tyrimui, nes ji taikoma trečiųjų, t.y. – ne ES valstybių-narių atžvilgiu. Tuo tarpu ES politika užtikrinant laisvo asmenų judėjimo principo įgyvendinimą šiam tyrimui yra svarbi dėl keleto priežasčių.

Viena vertus, laisvo asmenų judėjimo apribojimai lyg ir turėtų stabdyti legalią emigraciją iš Lietuvos. Būtent baimindamosi pigios darbo jėgos iš naujųjų ES valstybių-narių, derybose dėl narystės „senosios narės“ išsiderėjo galimybę 7 metus taikyti pereinamojo laikotarpio priemones darbuotojų mobilumo srityje. Šiuo metu vienokias ar kitokias priemones, ribojančias darbo jėgos imigraciją iš naujųjų narių taiko visos „senosios narės“ išskyrus Švediją. Jungtinė Karalystė ir Airija neriboja imigrantų patekimo į darbo rinką, tačiau taiko priemones mažinančias jų socialinės

apsaugos lygi.⁶⁷ Kita vertus, turint omenyje aukščiau aptartas emigracijos iš Lietuvos tendencijas, neatrodo, kad minėtosios pereinamojo laikotarpio priemonės veiksmingai mažintų bendrą emigracijos mastą.

Antra vertus, laisvo asmenų judėjimo apribojimai taip pat trukdo reemigracijai. Paradoksalu, tačiau laisvo asmenų judėjimo politika, skatindama darbuotojų mobilumą tarp ES narių, taip pat sudaro prielaidas ekonominių migrantų grįžimui į Tėvynę. Toliau aptariamos keturios pagrindinės sritys, kurios yra ypatingai svarbios, siekiant užtikrinti laisvą asmenų judėjimą. Pristačius šias sritis, trumpai apžvelgiami darbuotojų migracijos požiūriu svarbiausi tarptautiniai susitarimai.

Profesinių ir akademinų kvalifikacijų pripažinimas

Siekiant užtikrinti laisvą asmenų judėjimą, būtina, kad vienoje šalyje įgytos kvalifikacijos būtų pripažįstamos kitose ES narėse. ES politika šioje srityje yra nukreipta į nacionalinių kvalifikacijos standartų derinimo koordinavimą. Siekiant spręsti akademinų kvalifikacijų pripažinimo problemą, dar 1984 m. buvo įsteigtas Nacionalinių akademinio pripažinimo informacijos centrų tinklas (*angl.* Network of National Academic Recognition Information Centres – NARIC). Šio tinklo nariu taip pat yra Lietuvos Studijų kokybės vertinimo centras (SKVC). NARIC tinklas „verčia“ vienoje šalyje įgytas kvalifikacijas į kitoje šalyje veikiančios akademinės sistemos rodiklius. Tačiau pagrindinė problema, kurios NARIC tinklas negali išspręsti, yra ta, kad skirtingose šalyse veikia skirtingi kvalifikacijos reikalavimai. Vadinasi, vienoje šalyje įgytų įgūdžių, žinių ir tai liudijančių kvalifikacijų gali nepakakti, siekiant įsidarbinti kitoje šalyje. Bene labiausiai neatitinka reikalavimai keliami medicinos bei architektūros sričių darbuotojams. Taigi šias kvalifikacijas įgiję specialistai, siekdami dirbti kitose šalyse, turi laikyti papildomus testus. Sprendžiant analogišką profesinių kvalifikacijų pripažinimo problemą, 2005 m. pradėta įgyvendinti ES iniciatyva Europass.⁶⁸ Šios iniciatyvos tikslas yra visoje Europoje standartizuotai pateikti informaciją apie asmens išsilavinimą, profesinį parengimą bei turimas kompetencijas.

Informacijos apie padėtį ES narių darbo rinkose teikimas

Laisvas darbo jėgos judėjimas yra sunkiai įmanomas, jei potencialūs darbuotojai neturi pakankamai informacijos apie darbo paklausą atskirose ES narėse. Siekiant spręsti šią informacijos trūkumo problemą, 2003 m. buvo įsteigtas EURES (*angl.* EUROpean Employment Services) tinklas. Jis siūlo tris paslaugų rūšis: informavimą, konsultavimą ir įdarbinimą (siūlomo ir ieškomo darbo suderinimas). EURES tinkle dirba EURES nariai (nacionalinės viešosios užimtumo tarnybos ir Europos Komisija) ir EURES partneriai, t.y. profesinės sąjungos, darbdavių asociacijos bei vietinės ir regioninės savivaldos institucijos. Tinklas apjungia Europos Komisiją ir valstybių, priklausančių ES/EEE bei Šveicarijos, valstybines užimtumo tarnybas. Šiam tinklui priklauso ir kitos su užimtumo klausimais susijusios institucijos, t.y. profesinės sąjungos, darbdavių organizacijos bei teritorinės ir regioninės valdžios institucijos. Lietuvoje EURES tinklui priklauso Lietuvos darbo birža.

Nediskriminacinis sveikatos apsaugos paslaugų ir socialinių garantijų teikimas

Galimybių gauti sveikatos apsaugos bei socialines garantijas apribojimai smarkiai suvaržo laisvą asmenų judėjimą. ES politika šioje srityje yra nukreipta ne į nacionalinių sistemų harmonizavimą, bet į koordinavimą. Tai reiškia, kad šalys narės nustato sveikatos apsaugos ir socialinių garantijų teikimo sąlygas, o ES reglamentuoja tik bendruosius garantijų teikimo

⁶⁷ European Citizen Action Service, „Report on the Free Movement of Workers in the EU-25“. September, 2005. <http://www.ecas.org/file_uploads/810.pdf> [Žiūrėta 2005 10 03].

⁶⁸ European Parliament and the Council, Decision on a Single Community Framework For the Transparency of Qualifications and Competences, No 2241/2004/EC, 15 December 2004.

principus. Pagrindinis ES reguliavimo principas – nediskriminacija.⁶⁹ Tai reiškia, kad ES narės privalo teikti kitų ES narių piliečiams tokias pat sveikatos apsaugos bei socialines garantijas, kaip ir savo piliečiams. Tačiau jei tam tikros paslaugos (pvz. sveikatos apsauga) yra teikiamos tik apsidraudusiems piliečiams, tai kitų ES narių piliečiai, kurie nemokėjo draudimų įmokų, neturi teisės į šias garantijas. Taip pat reikia pažymėti, kad nediskriminacijos principas dar nėra pilnai taikomas naujųjų ES narių piliečiams.

Dvigubo pajamų apmokestinimo išvengimas

Iki šiol nėra priimta bendra visoje Europos Sąjungoje galiojanti sutartis dėl dvigubo asmenų pajamų apmokestinimo išvengimo. Ši problema sprendžiama dvišalių ES valstybių – narių sutarčių pagalba.⁷⁰ Tačiau tikėtina, kad ateityje ES imsis aktyvesnio vaidmens šioje srityje.

3.2. Tarptautiniai susitarimai dėl pensijų ir socialinės apsaugos

Ekonominiai migrantai iš Lietuvos išvyksta ne tik į ES, bet ir kitas šalis tiek vakaruose, tiek rytuose. Lietuva yra sudariusi keletą tarptautinių susitarimų siekiant užtikrinti socialinių garantijų persikėlimo galimybę emigrantams. Iki 2005 m. pab. buvo sudaryti penki susitarimai – su JAV, Kanada, Rusija, Ukraina bei Baltarusija. Tačiau susitarimas su JAV (dėl socialinio draudimo pensijų mokėjimo į užsienį⁷¹), kuri yra viena populiariausių šalių tarp ekonominių migrantų iš Lietuvos, yra ribotos apimties ir neapima nuostatų dėl bendro pensinio draudimo laikotarpių sumavimo ir socialinių išmokų (pvz., ligos, motinystės, nelaimingo atsitikimo ir kt.). Vadinasi iš JAV sugrįžęs asmuo į pensiją Lietuvoje gali pretenduoti tik tuo atveju, jei turi bent minimalų Lietuvoje reikalaujamą darbo stažą ir yra Lietuvos pilietis.⁷² Daug JAV dirbančių asmenų pensijas kaupia privačiuose pensijų fonduose, tačiau persivesta į Lietuvą tokia pensija gali būti antrą kartą apmokestinta. Dvišalis susitarimas su Kanada šio tyrimo rengimo metu dar nebuvo ratifikuotas, tačiau esamas projektas⁷³ numato darbo stažo sumavimo galimybę. Iš ne ES valstybių grįžę asmenys (taip pat ir ES valstybėse nelegaliai dirbę asmenys) neturi teisės į nemokamą gydymą (išskyrus į skubią ir būtinąją pagalbą); kad įgytų tokią teisę jie turi arba įsidarbinti Lietuvoje, arba savarankiškai apsidrausti valstybiniu sveikatos draudimu.

3.3. Migracijos politikos požiūriu aktualiausios Lietuvos valstybės strategijos ir programos

Lietuvos migracijos politikos (ir siauresne prasme – emigrantų susigrąžinimo) politikos požiūriu svarbiausi yra šie strateginiai dokumentai:

- Ilgalaikio strateginio planavimo dokumentai:
 - Valstybės ilgalaikės raidos strategija
 - Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikė strategija
 - Nacionalinė darnaus vystymosi strategija.
- Vidutinės trukmės tarpsektoriniai strateginio planavimo dokumentai:

⁶⁹ European Parliament and the Council, Regulation on the Coordination of Social Security Systems, No 883/2004, 29 April 2004.

⁷⁰ <http://europa.eu.int/comm/taxation_customs/taxation/personal_tax/double_tax_conventions/index_en.htm> [Žiūrėta 2005 10 07]

⁷¹ LR Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės susitarimas dėl socialinio draudimo pensijų mokėjimo į užsienį (Žin., 2003, Nr. 8-270).

⁷² LR Vyriausybės Nutarimas Nr. 316 Dėl Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo Lietuvos Respublikos piliečiams, nuolat gyvenantiems užsienyje, tvarkos (Žin., 2002, Nr. 83-3606).

⁷³ Įstatymo dėl Lietuvos Respublikos ir Kanados sutarties dėl socialinės apsaugos ratifikavimo projektas (XP-812; 2005 09 22).

- Tarpsektoriniai – 2004-2006 m. Lietuvos Bendrasis programavimo dokumentas (BPD) ir Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa;
- Sektoriniai – Nacionalinė demografinės (gyventojų) politikos strategija bei jos įgyvendinimo 2005 – 2007 m. priemonių planas.

Ilgalaikio strateginio planavimo dokumentai

Pagrindiniame strateginio planavimo dokumente – Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje – numatoma valstybės ilgalaikės raidos vizija, padedanti tarpusavyje suderinti ir integruoti valstybės bendrąsias ir šakines strategijas.⁷⁴ Šioje strategijoje išdėstoma valstybės geopolitinės padėties analizė bei apibrėžiami ilgalaikiai prioritetai ir jų įgyvendinimo kryptys. Išskiriamos dvi su migracija susijusios problemos: (1) nelegali migracija ir (2) ekonominė emigracija. Ekonominė emigracija apibrėžiama kaip Lietuvos silpnybė, dėl kurios prarandama dalis darbo jėgos. Be to, ji priskiriama ir potencialių grėsmių grupei kaip galinti daryti neigiamą įtaką valstybės ekonominio, mokslinio ir technologinio potencialo plėtotei. Atskirai pažymima meno kūrėjų bei kultūros specialistų emigracijos iš Lietuvos problema, sąlygojanti lietuvių kultūros savitumo mažėjimą.

Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtos iki 2015 m. ilgalaikėje strategijoje nustatytos šalies ekonominės politikos kryptys.⁷⁵ Joje didelė darbo jėgos migracija taip pat laikoma valstybės silpnyste. Itin pabrėžiama gyventojų, visų pirma, jaunimo, intensyvios emigracijos iš kaimiškų regionų problema, silpninanti šių regionų intelektualinio kapitalo išteklius ir ekonominės plėtos galimybes. Strategijoje prognozuojama, jog grėsmę visos Lietuvos ekonomikos vystymuisi gali kelti aukštos kvalifikacijos specialistų emigracija. Numatoma, kad „protų nutekėjimas“ ateityje sąlygos šalies intelektualinio potencialo silpnėjimą, depopuliaciją, kvalifikuotos darbo jėgos stygių ir nekvalifikuotos darbo jėgos perteklių šalyje. Specialistų emigracija taip pat lems išlaidų švietimui, mokymui ir mokslui praradimą bei potencialaus nacionalinio produkto sumažėjimą. Be to, jaunimo emigracija prisidės prie demografinių problemų, pavyzdžiui – didins vyresnio amžiaus žmonių dalį visuomenėje.

Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje taip pat akcentuojama darbo jėgos, ypač aukštos kvalifikacijos specialistų, emigravimo grėsmė šalies socialiniam vystymuisi.⁷⁶ Pabrėžiamas potencialus perspektyviausių mokslininkų emigracijos pavojus, jei mažai dėmesio bus skiriama Lietuvos mokslo plėtrai.

Apibendrinant, aukščiau aptartose strategijose nėra pateikiama konkrečių priemonių ekonominei emigracijai kontroliuoti; dažniausiai konstatuojamos su emigracija susijusios „silpnybės“ ir „grėsmės“. Be to, politikos ekonominės emigracijos atžvilgiu kūrimas bei įgyvendinimas tarsi atidedamas, nurodant, pavyzdžiui, kad tik ateityje dėl demografinių problemų „bus aktualu skatinti re-emigraciją.“⁷⁷ Taip pat pastebėtina, kad darbo jėgos bei jaunimo emigracija priskiriamos šalies silpnųjų grupei, t.y. jos pristatomos kaip jau egzistuojančios problemos. Tuo tarpu „protų nutekėjimas“ dažniausiai apibrėžiamas kaip galima ateities grėsmė. Šį skirtumą gali paaiškinti faktas, kad analizuojami dokumentai priimti maždaug 2-3 metus prieš Lietuvos narystę ES. Tuo metu visos emigracijos pasekmės dar nebuvo pakankamai gerai įsisąmonintos.

⁷⁴ Valstybės ilgalaikės raidos strategija, (Žin. 2002, Nr. 113-5029).

⁷⁵ Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtos iki 2015 metų ilgalaikė strategija, (Žin. 2002, Nr.60-2424).

⁷⁶ Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, (Žin. 2003, Nr. 89-4029).

⁷⁷ Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtos iki 2015 metų ilgalaikė strategija, (Žin. 2002, Nr.60-2424).

Vidutinės trukmės strateginio programavimo dokumentai

BPD yra ES struktūrinių fondų paramos Lietuvai ir nacionalinio bendrafinansavimo panaudojimo strategija.⁷⁸ Jame išdėstytos šios strategijos tikslai, uždaviniai, prioritetai bei priemonės. Analizuojant esamą šalies padėtį, šiame dokumente ekonominės emigracijos neigiamas poveikis numatomas dviejuose sektoriuose:

- Švietimo bei mokslinių tyrimų srityje mokslininkų bei kvalifikuotų specialistų, ypač jaunų, emigracija. Ją lemia nepakankamai aukštas šių asmenų socialinis statusas bei menkos karjeros galimybės. Emigracija sąlygoja didėjančių vidutinį mokslinių darbuotojų amžių, o kartu ir mažėjančių šalies mokslinį potencialą.
- Užimtumo ir nedarbo srityje itin aktuali darbingo amžiaus žmonių emigracija, mažinanti ekonominį aktyvumą šalyje. Ji prisideda ir prie demografinių pokyčių – vis didesnę gyventojų dalį sudaro senyvi, nedarbingo amžiaus žmonės.

Nacionalinėje Lisabonos strategijos įgyvendinimo programoje ekonominė emigracija siejama su užimtumo politika. Pristatant pagrindines problemas užimtumo srityje, pabrėžiama, kad ekonominė emigracija prisideda prie nepalankia linkme kintančio Lietuvos gyventojų skaičiaus ir visuomenės demografinės struktūros. Dėl gyventojų skaičiaus mažėjimo ir visuomenės senėjimo didėja socialinės paramos ir sveikatos priežiūros poreikis. Be to, emigruojant kvalifikuotai darbo jėgai, kurią daugiausia sudaro jaunimas, daugelyje ūkio šakų jaučiamas neatitikimas tarp kvalifikuotos darbo jėgos paklausos ir pasiūlos. Siekiant pagerinti darbo rinkos poreikių atitiktį, numatoma 2005 – 2006 metais parengti pasiūlymus dėl priemonių ekonominei emigracijai valdyti. Užduotis deleguota Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, Finansų ministerijai ir Švietimo ir mokslo ministerijai.⁷⁹

Nacionalinėje demografinės (gyventojų) politikos strategijoje nustatyti ilgalaikiai demografinės (gyventojų) politikos tikslai ir uždaviniai iki 2015 metų.⁸⁰ Daugiausia dėmesio skiriama šeimos gerovei, visuomenės sveikatai ir migracijai. Migracijos procesus aprašančioje strategijos dalyje konstatuojama, kad emigracijos iš Lietuvos mastai yra itin dideli ir toliau auga. Ši tendencija aiškinama tiek ekonominiais (nedarbas, neadekvatus teikiamų socialinių garantijų ir atlyginimų dydis), tiek socialiniais (sėkmingi emigracijos pavyzdžiai, besiplečiantis jau emigravusių artimųjų ratas, palankus visuomenės požiūris į emigraciją) veiksniais. Nors teigiama, kad vyrauja laikina emigracija, tačiau pastebima, kad asmenys, ketinę išvykti trumpam, neretai į Lietuvą nebegrįžta. Taip pat išskiriamos dvi grupės, kurių emigracija šalies raidai daro itin neigiamą įtaką: jauni asmenys (jų išvykimas lemia gyventojų struktūros pokyčius) ir kvalifikuoti asmenys (dėl jų emigravimo mažėja šalies ekonominis (inovacinis) konkurencijos potencialas). Pabrėžiama, kad nors kai kuriose ūkio šakose jau pasireiškia aukštos kvalifikacijos specialistų trūkumas, tačiau nėra koncepcijų ir programų, numatančių, kaip juos susigrąžinti ar panaudoti jų potencialą Lietuvoje. Strategijoje pažymima, kad darbo migraciją iš Lietuvos ateityje gali mažinti šalies ekonominė plėtra, taip pat užimtumo ir socialinės priemonės (darbo užmokesčio didėjimas, bedarbių, ypač jaunimo, socialinės apsaugos gerinimas ir pan.).⁸¹

Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos įgyvendinimo 2005 – 2007 metų priemonių plane nustatyta, kad siekiant reguliuoti darbo migracijos srautus, reiktų 2006 metais parengti pasiūlymus Lietuvos Respublikos Vyriausybei dėl priemonių, kurios skatintų ekonominius

⁷⁸ Lietuvos 2004 – 2006 metų bendrasis programavimo dokumentas, (Žin. 2004, Nr. 123-4486).

⁷⁹ Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa, <www.ukmin.lt>.

⁸⁰ Nacionalinė demografinės (gyventojų) politikos strategija, (Žin. 2004, Nr. 159-5795), 38 – 50 str.

⁸¹ Nacionalinė demografinės (gyventojų) politikos strategija, (Žin. 2004, Nr. 159-5795), 64.1 str.

migrantus grįžti į tėvynę. Atsakingomis institucijomis paskirtos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija bei Švietimo ir mokslo ministerija.⁸²

Apibendrinant, vidutinės trukmės strateginio planavimo dokumentai dabartines emigracijos iš Lietuvos tendencijas aiškina žemu užimtumo lygiu šalyje, mokslo ir švietimo sistemos trūkumais, atskirų regionų vystymosi netolygumais ir pan., kuriuos savo ruožtu, lemia šalies ekonomikos atsilikimas nuo kitų ES valstybių. Šios nuostatos tik patvirtina teiginį, kad emigracija yra labai kompleksiškas reiškinys, o siekiant spręsti šią problemą bei susigražinti išvykusius emigrantus būtinos įvairių institucijų pastangos, kurios iš esmės pagerintų situaciją įvairiuose sektoriuose.

3.4. Lietuvos valstybės institucijų veikla formuojant bei įgyvendinant politikas, kurios skatintų ekonominius migrantus sugrįžti į tėvynę

Su emigracija susijusius klausimus Lietuvoje savo kompetencijos ribose sprendžia skirtingos ministerijos, įvairaus pavaldumo valstybės įstaigos bei nevyriausybinės organizacijos (žr. 3 paveikslėli). Jų institucinės atsakomybės sritys apima lietuvių migracijos klausimus plačiaja prasme, įskaitant priemones, skirtas emigracijai mažinti, santykiams su emigrantais palaikyti bei emigrantų sugrįžimui skatinti. Bendrai visų Lietuvos valstybės institucijų ir organizacijų įgyvendinamas priemones migracijos politikos srityje galima suskirstyti į dvi grupes:

- Priemonės, skirtos tiesiogiai emigrantams aktualiems klausimams spręsti (Socialinės apsaugos ir darbo, Užsienio reikalų, Švietimo ir mokslo, Vidaus reikalų, Sveikatos apsaugos ministerijos, SODRA, Lietuvos darbo birža, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie LR Vyriausybės, Statistikos departamentą, LR Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisiją bei Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centras)
- Priemonės, kurios aktualios visiems Lietuvos gyventojams, tačiau gali turėti esminės įtakos emigracijai mažinti ar paskatinti ekonominius migrantus sugrįžti (pavyzdžiui, įvairios Ūkio, Finansų ir kt. ministerijų įgyvendinamos investicinės ar sektorialios reformų priemonės).

Be minėtų valstybinių institucijų, veikia tam tikros nevyriausybinės organizacijos, kurios dalyvauja formuojant valstybės politiką emigracijos srityje ir/ arba atstovauja išeivijos interesus. Tai – Pasaulio lietuvių bendruomenė, Pilietinės visuomenės institutas, Lietuvių išeivijos institutas, Užsienio lietuvių mokslo forumas ir kt.

3.4.1. Priemonės, skirtos emigrantams tiesiogiai aktualiems klausimams spręsti

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, SODRA, Lietuvos darbo birža

SADM yra atsakinga už dvi ekonominei emigracijai aktualias sritis – laisvo darbo jėgos judėjimo ES politikos įgyvendinimą bei gyventojų (taigi – ir iš emigracijos sugrįžusių asmenų) socialinės apsaugos užtikrinimą. SADM tinklapyje pateikiama išsami informacija apie legalaus darbo galimybes ES šalyse, taip pat ES teisės aktai, reglamentuojantys socialinių garantijų klausimus.⁸³ Be to, ministerija kartu su Švietimo ir mokslo ministerija bei Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu bendrafinansuoja vidurinę internatinę mokyklą „Lietuvių namai“, skirtą tremtinių bei, išimtiniais atvejais, „senosios“ išeivijos kartos lietuvių vaikams. Šiuo metu SADM taip pat rengia „Ekonominių migrantų gražinimo į tėvynę priemonių planą“, kuriam skirtas ir šis tyrimas.

⁸² Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos įgyvendinimo 2005 – 2007 metų priemonės, (Žin. 2005, Nr. 66-2367), 3.4.1. str.

⁸³ Remiantis informacija pateikiama tinklapyje www.socmin.lt. [Žiūrėta 2005 10 17].

Valstybinio socialinio draudimo fondas (toliau – SODRA) prie SADM teikia informaciją tiek išvykstantiems nuolat gyventi ir dirbti į užsienio valstybes asmenims, tiek ir sugrįžtantiems emigrantams. Fondo Užsienio išmokų skyrius užtikrina socialinių garantijų (pensijų ir pašalpų) persikėlimo bei sumavimo (jei atitinkama išmoka priklauso nuo darbo stažo) galimybes. ES šalyse, Rusijoje, Ukrainoje ir Baltarusijoje⁸⁴ legaliai dirbę bei į Lietuvą grįžtantys asmenys gali kreiptis į šį skyrių siekdami persivesti užsienyje uždirbtas senatvės, netekto darbingumo (invalidumo) bei našlių/našlaičių pensijas, o taip pat ligos, nelaimingo atsitikimo, mirties, motinystės/tėvystės pašalpas. Asmenys grįžtantys iš JAV ar Kanados šiuo metu negali persikelti užsienyje uždirbto stažo ar pensijų, todėl Užsienio išmokų skyriaus paslaugos tokiems asmenims apsiriboja konsultacijomis apie tokių asmenų socialinių garantijų galimybes Lietuvoje. Atkreiptinas dėmesys, kad dauguma šiuo metu į Užsienio išmokų skyrių besikreipiančių asmenų siekia į užsienį persivesti išmokas, į kurias įgijo teisę gyvendami Lietuvoje.⁸⁵ Tuo tarpu grįžtančių emigrantų, kurie norėtų persivesti užsienyje legaliai uždirbtas išmokas yra mažai.

Lietuvos darbo birža (toliau – LDB) teikia informaciją apie darbo galimybes Lietuvoje bei padeda jiems susirasti darbą. Informacijos apie laisvas darbo vietas gali kreiptis visi – tiek užsienyje, tiek ir Lietuvoje gyvenantys asmenys. Į Lietuvą sugrįžusiems ir oficialiai užsiregistravusiems bedarbiais asmenims LDB gali suteikti konsultacijas darbo paieškos klausimais, subsidiją mokymams ar persikvalifikavimui. Tačiau nedaug buvusių emigrantų kreipiasi į teritorines darbo biržas – pavyzdžiui, Vilniaus darbo biržoje per 2005 m. tokių asmenų buvo mažiau nei 10.⁸⁶ Migrantai nesitiki, kad LDB padės jiems rasti aukštos kvalifikacijos reikalaujantį ir/ arba gerai apmokamą darbą (nors ši nuostata nėra pakankamai pagrįsta, nes LDB turi pasiūlymų ir pakankamai aukštos kvalifikacijos reikalaujančiam darbui). Tuo tarpu kaip konstatuota 2 dalyje, Lietuvoje susirastas darbas ar darbo perspektyva yra vienas iš motyvų, skatinančių emigrantus sugrįžti.

LDB skiria ar padeda persivesti bedarbio pašalpą asmenims legaliai dirbusiems ES šalyse, bei turintiems teisę gauti bedarbio pašalpą pagal tos užsienio šalies (užsiregistravusiems tos šalies darbo biržoje ir turintiems tenai pakankamą darbo stažą bedarbio pašalpai gauti) ar Lietuvos įstatymus (per paskutinius 36 mėn. dirbusiems 18 mėn. Lietuvoje).⁸⁷ Be to, LDB yra 3.1. dalyje aptarto EURES tinklo, teikiančio informaciją apie laisvas darbo vietas Lietuvoje ir užsienio valstybėse, narė. Kita vertus, neatrodo, kad paklausa Lietuvoje tokio pobūdžio paslaugoms būtų didelė. Šiuo metu tinklapyje teikiamų darbo užsienyje pasiūlymų skaičius yra ribotas, o 2005 m. per LDB užsienyje įsidarbino 253 asmenys.⁸⁸ Nėra duomenų, kad užsienyje dirbantys emigrantai iš Lietuvos bent kiek plačiau naudotųsi EURES tinklo ar Lietuvos darbo biržos paslaugomis įsidarbinti Lietuvoje.

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas (toliau – TIMD) formuoja ir įgyvendina valstybinę ryšių su užsienyje gyvenančiais lietuviais bei išeiviais iš Lietuvos politiką. Išeivijos reikalais rūpinasi departamento Užsienio lietuvių skyrius. TIMD buvo įsteigtas remti etninių žemių ir Rytų šalių bendruomenes (finansuoti jų veiklą, statyti mokyklas, kultūros centrus, bažnyčias). Reaguodamas į besikeičiančias emigracijos tendencijas, TIMD taip pat pradėjo remti naujai

⁸⁴ Šiems asmenims socialines garantijas užtikrina Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 (dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliančiams Bendrijoje, Reglamentas (EEB) Nr. 574/72, nustatantis Reglamento (EEB) Nr. 1408/71 įgyvendinimo tvarką) bei dvišaliai susitarimai su Rusija, Baltarusija bei Ukraina.

⁸⁵ Interviu su Lidija Staniūniene ir Halina Vrublevska (SODRA), Vilnius, 2005 m. spalio 6 d.

⁸⁶ Interviu su Vilniaus teritorinės darbo biržos konsultante (VTDR), 2005 m. lapkričio 9 d.

⁸⁷ Interviu su P. Linartu (LDB), Vilnius, 2005 m. spalio 28 d.

⁸⁸ Interviu su L. Beinoravičiene (LDB), Vilnius, 2005 lapkričio 7 d.

besikuriančias lietuvių bendruomenes.⁸⁹ Tai apima tiek finansinę paramą šių bendrijų steigimuisi bei veiklai, sekmadieninių mokyklų finansavimą, vasaros stovyklų užsienyje besimokančių lietuvių vaikams organizavimą. Departamentas taip pat imasi tam tikros informacinės veiklos. Pavyzdžiui, TMID kartu su Jungtinės Karalystės ambasada Vilniuje suorganizavo konferenciją skirtą regioninės žiniasklaidos atstovams, vietinių savivaldybių darbuotojams apie legalaus darbo Jungtinėje Karalystėje privalumus ir sąlygas.⁹⁰

2005 m. TMID kartu su kitų institucijų bei NVO atstovais rengia „Lietuvos valstybės ilgojo laikotarpio strategiją lietuvių išeivijos atžvilgiu“. Pagrindinis šios strategijos tikslas: „sukurti optimalią, finansiniais resursais pagrįstą Lietuvos valstybės ilgojo laikotarpio strategiją lietuvių išeivijos atžvilgiu, numatant jos realizavimo būdus bei priemonių gaires“.⁹¹ Strategija skirta migracijos procesams ir jų pasekmėms geriau valdyti, apjungti senąsias ir naująsias lietuvių bendruomenes, išsaugoti bei sustiprinti lietuvių išeivijos identitetą, bei institucionalizuoti Lietuvos valstybės politiką.

Šiuo metu pagrindinė TMID įgyvendinama priemonė emigracijos politikos srityje yra LR Vyriausybės patvirtinta „Užsienio lietuvių bendruomenių rėmimo 2004–2006 metų programa“. Programa apima tokias priemones kaip parama lituanistiniam švietimui, parama bendrai Lietuvos ir užsienio lietuvių bendruomenių kultūrinei ir socialinei veiklai, pagalba užsienio lietuvių bendruomenėms palaikant ir stiprinant ryšius su Lietuva, užsienio lietuvių bendruomenių informavimas apie svarbiausius Lietuvos gyvenimo įvykius bei užsienio lietuvių bendruomenių skatinimas aktyviai kurti Lietuvos įvaizdį užsienyje. Dalis programos lėšų skiriamos užsienio lietuvių bendruomenių projektams konkurso būdu. Įgyvendinant ankstesnę 1998–2003 metų programą, gauta ir svarstyta daugiau nei 1000 užsienio lietuvių bendruomenių ir organizacijų paraiškų.

Prie TMID įsteigtas Užsienio lietuvių rėmimo centras (toliau – ULRC) informuoja užsienio lietuvių vaikus apie mokslo galimybes Lietuvoje bei skiria finansinę paramą norintiems mokytis Lietuvoje. Centro steigėjai – TMID, ŠMM Mokslo ir studijų departamentas bei Pasaulio lietuvių bendruomenė. Priimant sprendimus skirti stipendijas fondo taryboje dalyvauja ir LGITIC vadovas. Nuo centro įsteigimo 2000 m., parama buvo suteikta 227 jaunuoliams (dauguma jų mokyklas baigė Lenkijoje, Baltarusijoje ir Rusijoje, tačiau yra buvę ir jaunuolių iš tolimesnių kraštų, pavyzdžiui – Urugvajaus).⁹² Per metus ULRC skiria apie 200 tūkst. Lt stipendijoms, socialinėms ir vienkartinėms išmokoms, mokesčiui už mokslą.⁹³ Užsienio mokyklas baigusiems naujųjų emigrantų vaikams taip pat kyla sunkumų, norint tęsti mokslus ar studijas Lietuvoje, tačiau paremti visus Lietuvos piliečius nepakaktų lėšų.⁹⁴

Nuo 2006 m. ULRC parama galės pasinaudoti ir svetur dirbantys mokslininkai. Jei ši iniciatyva bus įgyvendinta, ji iš dalies prisidės sprendžiant protų susigrąžinimo klausimą. Teikiant paramą bus siekiama užmegzti ir palaikyti ryšius su užsienyje dirbančiais lietuvių mokslininkais, skatinti šiuos mokslininkus sugrįžti į Lietuvą. ULRC numato: (1) remti trumpalaikius šiuo metu užsienyje studijuojančių arba dirbančių mokslinį darbą Lietuvos piliečių vizitus į Lietuvos mokslo centrus (aukštąsias mokyklas, tyrimų institutus, aukštųjų technologijų įmones) bei (2) padėti ieškant galimybių tęsti karjerą Lietuvos mokslo centruose.⁹⁵ Mokslininkų stažuotėms iš ES struktūrinių

⁸⁹ V. Bagdonavičienė „Naujai besikuriančios lietuvių bendruomenės“. Pranešimas konferencijoje „Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai“, Kaunas, 2005 gruodžio 2 d.

⁹⁰ Ten pat.

⁹¹ Ten pat.

⁹² ELTA „ULRC bandys susigrąžinti mokslininkus ir studentus“, Vilnius, 2005 08 18, <<http://www.ulrc.lt/?menu=ivykiai&kas=20050818> > [Žiūrėta 2005 10 17].

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Remiantis tinklapyje www.ulrc.lt pateikiama informacija [Žiūrėta 2005 10 14].

fondų tikimasi gauti 1,5 mln. litų, kuriuos planuojama panaudoti užsienyje dirbančių lietuvių mokslininkų, pakviestų dirbti į Lietuvą, pragyvenimo išlaidoms ir darbo užmokesčiui apmokėti.⁹⁶

Užsienio reikalų ministerija

Užsienio reikalų ministerijai (URM) tenka svarbus vaidmuo palaikant ryšius su lietuvių emigrantais ir sprendžiant jų problemas (įskaitant tokias 2 dalyje aptartas problemas kaip informacijos teikimas, santykių su Lietuva palaikymas ir pan.). Šiuo metu Lietuvos diplomatinę tarnybą sudaro 51 diplomatinė ar konsulinė atstovybė, 112 garbės konsulai bei centrinė administracija – Užsienio reikalų ministerija.⁹⁷ Diplomatines atstovybės teikia teisinę bei kitokią praktinę informaciją išvykusiems asmenims, prie jų veikia lituanistinės mokyklėlės, diplomatai dalyvauja kultūriniuose renginiuose ir kt.⁹⁸ Pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria diplomatinė tarnyba yra „asimetrinis besikreipiančių piliečių lūkesčių ir realių galimybių padėti santykis“.⁹⁹ Diplomatines atstovybės taip pat suteikia galimybę Lietuvos piliečiams užsienyje dalyvauti Lietuvoje vykstančiuose rinkimuose (nors kaip aptarta 2 dalyje, emigrantų aktyvumas rinkimuose nėra didelis).

Užsienio reikalų ministerijos (URM) Užsienio politikos analizės ir planavimo departamentas 2005 m. pavasarį parengė ir pateikė vyriausybei pasiūlymų, skirtų naujosios emigracijos problemoms spręsti, paketą.¹⁰⁰ Pasiūlymai apima aštuonias priemonių grupes: švietimo, bendruomeniškumo ugdymo, informacijos aprūpinimo, integravimo į Lietuvos gyvenimą, dalyvavimo rinkimuose, konsulinės pagalbos, įvaizdžio formavimo bei dalyvavimo užsienio politikoje klausimais.

Švietimo ir mokslo ministerija

Švietimo ir mokslo ministerija (toliau – ŠMM) dirba kvalifikacijos bei mokslo vertinimo bei pripažinimo, mokslininkų susigrąžinimo bei išėvių vaikų lituanistinio ugdymo klausimais. ŠMM finansuoja vidurinę internatinę mokyklą „Lietuvių namai“, skirtą lietuvių tremtinių bei išėvių vaikams bei remia išėvijos lituanistinio mokymo programas.¹⁰¹ Ministerijos Mokslo ir studijų departamentas yra vienas iš Užsienio lietuvių rėmimo centro steigėjų ir dalyvauja centro veikloje skirstant paramą lietuvių išėvijos vaikams norintiems mokytis Lietuvoje, bei nuo 2006 m. prisidės prie to paties centro veiklos siekiant susigrąžinti lietuvius mokslininkus.

Prie ŠMM įsteigtas Studijų kokybės vertinimo centras (toliau – SKVC) šiuo metu įgyvendina projektą, skirtą mokslininkų mobilumui skatinti.¹⁰² Projekto tikslas – įsteigti Lietuvos mokslininkų mobilumo centrą (LMMC), kuris taptų Europos mobilumo centrų (ERA-MORE) dalimi.¹⁰³ Toks centras teiks informaciją mokslininkams apie tarptautines dėstytojų, mokslininkų bei tyrėjų pozicijas visuose Europos universitetuose, taip pat – ir Lietuvos universitetuose. Šis centras skatins Lietuvos aukštojo mokslo institucijas skelbti tarptautinius konkursus atviroms pozicijoms, teiks visokeriopą pagalbą tiek atvykstantiems, tiek ir išvykstantiems mokslininkams bei jų šeimoms – įskaitant tokius praktinio pobūdžio klausimus, kaip registravimasis vaikų priežiūros

⁹⁶ ELTA „ULRC bandys susigrąžinti mokslininkus ir studentus“ Vilnius, 2005 08 18, <<http://www.ulrc.lt/?menu=ivykiai&kas=20050818>> [Žiūrėta 2005 10 17].

⁹⁷ Morkvėnas, R., „Diplomatinė tarnyba ir išėvija“, pranešimas konferencijoje „Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai“, Kaunas, 2005 gruodžio 2 d.

⁹⁸ Pilietinės visuomenės institutas, „Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai“, Vilnius, 2005, p. 38.

⁹⁹ 2005 m. gegužės mėn. URM parengtas pasiūlymų paketas LR Vyriausybei, Vilnius: 2005.

¹⁰⁰ Ten pat.

¹⁰¹ Pilietinės visuomenės institutas, „Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai“, Vilnius, 2005, p. 39.

¹⁰² Remiantis tinklapyje <www.skvc.lt> pateikiama informacija [2005 10 18].

¹⁰³ ELTA „Migruojančius tyrėjus globos mokslininkų mobilumo centrai“, Vilnius, 2005 05 31, <<http://www.delfi.lt/news/daily/science/article.php?id=6795955>> [Žiūrėta 2005 10 18].

bei ugdymo įstaigos, įsikūrimo (būsto paieškos) problemos, kalbos kursai ir kt.¹⁰⁴ Todėl, nors steigiamas Lietuvos mokslininkų mobilumo centras nėra tiesiogiai orientuotas į lietuvius mokslininkus dirbančius užsienyje, tačiau skatindamas „atviresnės“ kultūros aukštojo mokslo institucijose formavimąsi jis galėtų netiesiogiai paskatinti sugrįžti užsienyje dirbančius lietuvių mokslininkus.

ŠMM yra atsakinga už kvalifikacijų pripažinimą bei aukštojo mokslo kokybės užtikrinimą. Šie klausimai yra itin aktualūs ekonominiams emigrantams, kurie įgiję tam tikrą kvalifikaciją užsienyje siekia toliau mokytis Lietuvoje. Užsienyje įgyto viduriniojo bei aukštojo mokslo¹⁰⁵ diplomų bei kvalifikacijų vertinimą nuo 2003 m. atlieka SKVC. Neseniai Leonardo Da Vinci programos koordinavimo paramos fondas pradėjo Lietuvoje įgyvendinti Europass iniciatyvą. Europass – tai dokumentų aplankas, kurį sudaro ES mastu suvienodinti dokumentai apie asmens išsilavinimą, darbo patirtį bei profesines kvalifikacijas. Tikimasi, kad ši sistema padės harmonizuoti ir standartizuoti kvalifikacijų aprašymus ES lygiu ir taip palengvins darbuotojų mobilumą. Nuo 2005 metų sistemoje dalyvauja 31 valstybė iš ES, Europos Ekonominės erdvės bei ES šalių kandidačių.¹⁰⁶

Vidaus reikalų ministerija

Vidaus reikalų ministerijos Migracijos departamentas (toliau – MD) yra atsakingas už imigracijos bei prieglobsčio suteikimo klausimus (kurie nėra tiesiogiai nagrinėjami šiame tyrime). Taip pat, departamentas yra atsakingas už gyvenamosios vietos deklaravimą, migracijos statistikos tvarkymą bei derinimą su Statistikos departamentu. Savo tinklapyje MD teikia informaciją siekiantiems išvykti į užsienį – kelionės dokumentų tvarkymo, gyvenamosios vietos deklaravimo, pilietybės klausimais.

Sveikatos apsaugos ministerija

Valstybinės ligonių kasos (toliau – VLK) prie Sveikatos apsaugos ministerijos finansuoja asmens sveikatos priežiūros paslaugas, apmokamas iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo.¹⁰⁷ VLK teritoriniai padaliniai – Teritorinės ligonių kasos informuoja visus suinteresuotus asmenis (įskaitant sugrįžusius migrantus) apie teikiamas asmens sveikatos priežiūros paslaugas, jų teikimo tvarką ir sąlygas. Į sveikatos priežiūros paslaugas, apmokamas iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo turi teisę tik privalomuoju valstybiniu sveikatos draudimu apsidraudę asmenys. Todėl sugrįžę emigrantai, kurie neturi darbo Lietuvoje ir todėl nėra apdrausti privalomuoju sveikatos draudimu negali pretenduoti į nemokamą sveikatos apsaugą. Tai reiškia, kad siekdami integruotis į Lietuvos sveikatos apsaugos sistemą emigrantai turi tris pasirinkimus: susirasti darbą, užsiregistruoti bedarbiais darbo biržoje arba pradėti mokėti draudimo įnašus savarankiškai. Kita vertus, motyvaciją sugrįžti dažnai mažina labiau sisteminės problemos – nepasitikėjimas sveikatos apsaugos Lietuvoje kokybe, nepakankamas kai kurių paslaugų prieinamumas (ilgos eilės) ir pan.

Valstybinė mokesčių inspekcija prie Finansų ministerijos

Valstybinė mokesčių inspekcija (toliau - VMI) prie Finansų ministerijos teikia informaciją apie mokesťines prievoles bei taiko įstatymus ir kitus teisės aktus, reglamentuojančius Lietuvos piliečių užsienyje uždirbtų pajamų (įskaitant privačias pensijas) apmokestinimą. Kaip aptarta 2 dalyje, užsienyje uždirbtų pajamų bei pensijų papildomo apmokestinimo grėsmė yra svarbi problema, mažinanti ekonominių migrantų motyvaciją sugrįžti.

¹⁰⁴ Remiantis tinklapyje <<http://www.eracareers.lt/en/>> teikiama informacija [Žiūrėta 2005 10 18].

¹⁰⁵ Centras vertina viduriniojo, bakalauro bei magistro lygmens išsilavinimą.

¹⁰⁶ Remiantis tinklapyje <<http://www.europass.lt/konferencija>> teikiama informacija [Žiūrėta 2005 10 18].

¹⁰⁷ Remiantis tinklapyje <www.vlk.lt> teikiama informacija [Žiūrėta 2005 10 17].

LR Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisija ir Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centras

LR Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisija siekia puoselėti Lietuvoje ir Amerikoje gyvenančių lietuvių bendravimą, rūpinasi abipuse parama bei dalyvauja formuojant valstybės politiką išeivijos atžvilgiu. 2005 m. spalio 28 d. rezoliucijoje komisija siūlo atskirti tautinių mažumų ir išeivijos departamento funkcijas bei „įsteigti atskirą departamentą užsienio lietuvių reikalams spręsti, kuriame veiktų koordinacinė taryba iš Pasaulio lietuvių bendruomenės, JAV lietuvių bendruomenės skirtų atstovų ir Lietuvos valstybės deleguotų atstovų. Šis departamentas turėtų būti atsakingas už ilgalaikės valstybės strategijos užsienio lietuvių reikalams galutinį parengimą ir jos vykdymą, taip pat koordinuotų visų institucijų, dirbančių užsienio lietuvių klausimais, veiklą ir finansavimą.¹⁰⁸

Komisijos siūlymu LR Vyriausybė 1998 m. įsteigė Lietuvių grįžimo į tėvynę informacijos centrą (LGITIC). LGITIC galėtų iš esmės spręsti 2 dalyje nurodytą informacijos trūkumo problemą. Centras teikia informaciją norintiems sugrįžti, bei nukreipia grįžtančiuosius į institucijas, sprendžiančias pilietybės, pensijų persivedimo, socialinių garantijų, turto susigražinimo, būsto įsigijimo ir kitus klausimus. Tačiau LGITIC teikiama pagalba yra pirmiausia skirta prieš daugelį metų iš Lietuvos išvykusiems ar Lietuvoje apskritai negyvenusiems išeiviams, o teikiamomis paslaugomis beveik nesinaudoja naujosios bangos emigrantai. Sunku tiksliai pasakyti, kiek žmonių sugrįžo į Lietuvą padedant LGITIC, nes tokia statistika nėra vedama. LGITIC darbuotojų teigimu, vidutiniškai per dieną sulaukiama 2-3 užklausimų. Remiantis šiuo skaičiumi bei tokiais netiesioginiais šaltiniais kaip pakankamai nedideliu Centro svetainės lankomumu ir jos forumo aktyvumu, galima teigti kad LGITIC pasiekia labai ribotą dalį norinčių sugrįžti emigrantų.

Statistikos departamentas

Duomenų apie emigravusius bei sugrįžusius ekonominius migrantus trūkumas yra viena pagrindinių problemų vertinant emigracijos mastą ir siūlant politikos priemones. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės koordinuoja oficialiąją statistiką šalyje bei įgyvendina bendrą valstybės politiką statistikos metodologijos ir organizavimo srityje. Nustatydamas tarptautinės lietuvių migracijos srautus departamentas remiasi gyventojų surašymo duomenimis, kurie rengiami kas dešimt metų. Laikotarpiuose tarp surašymų migracijos srautai nustatomi remiantis gyvenamosios vietos deklaracijomis. Šią statistiką apskaito Vidaus reikalų ministerijos atsakingos institucijos (Valstybės sienos apsaugos tarnyba, Pasų poskyriai ir kt.).¹⁰⁹ Todėl į šią apskaitą nepatenka asmenys oficialiai nepranešę apie savo išvykimą iš šalies ir nedeklaravę savo gyvenamosios vietos Lietuvos atstovybėse užsienyje; sprendžiant iš įvairių netiesioginių duomenų, tokių asmenų yra pakankamai daug. Deklaracijų pagrindu surenkami duomenys taip pat neatspindi socialinės-ekonominės informacijos apie išvykstančiuosius ar sugrįžtančiuosius. Anksčiau Statistikos departamentas atlikdavo tam tikrus papildomus tyrimus, tačiau šiuo metu tokie tyrimai nėra leidžiami remiantis Valstybinių registrų įstatymu.¹¹⁰

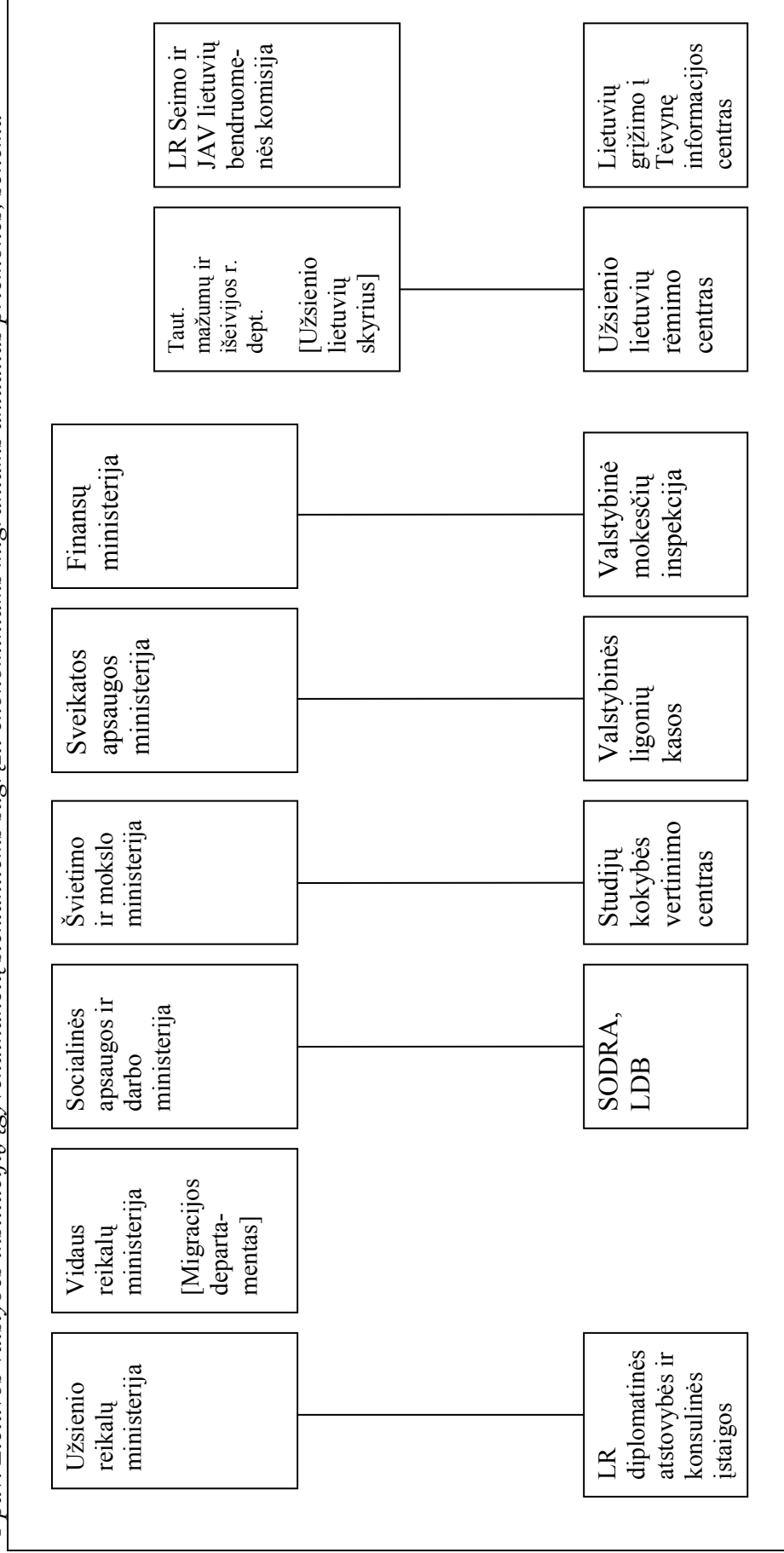
¹⁰⁸ LR Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisijos rezoliucija „Dėl Lietuvos valstybės institucijų bei visuomeninių organizacijų veiklos užsienio lietuvių klausimais“, Vilnius, 2005.

<http://www3.lrs.lt/pls/inter/DBA_INTRA.W3_VIEWER.ViewTheme?p_int_tv_id=976&p_kalb_id=1&p_org=0> [Žiūrėta 2005 10 28].

¹⁰⁹ Remiantis tinklapių www.std.lt ir www.vrm.lt teikiama informacija.

¹¹⁰ Straipsnis 4.4. Susijusių registrų duomenis draudžiama pakartotinai rinkti iš pirminių šaltinių ar juos tikslinti kitokiu būdu. Registruoti objektai pakartotinai kituose registruose neregistruojami. LR Valstybės registrų įstatymas Nr. I-1490 (Žin., 1996, Nr.86-2043).

1 pav. Lietuvos valstybės institucijų, įgyvendinančių, siekiantiems sugrįžti ekonominiams migrantams aktualias priemones, schema

3.4.2. Priemonės kurios aktualios visiems Lietuvos gyventojams, tačiau gali turėti esminės įtakos emigracijai mažinti ar paskatinti ekonominius migrantus sugrįžti

2 dalyje atkreiptas dėmesys į tai, kad daugeliu atvejų didelės įtakos migrantų apsisprendimui sugrįžti turi įvairios sektorinės politikos, kurias vykdo atsakingos valstybės institucijos bei bendra ekonominė situacija šalyje. Pavyzdžiui, ekonominiams migrantams tiesiogiai aktualios Ūkio ministerijos kuruojamos priemonės užsienio investicijų skatinimo, verslo aplinkos gerinimo ir kt. srityse. Finansų ministerija yra atsakinga už valstybės biudžeto politiką bei yra valdančioji institucija ES paramos administravimo struktūroje – savo ruožtu, sėkminga valstybės investicijų politika galėtų iš esmės pagerinti situaciją tam tikruose sektoriuose bei paskatinti sugrįžti ekonominius migrantus. ŠMM, SADM bei Sveikatos apsaugos ministerijos gerindamos situaciją jų kompetencijai priskirtose srityse gali suteikti papildomų motyvų ekonominiams migrantams sugrįžti. Vidaus reikalų ministerija taip pat galėtų vaidinti svarbų vaidmenį, jei pavyktų suformuoti ir įgyvendinti veiksmingą regioninės plėtros politiką ir paspartinti atsiliekančių regionų plėtrą. LR Vyriausybės kanceliarija rengia „Lietuvos įvaizdžio formavimo strategiją“, kuri galėtų prisidėti informuojant apie Lietuvos situaciją tiek užsienio valstybių piliečius, tiek ir užsienyje gyvenančius ekonominius emigrantus iš Lietuvos.

3.4.3. Nevyriausybinės organizacijos ir migracijos politika

Paminėtinos kelios nevyriausybinės organizacijos, kurios veikia migracijos politikos požiūriu aktualiame srityse. Pirma, Pasaulio lietuvių bendruomenė (toliau – PLB), kurią remia Pasaulio Lietuvių bendruomenės fondas. Nors PLB turėtų jungti visų kraštų lietuvių bendrijas, tačiau ji yra susijusi, pirmiausia, su „senaisiais“ (t.y. – išvykusiais iki 1990 m.) emigrantais į JAV. Daugelio kraštų lietuvių bendrijų taip pat yra kilusios iš ankstesnių emigracijos bangų. Tuo tarpu „daugelis kraštų bendruomenių skundžiasi, kad naujakurius sunku privilioti; viena vertus, nelegalai dėl savo statuso nenori viešai reklamuotis; kita vertus, yra tokių, kurie apskritai nenori prisiminti Lietuvos“.¹¹¹ Taigi naujųjų ekonominių emigrantų atstovavimo politikos formavime klausimas, kol kas lieka neišspręstas.

Pilietinės visuomenės institutas (toliau – PVI) specializuojasi viešosios politikos tyrimų, visuomenės informavimo ir edukacinių projektų įgyvendinimo srityje. PVI kartu su LR Seimo informacijos analizės skyriumi 2005 m. parengė studiją „Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai“ ir prisideda prie kitų iniciatyvų, kuriose aptariami aktualūs migracijos klausimai. Lietuvių išeivijos institutas (toliau – LII) vykdo išeivijos organizacijų ir atskirų asmenų kultūrinio, politinio ir mokslinio palikimo kaupimo, tyrimo, išsaugojimo ir eksponavimo funkcijas. Institutas buvo įsteigtas 2000 m., jo steigėjai – Vytauto Didžiojo universitetas ir Kauno miesto savivaldybė.¹¹² Užsienio lietuvių mokslo forumas (toliau – ULMF) vienija užsienyje dirbančius lietuvius mokslininkus. ULMF tikslas palaikyti ryšį su Lietuvos akademinė ir verslo aplinka bei informuoti savo narius apie galimybes Lietuvoje.¹¹³

¹¹¹ Stankevičienė, A., „Naujoji emigracija: smerkti ar ištiesti ranką?“, *Laikas*, 2004 09 29, <<http://www.litua.com/modules.php?name=News&file=article&sid=195>> [Žiūrėta 2005 10 24].

¹¹² Remiantis tinklapio <www.iseivijosinstitutas.lt> teikiamais duomenimis. [Žiūrėta 2005 11 04].

¹¹³ Remiantis tinklapio <<http://www.balticlabs.com/forumas>> teikiamais duomenimis. [Žiūrėta 2005 11 04].

3.4.4. Pagrindinės valstybės politikos priemonių lietuvių emigracijos srityje įgyvendinimo problemos

Pirmoji problema su kuria susiduriama kalbant apie Lietuvos valstybės institucijų veiklą lietuvių migracijos srityje yra politikos koordinavimo trūkumas. Ši problema pastebima keliais aspektais. Pirmiausia, nėra vienos institucijos, kuri koordinuotų daugelio institucijų ir organizacijų įgyvendinamas priemones šioje srityje. Antra, emigracija yra kompleksiškas ir, politikos požiūriu horizontalus (o ne sektorinis) reiškinys. Todėl nors daugelis institucijų įgyvendina aktualias priemones joms priskirtose srityse, tačiau trūksta bendresnio ir strategiško požiūrio bei kompleksinių ryšių tarp skirtingų migraciją itakojančių veiksnių supratimo. Trečia, nemažai įgyvendinamų priemonių persidengia (pavyzdžiui, aktualią informaciją gali suteikti daug įstaigų, bet tik pagal savo kompetenciją). Tai savo ruožtu siejasi su 2 dalyje aptarta informacijos trūkumo problema: norėdamas susirinkti jam aktualią informaciją emigrantas iš Lietuvos turi neblogai išmanyti atsakomybės pasiskirstymą tarp skirtingų institucijų, žinoti jam potencialiai iškiliančias problemas. Reikalingos informacijos susirinkimas kuria papildomus kaštus bei formuoja tam tikrą biurokratinį šalies įvaizdį, kurie dažnai mažina motyvaciją sugrįžti. Ketvirta, skirtingų institucijų teikiama informacija tais pačiais klausimais gali skirtis. Pavyzdžiui, šio tyrimo metu pasiteiravus dėl pensijų persikėlimo iš užsienio sąlygų, Mokesčių inspekcija ir SODRA pateikė skirtingus atsakymus. Pirmoji vadovavosi Lietuvos įstatymais, antroji – galiojančiais tarptautiniais susitarimais.

Aukščiau aptartos institucijos įgyvendina mažai priemonių skirtų protų susigrąžinimo klausimams spręsti. Be to, nemaža dalis aukščiau aptartų priemonių šiuo metu dar tik planuojamos, jų finansavimas ir įgyvendinimo klausimai dar nėra galutinai išspręsti (pvz., TMID rengiama „Lietuvos valstybės ilgojo laikotarpio strategija lietuvių išėivijos atžvilgiu“, ULRC parama užsienyje dirbantiems lietuvių mokslininkams, Europass iniciatyva).

8 lentelėje apibendrintai pristatomas minėtų institucijų vaidmuo sprendžiant 2 dalyje aptartas problemas, kurios trukdo ekonominiams migrantams sugrįžti ir nurodomi svarbiausi dabartinės situacijos trūkumai.

8 lentelė. Lietuvos valstybės institucijų vaidmuo sprendžiant sugrįžusių (ar siekiančių sugrįžti) ekonominių migrantų problemas

Institucija	Vaidmuo sprendžiant norinčių grįžti emigrantų problemas	Dabartinės situacijos trūkumai
<i>Nelegalus darbas užsienyje</i>		
1) LDB 2) TMID 3) URM	1) Informacija ir konsultavimas siekiantiems išvykti bei išvykusiems dirbti į užsienio šalį 2) Informacija žiniasklaidos priemonėmis bei kitoms valstybės ir vietos savivaldos institucijoms, kurios pagal savo kompetenciją siekia padėti į užsienį išvykstantiems Lietuvos piliečiams	<ul style="list-style-type: none"> • Trūksta žiniasklaidos ir visuomenės susidomėjimo legalaus darbo klausimais • Trūksta informacijos apie nelegalaus darbo kaštus (pvz.: prarastas socialines garantijas ir t.t.) • Šiuo metu LDB turi mažai legalaus įsidarbinimo užsienyje pasiūlymų
<i>Įsidarbinimo problemos Lietuvoje</i>		
1) LDB 2) ULRC 3) LMMC	1) Darbo paieškos paslaugos ir konsultacijos į Lietuvą sugrįžusiems emigrantams 2) Trumpalaikių stažuotių bei karjeros galimybių paieška iš užsienio norintiems grįžti mokslininkams 3) Kuria internetinę duomenų aukštojo mokslo institucijų Lietuvoje skelbiamų konkursų tarptautinėms pozicijoms bazę; numato teikti visapusiškas konsultacijas bei paslaugas į	<ul style="list-style-type: none"> • Nesitikima, kad LDB padės surasti aukštos kvalifikacijos reikalaujantį ir/ arba gerai apmokamą darbą • ULRC ir LMMC (iš dalies) teikiamos paslaugos lietuvių mokslininkams užsienyje persidengs. Tačiau šiuo metu abi iniciatyvos dar tik pradėdamos įgyvendinti • LGITIC paslaugomis naudojasi

Institucija	Vaidmuo sprendžiant norinčių grįžti emigrantų problemas	Dabartinės situacijos trūkumai
4) LGITIC 5) ŠMM 6) SKVC	Lietuvą atvykstantiems mokslininkams 4) Teikia pritaikytas asmeniniams emigrantų poreikiams darbo paieškos paslaugas „senosios“ emigrantų, išvykusių į Vakarų šalis, bangos atstovams. 5) Įgyvendina Europass projektą, siekiantį harmonizuoti ir standartizuoti mokslinės bei profesinės kvalifikacijos aprašymus, leisiančius grįžtantiems emigrantams užsitikrinti užsienyje įgytos kvalifikacijos ar darbo patirties pripažinimą Lietuvoje 6) Vertina bei pripažįsta 1, 2 ir 3-ios pakopos užsienyje įgytą išsilavinimą	nedidelis skaičius emigrantų, o paties centro veikla yra pirmiausia skirta iki 1990 m. iš Lietuvos emigravusiems asmenims <ul style="list-style-type: none"> • Europass iniciatyva dar tik pradeda įgyvendinti ir yra mažai žinoma
<i>Socialinių garantijų išsaugojimas sugrįžus</i>		
1) SODRA 2) LDB 3) VLK	1) Teikia užsienyje uždirbtų valstybinių pensijų ir įvairių socialinių pašalpų persikėlimo paslaugas, sutvarko formalumus, susijusius su darbo stažo sumavimu ir pan. klausimais 2) Teikia nedarbo pašalpų persivedimo paslaugas ES valstybėse dirbusiems ekonominiams migrantams 3) Nustato ar grįžęs emigrantas turi teisę į valstybinį sveikatos draudimą bei būtinąją sveikatos pagalbą; bei konsultuoja apie galimybes įgyti valstybinį sveikatos draudimą	<ul style="list-style-type: none"> • Ribota susitarimo su JAV apimtis (neapima darbo stažo sumavimo ar priklausančių socialinių išmokų persikėlimo klausimų) • Nelegaliai užsienyje dirbę asmenys neturi teisės į daugumą socialinių garantijų • Užsienyje legaliai dirbantys asmenys dažnai neturi informacijos apie savo teises į tam tikras socialines išmokas
<i>Informacijos trūkumas</i>		
1) TMID 2) URM 3) SODRA 4) LDB 5) VMI 6) VLK 7) ULRC 8) LGITIC 9) VRM	1) Palaiko ryšį su lietuvių bendruomenėmis užsienyje; konsultuoja naujų bendruomenių steigimo klausimais bei teikia finansinę paramą 2) Informuoja išvykstančius emigrantus apie atvykimo šalį, o išvykusiems teikia konsulinę pagalbą; sudaro sąlygas emigrantams dalyvauti Lietuvoje vykstančiuose rinkimuose 3) Teikia informaciją apie socialines garantijas bei jų išlaikymą ar persivedimą grįžtantiems ar norintiems iš-vyksti 4) Informuoja apie darbo galimybes Lietuvoje bei teikia pagalbą ieškantiems darbo 5) Teikia informaciją apie pajamų mokesčių prievoles ir taiko teisės aktus šioje srityje 6) Informuoja apie galimybes ir sąlygas siekiant pasinaudoti valstybinės sveikatos apsaugos sistemos paslaugomis 7) Informuoja apie galimybes mokytis Lietuvos mokyklose bei universitetuose 9) Teikia visapusišką informaciją apie persikėlimo į Lietuvą sąlygas ir reikalavimus 10) Teikia informaciją migrantams dėl kelionės dokumentų bei gyvenamosios vietos deklaravimo	<ul style="list-style-type: none"> • Kiekviena institucija teikia specializuotą informaciją savo kompetencijos ribose. Trūksta apibendrintos, konsoliduotos, už kurios tikslumą būtų atsakinga viena institucija • Skirtingų institucijų teikiama informacija apie socialines garantijas yra fragmentuota ir kartais prieštaringa • LGITIC paslaugomis naudojasi ribotas emigrantų skaičius • Lietuvoje leidžiamos spaudos ir televizijos priemonės užsienyje yra gana ribotos

Institucija	Vaidmuo sprendžiant norinčių grįžti emigrantų problemas	Dabartinės situacijos trūkumai
10) ULMF	11) Tekia informaciją forumo nariams – užsienio lietuviams mokslininkams apie darbo galimybes Lietuvoje	
<i>Užsienyje uždirbtų pajamų apmokestinimas</i>		
FM	Apmokestina užsienyje uždirbtas Lietuvos piliečių pajamas	<ul style="list-style-type: none"> • Nėra galutinai išspręstas užsienyje uždirbtų pajamų bei pensijų papildomo apmokestinimo klausimas
<i>Vaikų išsilavinimo problemos</i>		
1) ŠMM 2) TMID 3) „Lietuvių namai“ 4) ULRC 5) SKVC	1) Rengia ir remia lietuvių kalbos mokymo ir mokymo lietuvių kalba programas 2) Finansuoja lietuviškas mokyklas prie užsienio lietuvių bendruomenių 3) Suteikia galimybę tremtinių (išimtiniais atvejais – kitų emigrantų) vaikams įgyti vidurinį išsilavinimą Lietuvoje 4) Informuoja apie galimybes mokytis Lietuvos mokyklose bei universitetuose bei skiria finansinę paramą 5) Vertina bei pripažįsta užsienyje įgytą išsilavinimą	<ul style="list-style-type: none"> • Išaugus emigracijos mastams užsienyje trūksta mokyklų, kuriose būtų mokoma lietuvių kalbos • Neseniai pradėtos taikyti išlyginamosios programos iš užsienio grįžusiems emigrantų vaikams Lietuvos vidurinėse mokyklose • Užsienio lietuvių vaikams trūksta specialios finansinės paramos studijuojant Lietuvos aukštosiose mokyklose

4. UŽSIENIO ŠALIŲ POLITIKOS PRIEMONĖS, SKATINANT MIGRANTUS GRĮŽTI Į TĖVYNĘ

Nagrinėjant užsienio šalių pavyzdžius, galima pastebėti tendenciją, kad emigrantus sugrįžti skatina pagerėjusi ekonominė padėtis tėvynėje, atviresnė ekonomika, padidėjusios investicijos į mokslą ir tyrimus ir pan. Sėkmingais ekonominio pakilimo nulemtais emigrantų sugrįžimo pavyzdžiais laikomos tokios šalys kaip Airija, Kinija, Taivanas, Korėja.¹¹⁴ Nors valstybės ekonominė plėtra paprastai laikoma svarbiausiu emigrantų grįžimą skatinančiu veiksniu, kiekviena iš šių valstybių taip pat įgyvendino konkrečias priemones, skirtas paskatinti ekonominius emigrantus sugrįžti.

Žemiau pateikiama užsienio šalių politikos skatinant emigrantų sugrįžimą analizė yra suskirstyta į 3 dalis. Pirmojoje pateikiama išsami Airijos atvejo studija. Ši šalis pasirinkta todėl, kad per pastaruosius kelis šimtmečius tai buvo viena didžiausių emigrantus „siunčiančiųjų“ šalių (matuojant pagal emigrantų skaičių 1000 gyventojų). Be to, pagal gyventojų skaičių ir emigracijos priežastis ši šalis turi nemažai panašumų su Lietuva. Antrojoje dalyje nagrinėjama kitų ES šalių-narių patirtis pagrindinį dėmesį skiriant priemonėms, kurios yra taikomos siekiant spręsti protų nutekėjimo problemą bei susigrąžinti aukštos kvalifikacijos darbuotojus. Trečiojoje dalyje aptariami įvairių ES nepriklausančių šalių pavyzdžiai.

¹¹⁴ Šios šalys įvardijamos, pavyzdžiui. OECD Observer, „The brain drain: Old myths, new realities“, <http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths_new_realities.html> [Žiūrėta 2005 09 26].

4.1 Airijos atvejo studija

Migracijos tendencijos

Iki XX a. antrosios pusės Airija buvo viena tų valstybių, iš kurios išvykdavo daugiausia emigrantų. Dažniausiai buvo vykstama į kultūros ir kalbos požiūriu artimą Jungtinę Karalystę bei JAV. 1973 m. šaliai prisijungus prie Europos Bendrijos, pirmąkart Airijos istorijoje imigrantų skaičius viršijo emigrantų skaičių (žr. 2 pav.). Tačiau devintajame dešimtmetyje emigrantų skaičius vėl viršijo imigravusiųjų skaičių, kol dešimtajame dešimtmetyje ši tendencija iš naujo pasikeitė. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad nemažą imigrantų dalį sudarė grįžtantys airiai (imigrantų skaičius pagal tautybę yra pateikiamas 9 lentelėje). Iki 2003 m. grįžtantys airiai buvo didžiausia iš visų imigrantų grupių. 2002 m. gyventojų surašymo duomenimis, iš 644400 ilgalaikių migrantų, atvykusių gyventi į Airiją, net 366800 (57%) buvo grįžę airių emigrantai.¹¹⁵

9 lentelė. Airijos imigrantai pagal tautybę, 1996 – 2005 m.

Tautybė	Imigrantai (tūkst.)									
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ¹	2004 ¹	2005 ¹
Airiai	17,7	20,8	24,3	26,7	24,8	26,3	27	17,5	16,9	19
Britai	8,3	8,4	8,6	8,2	8,4	9	7,4	6,9	5,9	6,9
Likusi ES 15 ²	5	5,5	6,1	6,9	8,2	6,5	8,1	6,9	10,6	7,1
ES 10 ³	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26,4
JAV	4	4,2	2,3	2,5	2,5	3,7	2,7	1,6	1,8	1,6
Likęs pasaulis	4,2	5,5	4,7	4,5	8,6	13,6	21,7	17,7	14,9	9
Iš viso	39,2	44,5	46	48,9	52,6	59	66,9	50,5	50,1	70

¹ Preliminarūs duomenys

² Likusi ES 15: ES šalys iki plėtros 2004 m. gegužės 1 d., išskyrus Airiją ir Didžiąją Britaniją

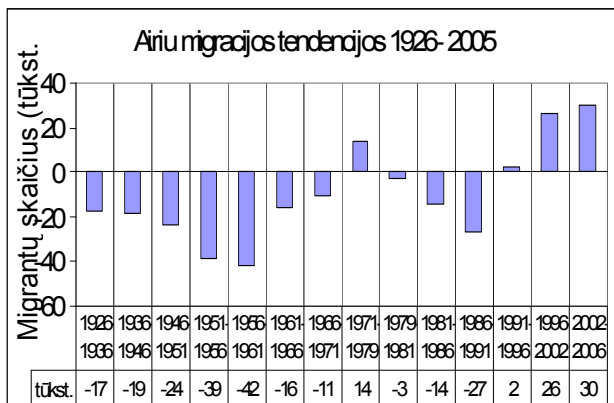
³ ES 10: 2004 m. gegužės 1 d. prie ES prisijungusios šalys

Šaltinis: Central Statistics Office Ireland (www.cso.ie)

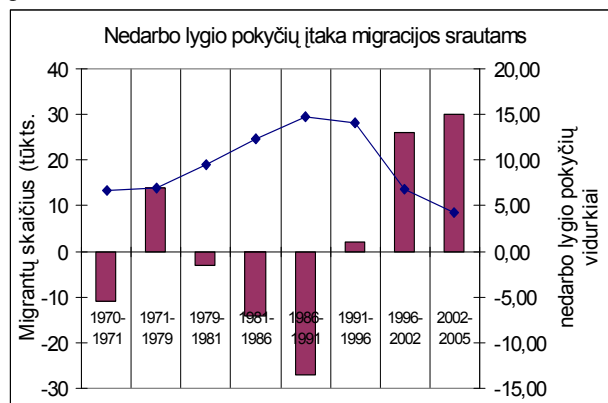
Migrantų sugrįžimą paskatino, pirmiausia, tam tikri ekonominiai ir socialiniai veiksniai. Pagrindiniai makroekonominiai rodikliai, kuriuos vertėtų paanalizuoti detaliau yra nedarbo lygis bei BVP pokytis bei šių rodiklių įtaka migracijos tendencijoms. 3 ir 4 pav. yra pateikiamos nedarbo lygio bei migracijos ir BVP bei migracijos kaitos tendencijos. Analizuojant šiuos duomenis, galima pastebėti, kad praėjusio a. devintajame dešimtmetyje emigrantų skaičius viršijo imigrantų skaičių, nedarbo lygis buvo aukštas bei BVP augimas – nedidelis. Tuo tarpu dešimtajame dešimtmetyje BVP augimas paspartėjo ir nedarbo lygis sumažėjo, o imigravusiųjų skaičius viršijo emigravusiųjų. Taigi, pirmoji išvada: egzistuoja ryšys tarp ekonomikos augimo, nedarbo lygio ir migracijos tendencijų. Antroji išvada – pateiktos schemas rodo, kad migracija yra gana inertiškas reiškinys. Airijos ekonomikai atsigaunant devintojo dešimtmečio antrojoje pusėje, emigracijos tendencijos tik dar labiau stiprėjo. Tuo tarpu 2002-2005 m. laikotarpiu, nepaisant Airijos ekonomikos augimo sulėtėjimo, imigrantų skaičius ir toliau augo greičiau nei emigrantų. Turimų duomenų kokybė neleidžia tiksliai nustatyti, kiek laiko turi praeiti po to, kai migravimo tendencijos sureaguoja į pokyčius šalies ekonomikoje. Tačiau su tam tikra paklaida galima teigti, kad šis laikotarpis apima maždaug 5 metus.

¹¹⁵ <http://www.cso.ie/census/documents/vol4_press.pdf> [Žiūrėta 2005 09 25].

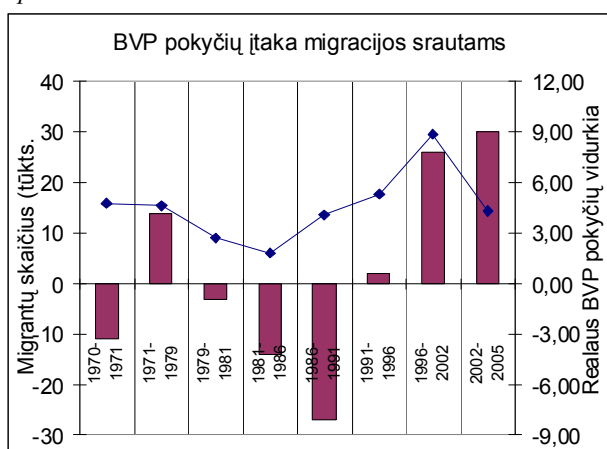
2 pav.

3 pav.

4 pav.

Šaltinis: grafikai sudaryti autorių pagal Airijos centrinio statistikos biuro duomenis: Central Statistics Office

www.cso.ie

Pastaba: pateikiami nedarbo lygio bei BVP pokyčiai yra atitinkamų laikotarpių metinių pokyčių vidurkiai

Stiprų imigrantų skaičiaus augimą pastarąjį dešimtmetį įtakoja ne tik ekonominiai veiksniai, bet ir vykdoma migracijos politika. Ją galima apibūdinti kaip vieną liberaliausių ES. Airija nenustato kvotų atvykstantiems iš kitų šalių darbuotojams, suteikia sąlyginai daug (lyginant su kitomis ES šalimis) darbo leidimų bei netaiko pereinamojo laikotarpio darbo jėgos judėjimui iš naujųjų ES šalių.

Duomenys apie tai, kad nemažą imigrantų dalį sudaro grįžtantys airiai rodo, kad sugrįžimo į Airiją skatinimo politika bent iš dalies buvo sėkminga (nors sunku atskirti valstybės įgyvendintų priemonių bei gerėjančios ekonominės situacijos poveikius migrantų sugrįžimui). Kita vertus, akivaizdu, kad valstybės politika emigracijos ir sugrįžimo atžvilgiu turi keistis atsižvelgiant į situacijos pokyčius ar identifikuotas problemas. Štai 2001 m. gruodžio mėn. Airijos užsienio reikalų ministerija sudarė darbo grupę, kuriai buvo pavesta išnagrinėti problemas šioje srityje bei suformuluoti ateities migracijos politikos gaires. Darbo grupė parengė ataskaitą „Airija ir Airiai užsienyje“.¹¹⁶ Buvo nustatytos tokios svarbiausios grįžtantiems emigrantams kylančios problemos:

- Informacijos trūkumas (ypač kalbant apie pasikeitimus, kurie įvyko Airijoje po to, kai emigrantai iš jos išvyko)
- Grįžimo sąlygotas vienatvės ir izoliacijos jausmas
- Informacijos apie socialines pašalpas, sveikatos apsaugą bei kitas viešojo sektoriaus paslaugas trūkumas

¹¹⁶ Ireland and the Irish abroad: Report of the Task Force on Policy regarding Emigrants to the Minister for Foreign Affairs, 2002, <<http://www.ireland.com/newspaper/special/2002/emigrant/index.pdf>>, [Žiūrėta 2005 10 02].

- Kvalifikacijos pripažinimas
- Įsidarbinimas
- Būsto įsigijimas.

Toliau apžvelgiamos politikos priemonės, kurios buvo ar yra pasitelkiamos šiuos sunkumus mažinti bei skatinti migrantų grįžimą.

Informacinės priemonės

Informacijos trūkumo problema buvo sprendžiama tiek leidžiant ir platinant grįžtantiems skirtus leidinius, tiek organizuojant įvairius susitikimus bei konferencijas užsienyje. Išskirtini du informacinės kampanijos aspektai, kurie turi įtakos informacijos sklaidos efektyvumui. Pirmia, buvo aktyviai įtraukti socialiniai partneriai – visų pirma, bažnyčia. Antra, gana plačiai naudojamos interneto teikiamos galimybės. Tai užtikrino platesnę informacijos sklaidą bei leido pasiekti daugiau tikslinės grupės atstovų.

2003 m. Socialinių ir šeimos reikalų ministerija finansavo informacinio leidinio „Grįžimas į Airiją“ (*angl.* „Returning to Ireland“) leidybą. Leidinį išleido Dublino vyskupijos Socialinės rūpybos agentūros (*angl.* Crosscare) 1987 m. įkurta agentūra „Patarimas emigrantui“ (*angl.* Emigrant Advice), kurios uždavinys yra rūpintis emigrantais, imigrantais bei grįžtančiais migrantais, teikiant jiems reikalingą informaciją.¹¹⁷ Leidinyje pateikiama naudinga faktinė informacija, pvz., kainos, statistiniai duomenys apie Airijos ekonominę situaciją. Nurodoma, kokius dokumentus turi turėti grįžtantieji, detalai aprašomos būsto įsigijimo bei nuomos, įsidarbinimo sąlygos, socialinės bei sveikatos apsaugos, švietimo, bei mokesčių sistemos, nurodomi įvairių žinybų kontaktai ir t.t. Leidinys platinamas nemokamai.

2002 m. į agentūrą „Patarimas emigrantui“ kreipėsi 2129 asmenys. Dažniausiai buvo kreipiamasi dėl informacijos apie pašalpas/teises į išmokas, būsto įsigijimą, įsidarbinimą ir pensijas. Dauguma besikreipiančių buvo Jungtinėje Karalystėje gyvenantys airiai. Dalis jų buvo vyresni žmonės, norintys grįžti į Airiją, tačiau neturintys galimybes įsigyti būsto.

„Patarimas emigrantui“ taip pat prisidėjo prie „Grįžimo į Airiją“ seminarų, kuriuos organizavo „Airių bažnytinė komisija“ JAV. Pirmasis seminaras įvyko 2002 m. sausio mėn. Niujorke, antrasis – tų pačių metų spalio mėn. Čikagoje.¹¹⁸ Ši komisija jungia JAV esančius dvasininkus airius ir kartu su jais dirbančius savanorius,¹¹⁹ o jos tikslas – pagalba į JAV atvykstantiems airiams. Komisijos interneto svetainėje aprašoma programa, kuri skirta padėti airių šeimoms, norinčioms grįžti iš JAV į Airiją, pasiruošti pokyčiams (įskaitant psichologinę pagalbą ir patarimus, jei tokių reikia).¹²⁰

Informacijai skleisti intensyviai naudojamosi interneto teikiamomis galimybėmis. Airijos e-vyriausybės svetainės OASIS (*angl.* Online Access to Services, Information and Support) dalis yra skirta sugrįžti planuojantiems emigrantams.¹²¹ Pateikiami praktiniai patarimai tokiais klausimais, kaip mokymasis ar studijuoti, įsidarbinimas, naudojimas socialinėmis garantijomis, balsavimas rinkimuose, naminių gyvūnų įsivežimas ir t.t. Panašaus pobūdžio informaciją teikia ir įvairios nevyriausybinių interneto svetainės.¹²² Jose pateikiama bendro pobūdžio informacija apie įsidarbinimo sąlygas, mokesčius, būsto įsigijimą, švietimą, eismo taisykles, sveikatos apsaugą ir kt.

¹¹⁷ Bukleto elektroninę versiją galima rasti adresu: <<http://www.emigrantadvice.ie/emm/return.pdf>>, [Žiūrėta 2005 10 02].

¹¹⁸ <<http://www.emigrantadvice.ie/emm/annual.pdf>>, [Žiūrėta 2005 10 02].

¹¹⁹ Svetainė internete: <<http://www.usairish.org/>>, [Žiūrėta 2005 10 02].

¹²⁰ <http://www.usairish.org/going_home2.htm>, [Žiūrėta 2005 10 02].

¹²¹ <http://www.oasis.gov.ie/moving_country/moving_to_ireland/>, [Žiūrėta 2005 10 02].

¹²² <<http://www.irishlinks.co.uk/>> bei <<http://www.europeanirish.com/Returning>> [Žiūrėta 2005 10 02].

Užsimenama apie pagrindinius pokyčius šiose srityse per pastaruosius porą dešimtmečių, pateikiamos nuorodos į įvairių institucijų interneto svetaines.¹²³

Informaciją apie grįžimą į Airiją taip pat teikia Airijos ambasados bei konsulatai, kurių veiklą koordinuoja Užsienio reikalų ministerija. Airijos atstovybės užsienyje, be kitų funkcijų, teikia socialinę paramą tiems, kurių integracija svetimose šalyse buvo nesėkminga. Tai užtikrina glaudžius ryšius su airių emigrantų bendruomenėmis ir sudaro papildomas galimybes efektyviai informacijos sklaidai apie grįžimą į tėvynę.

Isidarbinimas

Dėl ypatingai spartaus ekonomikos augimo per pastaruosius kelis dešimtmečius, Airijoje vis labiau jaučiamas darbo jėgos – ypač kvalifikuotos – stygius. 2000 ir 2001 m. vyriausybė vykdė plačią darbuotojų verbavimo kampaniją „Darbas Airijoje“ (*angl.* Jobs Ireland Campaign). Vyriausybės finansuojamos darbo pasiūlymų mugės organizavo Airijos nacionalinė mokymo ir įdarbinimo agentūra (FAS) (vykdo funkcijas panašias į tas, kurias Lietuvoje atlieka Lietuvos darbo birža). Šios mugės vyko tokiose šalyse, kaip Kanada, Čekija, Indija, JAV, Pietų Afrika. Panašios kampanijos vyko ir įvairiuose Jungtinės Karalystės miestuose. Buvo sukurta interneto svetainė, kurioje pateikiami darbo pasiūlymai Airijoje.¹²⁴ Pirmosios „Darbas Airijoje“ kampanijos sėkmė 2000 m. paskatino išleisti brošiūrą „Darbas Airijoje“ bei interaktyvų elektroninį žurnalą, kuriuose pristatomos karjeros Airijoje galimybės. Šiuose leidiniuose pateikiamos grįžusiųjų migrantų sėkmės istorijos, praktiniai patarimai, informacija apie gyvenimą ir darbą Airijoje, naudingi kontaktai. Minėti leidiniai yra platinami per Airijos ambasadas ir konsulatus bei dalijami informacinių kampanijų metu.¹²⁵ Tačiau svarbu pažymėti, kad kampanijos buvo skirtos ne tik airių emigrantams, bet taip pat ir kitų tautybių aukštos kvalifikacijos darbuotojams.

Be „Darbas Airijoje“ kampanijos taip pat pažymėtina 1999 m. Verslo, prekybos ir darbo ministerijos padalinio organizuota kampanija, kurioje buvo siekiama paskatinti airių išėivius grįžti ir prisidėti prie programinės įrangos pramonės kūrimo. Ši priemonė buvo skirta išėiviams, atvykstantiems į Airiją Kalėdų atostogų („Airijos kalėdinis verbavimas“).¹²⁶ Tuo tarpu Airijos mokslo fondas (*angl.* Science Foundation Ireland) organizuoja mokslininkų, visų pirma, gyvenančių JAV (tiek emigrantų iš Airijos, tiek amerikiečių dirbančių, pirmiausia biotechnologijų, informacijos ir komunikacijos srityse) skatinimo atvykti gyventi ir dirbti į Airiją kampanijas; šio Fondo 2000-2006 m. biudžetas - 646 mln. eurų.¹²⁷

Kvalifikacijos pripažinimas

Iš šalies išvykę asmenys užsienyje dažnai baigia įvairias mokyklas, kursus ir pan. Grįžtantiems emigrantams įgytos žinios turėtų užtikrinti geresnes pozicijas darbo rinkoje, o jų įgūdžiai galėtų prisidėti prie spartesnės šalies ūkio raidos. Tuo tarpu užsienyje įgytos kvalifikacijos pripažinimo problema dažnai apsunkina emigravusiųjų grįžimą į gimtąją šalį.

Akademinių bei profesinių kvalifikacijų pripažinimo problema yra sprendžiama ES lygiu, kaip aptarta šio tyrimo 3 dalyje. Specifinis su Airija susijęs pavyzdys šioje srityje – vairavimo pažymėjimų pripažinimas. Pastebėta, kad emigrantų grįžimą palengvina galimybė užsienio šalyse

¹²³ Panašios svetainės Jungtinėje Karalystėje adresas:

<<http://www.direct.gov.uk/BritonsLivingAbroad/ReturningToTheUk/fs/en>> [žiūrėta 2005 10 03].

¹²⁴ <www.fasjobs-ireland.com> šiuo metu ši svetainė neveikia, tačiau veikia <www.fasjobs.com>, kurioje ieškantys darbo gali elektroniniu būdu pateikti savo duomenis, o firmos – savo pasiūlymus. FAS tarnyba pasiūlo ieškantiems darbo galimas darbo vietas, o firmoms - darbuotojus. [žiūrėta 2005 10 03].

¹²⁵ Working in Ireland Guide Launched

<http://www.fas.ie/information_and_publications/press_releases/pr_2001_11.html> [žiūrėta 2005 10 03].

¹²⁶ Pilietinės visuomenės institutas, „Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai“, Vilnius, 2005.

¹²⁷ <http://www.sfi.ie/content/content.asp?section_id=207&language_id=1> [žiūrėta 2005 12 04]

įgytą vairavimo pažymėjimą pasikeisti į airišką, nelaikant egzamino. ES veikia bendras šios srities reguliavimas, tuo tarpu ne ES šalių reikalavimai vairuotojams ženkliai skiriasi (pvz., JAV) ir Airija negali dvišaliu susitarimu pripažinti tų šalių vairuotojų pažymėjimų. Airijos Užsienio reikalų ministerija sudarė darbo grupę šiai problemai spręsti, nors konkrečių priemonių kol kas nebuvo imtasi.¹²⁸

Grižtančiųjų socialinė reintegracija

Priemonės, skirtos grįžtančiųjų socialinei reintegracijai, yra nukreiptos į tuos, kurie emigravo prieš daugelį metų ir jų socialinė padėtis yra sąlyginai prasta. Taigi šios priemonės yra skirtos siekiant padėti grįžti tiems, kurie patys negalėtų finansuoti grįžimo bei įsikūrimo Airijoje. Visas socialinės reintegracijos priemonės įgyvendina nevyriausybinės organizacijos, nors jas neretai finansuoja centrinės valdžios ar vietos savivaldos institucijos.

Išskirtinos dvi priemonių grupės. Pirma, kelionių, atostogų bei apsilankymų Airijoje organizavimas. Jos yra skirtos tiems, kurie emigravo prieš 30- 60 metų. Vizito metu yra siekiama surasti tėvynėje likusius giminaičius bei draugus. Tokiu būdu tikimasi, kad po trumpo apsilankymo Airijoje, emigrantai nuspręs grįžti visam laikui. Viena didžiausių organizacijų, teikiančių tokio pobūdžio paslaugas, yra „Laikinas grįžimas“ (*angl.* Aisling Return).¹²⁹ Šią organizaciją įsteigė Londono airių centras, o apsilankymus Airijoje finansuoja Airių bendruomenė.

Antroji priemonių grupė yra skirta aprūpinti būstu tuos grįžtančiuosius, kurie dėl finansinių priežasčių patys jo įsigyti negali. Aktyviausiai šioje srityje veikia „Saugių namų“ (*angl.* Safe Home) organizacija.¹³⁰ Tai labdaringa organizacija, kurios veiklą finansuoja tiek nevyriausybiniai fondai, tiek Socialinių ir šeimos reikalų ministerija kartu su Būsto bei miestų atnaujinimo ministerija. Grįžtantiesiems suteikiamas socialinis būstas, arba padengiama dalis būsto nuomos kainos. 2003 m. „Saugių namų“ organizacija padėjo sugrįžti į Airiją 237 emigrantams.¹³¹

Politikos įgyvendinimo struktūra

Emigrantų sugrįžimo skatinimo politika Airijoje yra platesnės migracijos politikos dalis, kurią taip pat sudaro parama airių bendruomenėms užsienyje bei parama išvykstantiems. Šiame tyrime aptartų priemonių įgyvendinimo struktūra pateikiama 5 pav. Didelis šios įgyvendinimo struktūros privalumas yra aktyvus socialinių partnerių įtraukimas. Pirma, tai užtikrina politikos įgyvendinimo lankstumą, gebėjimą greitai prisitaikyti prie kintančių sąlygų bei galimybę atsisakyti neefektyvių priemonių. Parama NVO yra teikiama konkurso tvarka (kuri iš dalies skatina šių organizacijų iniciatyvą ir aktyvumą). Be to, NVO kaip pilietinės visuomenės dalis, dažnai turi specifinės ir tiesioginės informacijos apie migracijos problemas, kuri yra sunkiau prieinama vyriausybės institucijoms.

Antra, NVO aktyvus dalyvavimas siekiant skatinimo politikos įgyvendinimą, pagerina sunaudotų valstybės resursų bei pasiektų rezultatų santykį. Svarbu pažymėti, kad minėtos nevyriausybinės organizacijos gauna paramą ne tik iš valstybės fondų, bet ir iš kitų šaltinių. Pavyzdžiui, organizacija „Laikinas grįžimas“ yra gausiai finansuojama pasiturinčių verslininkų, airių bendruomenės Londone bei kitų labdaros organizacijų. Atitinkamai, organizaciją „Patarimas emigrantui“ finansuojama ne tik Socialinių ir šeimos reikalų ministerija, bet ir Dublino vyskupijos socialinės rūpybos agentūra.

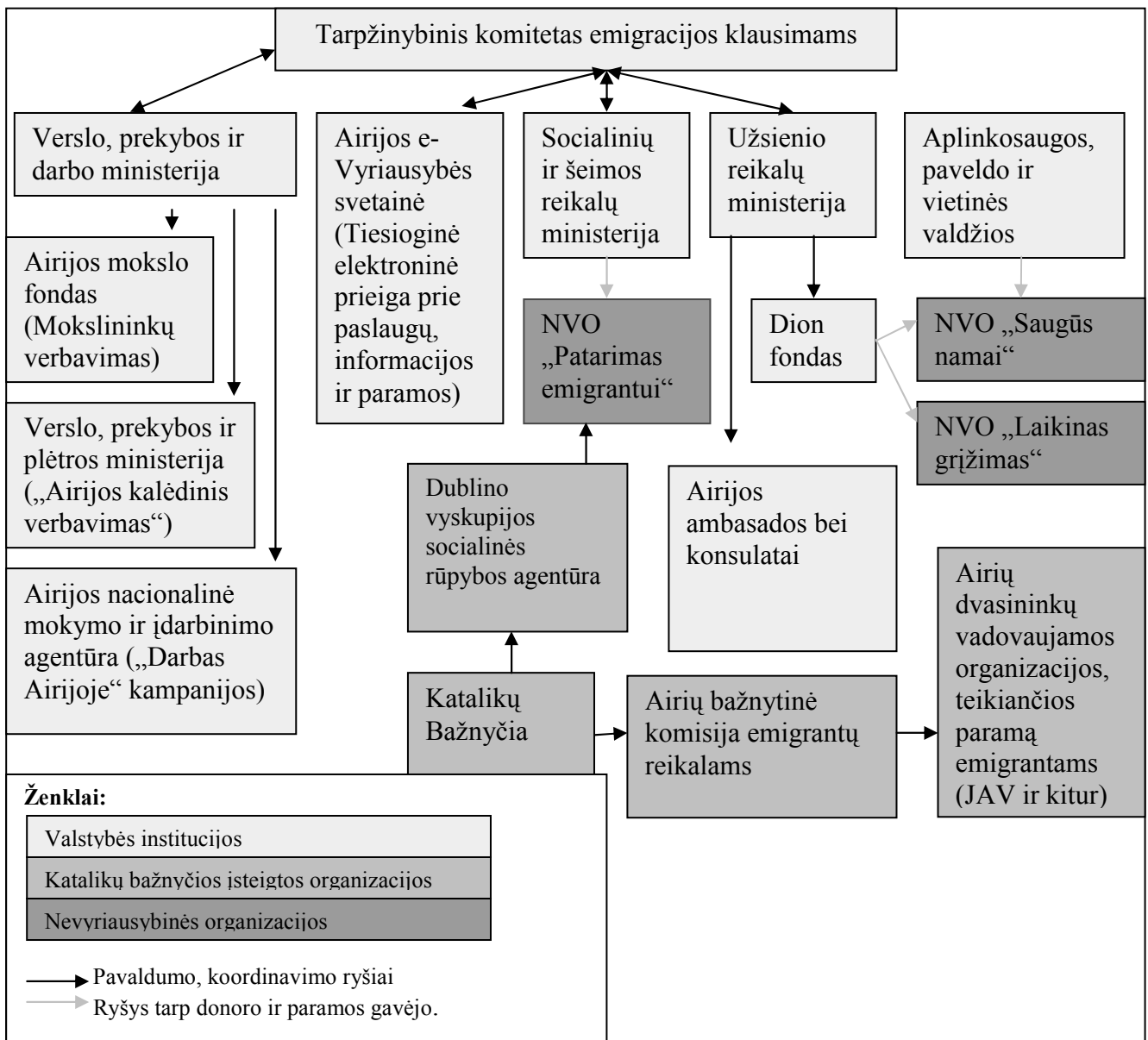
¹²⁸ Ireland and the Irish abroad: Report of the Task Force on Policy regarding Emigrants to the Minister for Foreign Affairs, 2002 <<http://www.ireland.com/newspaper/special/2002/emigrant/index.pdf>> [žiūrėta 2005 10 03].

¹²⁹ <http://www.aisling.org.uk/html/new_intro.php> [žiūrėta 2005 10 03].

¹³⁰ <<http://www.safe-home-ireland.com>> [žiūrėta 2005 10 03].

¹³¹ Department of Foreign Affairs, Press Release, 2004, <http://foreignaffairs.gov.ie/Press_Releases/20040715/1548.htm> [žiūrėta 2005 10 06].

5 pav. Airijos reemigracijos skatinimo politikos institucinė struktūra

Tačiau tokia įgyvendinimo struktūra taip pat yra turi ir svarbių trūkumų. Nagrinėjant schemą, matosi, kad migracijos politika yra įgyvendinama kaip tipinė horizontali politika. Kiekviena ministerija įgyvendina ar finansuoja priemonių įgyvendinimą savo kompetencijos ribose. Pagrindinis tokios struktūros trūkumas – koordinavimo stoka. Ji pasireiškia dviem aspektais. Pirmia, kai kurios atskirų ministerijų įgyvendinimo programos persidengia. Pavyzdžiui, informacijos sklaida užsiima Airijos ambasados bei konsulatai, kurių darbą koordinuoja Užsienio reikalų ministerija, Airijos e-vyriausybės svetainę tvarkantis Vyriausybės padalinys bei Socialinių ir šeimos reikalų ministerija, kuri finansuoja „Patarimas emigrantui“ organizacijos vykdomą informacinę kampaniją.

Antras koordinavimo problemos aspektas yra tai, kad trūksta vieningos reemigracijos skatinimo strategijos. Kiekviena ministerija bei jai pavaldžios įstaigos planuoja, rengia bei

įgyvendina tik tas priemonės, kurios yra tiesiogiai susijusios su jų kompetencijos sritimis. Tai turi neigiamų pasekmių vykdomos politikos efektyvumui. Pavyzdžiui, organizacijos „Patarimas emigrantui“ klientai gauna tik bendro pobūdžio informaciją apie išsidarbinimo galimybes Airijoje. Jie nepatenka į Verslo, prekybos ir darbo ministerijos vykdomos darbuotojų verbavimo kampanijos akiratį. Taip pat nepavyko nustatyti, kad teikdamos paramą emigrantams, airių religinės organizacijos aktyviai bendradarbiautų su Airijos atstovybėmis užsienyje.

Koordinavimo problemoms spręsti buvo įsteigtas Tarpžinybinis komitetas emigracijos reikalams. Komitetui pirmininkauja Užsienio reikalų ministerijos atstovas, o jo nariai – pagrindinių ministerijų atstovai. Komiteto susitikimai vyksta keturis kartus per metus. Vis dėlto Užsienio reikalų ministerijos darbo grupės ataskaitoje pažymima: „Nors Tarpžinybinis komitetas emigracijos reikalams yra svarbus forumas keistis idėjomis, tačiau jis netapo pagrindiniu varikliu, skatinančiu koordinuoti veiklą ar rengti rekomendacijas, kaip pagerinti paslaugų teikimą ateityje“.¹³² Išskiriamos dvi pagrindinės komiteto veiklos problemos. Pirmą, komitete nėra atstovaujamos nevyriausybinės organizacijos, kurios teikia paramą migrantams. Antra, komitetas neturi jokio vaidmens, skirstant valstybės lėšas, skirtas migracijos politikai vykdyti.

Užsienio reikalų ministerijos darbo grupės ataskaitoje siūloma šias koordinavimo problemas spręsti įsteigiant Airių užsienyje tarnybą, kuri būtų tiesiogiai pavaldi Užsienio reikalų ministerijai. Šios tarnybos valdybą sudarytų tiek valstybės institucijų, kurių veikla yra labiausiai susijusi su migrantų politika, tiek ir NVO atstovai. Šiai tarnybai būtų priskirta funkcija valdyti bei skirstyti lėšas, skirtas migracijos politikos įgyvendinimui.¹³³ Taigi visus projektus, kuriais siekiama skatinti sugrįžimą (bei įgyvendinti kitas priemones palaikant santykius su emigrantais ir pan.) finansuotų Airių užsienyje tarnyba. Tai padėtų spręsti šiuo metu kylančias koordinavimo problemas, nes koordinuojanti institucija disponuotų realiais finansiniais resursais. Minėtoje ataskaitoje siūloma skirti papildomus finansinius resursus (Airių užsienyje tarnybos metinis biudžetas galėtų sudaryti apie 34 mln. eurų).¹³⁴ Taip pat siūloma įsteigti papildomas pareigybes Airijos užsienio atstovybėse, kurios prisidėtų prie aktyvesnio migracijos politikos įgyvendinimo.

4.2. ES valstybės-narės: „protų susigrąžinimo“ programos

Tiek ES bendrai, tiek kiekvienai ES šaliai atskirai itin aktualus kvalifikuotos darbo jėgos, ypač mokslininkų, sugrįžimas į gimtąsias šalis. 2000 m. Lisabonos viršūnių susitikime buvo nuspręsta kurti bendrą „Europos mokslinių tyrimų erdvę“ (EMTE), kuri padėtų ES valstybėms plėtoti mokslinių tyrimų ir technologijų plėtros sritį. Pagrindiniai EMTE finansiniai instrumentai yra ES Šeštoji bei Septintoji bendrosios mokslo programos (*angl.* Framework Programmes). Šeštosios programos Marie Curie veiklų grupės dvi veiklos yra skirtos mokslininkų grįžimui ir reintegracijai kilmės šalyse skatinti:

- *Marie Curie* Europos reintegracijos subsidijos (*angl.* Marie Curie European Reintegration Grants) – ES ar asocijuotų šalių mokslininkams, kurie gavę ES bendrosios mokslo programos paramą ir mažiausiai dvejus metus dirbo kitoje ES valstybėje. Parama teikiama siekiant palengvinti profesinę integraciją sugrįžus į kilmės šalį
- *Marie Curie* tarptautinės reintegracijos subsidijos (*angl.* Marie Curie International Reintegration Grants) – parama suteikiama iš Europos kilusiems mokslininkams, kurie mažiausiai penkerius metus vykdė mokslinę veiklą už Europos ribų, siekiant paskatinti

¹³² Ireland and the Irish abroad: Report of the Task Force on Policy regarding Emigrants to the Minister for Foreign Affairs, 2002 <<http://www.ireland.com/newspaper/special/2002/emigrant/index.pdf>> [žiūrėta 2005 10 03].

¹³³ Ten pat.

¹³⁴ Ten pat.

juos grįžti ir tęsti mokslinę veiklą ES valstybėse.¹³⁵

Šeštosios bei Septintosios bendrųjų mokslo programų finansiniais instrumentais gali naudotis visos ES narės. Tačiau kai kurios iš jų turi papildomas nacionalines programas. Reikia pažymėti, kad dauguma programų ne tik skatina tautiečius grįžti, bet taip pat yra skirtos paskatinti atvykti kitų tautybių aukštos kvalifikacijos darbuotojus.

Nuo 2000 m. Jungtinės Karalystės Mokslo ir technologijų agentūra (*angl.* Office of Science and Technology) kartu su Wolfson fondu finansuoja Karališkosios mokslų akademijos (*angl.* Royal Society) vykdomą penkerių metų trukmės paramos moksliniams tyrimams projektą (*angl.* Research Merit Award). Šio 20 mln. svarų sterlingų projekto tikslas yra paskatinti grįžti emigravusius geriausius anglų mokslininkus ir pritraukti pirmaujančius jaunos tyrinėtojus į Jungtinę Karalystę.¹³⁶ Lėšos skiriamos daugiausiai mokslininkų atlyginimams didinti. Metinis mokslininko, dalyvaujančio šiame projekte, atlyginimas paprastai padidinamas nuo 10 iki 30 tūkstančių svarų sterlingų. Tokia parama kasmet gali būti skiriama maždaug 25 mokslininkams.¹³⁷ 2002 m. duomenimis šio projekto dėka į Jungtinę Karalystę sugrįžo 17 mokslininkų, tarp kurių buvo grįžusių iš tokių universitetų kaip Prinstono ar Kalifornijos.¹³⁸ Tačiau šios programos veiksmingumas yra abejotinas, kadangi per pastaruosius ja pasinaudojo mažiau, nei 25 mokslininkai.¹³⁹ Todėl tikimasi, kad geresnių rezultatų pavyks pasiekti didinant finansavimą aukštajam mokslui. Jungtinės Karalystės vyriausybė planuoja 25 proc. padidinti daktaro laipsnį įgijusių asmenų užmokestį, taip pat padidinti profesorių atlyginimus.¹⁴⁰

Vokietijoje Humboldto Fondas teikia Federalinės švietimo ir tyrimų ministerijos finansuojamą „Sofja – Kovalevskaja“ premiją, skirtą jauniems (iki 35 m.) mokslininkams iš užsienio (tiek užsieniečiams, tiek vokiečių kilmės mokslininkams, dirbantiems užsienyje) vykdyti tyrimus Vokietijoje. Vokiečių tautybės mokslininkai gali pretenduoti į šią premiją, jei mokslinį darbą užsienyje dirbo ne mažiau kaip penkerius metus. Premija (iki 1,2 mln. eurų) gali būti skiriama iki trijų metų trunkantiems projektams.¹⁴¹ Tuo tarpu Vokietijos tyrimų fondas (*angl.* German Research Foundation) įgyvendina Emmy Noether programą, kurios metu mokslininkams teikiama parama jiems dar gyvenant užsienyje, ir po to – dar trejus metus, grįžus į Vokietiją.¹⁴²

Prancūzijoje, siekiant išsaugoti talentingiausius ir paskatinti grįžti po doktorantūros užsienyje likusius mokslininkus, nuo 1997 m. papildomai sukurta apie 7000 naujų mokslo/tyrimų vietų.¹⁴³

Suomijos Mokslų akademija (*angl.* The Academy of Finland) teikia subsidijas į Suomiją

¹³⁵ <<http://www.cordis.lu/mariecurie-actions/erg/home.html>> [žiūrėta 2005 12 04]

¹³⁶ OECD Observer, „The brain drain: Old myths, new realities”

<http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,_new_realities.html> [žiūrėta 2005 10 07].

¹³⁷ Royal Society Wolfson Research Merit Awards - <<http://www.royalsoc.ac.uk/funding.asp?id=1127>> [žiūrėta 2005 10 07].

¹³⁸ Memorandum submitted by the Royal Society -

<<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200102/cmselect/cmsctech/774/774ap38.htm>>, [žiūrėta 2005 10 07].

¹³⁹ OECD Observer, „The brain drain: Old myths, new realities” -

<http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,_new_realities.html> [žiūrėta 2005 10 07].

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Sofja Kovalevskaja Award Information Sheet, <<http://www.humboldt-foundation.de/en/programme/preise/doc/kova/merkblatt.pdf>> [žiūrėta 2005 10 07].

¹⁴² The Mobility of Academic Researches, <<http://futures.jrc.es/reports/ipts-estoMobility01.pdf>> [žiūrėta 2005 10 07].

¹⁴³ OECD Observer „The brain drain: Old myths, new realities” -

<http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,_new_realities.html> [žiūrėta 2005 10 07] bei Pilietinės visuomenės institutas, „Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai“, Vilnius, 2005.

grįžtantiems mokslininkams, kurie užsienyje dirbo ne mažiau kaip dvejus metus be pertraukos ir nėra pasirašę darbo sutarties Suomijoje. Subsidijomis dengiama dėl grįžimo mokslininko prarasta atlyginimo dalis.¹⁴⁴

Austrijos mokslo fondas (*angl.* Austrian Science Fund) vykdo programą (*angl.* „The Erwin Schrodinger Follow-up“), padedančią mokslininkams reintegrotis Austrijos mokslo aplinkoje, grįžus po tyrimų užsienyje. Tačiau programa nebevykdoma nuo 2005 m. kovo 1d.¹⁴⁵

2000 m. Bulgarijos vyriausybė¹⁴⁶ inicijavo projektą, pavadintą „Bulgarijos Velykos“. Nuo tada kiekvienais metais per Velykas apie 500 užsienyje gyvenančių žinomų bulgarų tautybės asmenų susitinka Sofijoje ir kartu su Bulgarijos politikais diskutuoja dėl to, kaip pagerinti Bulgarijos įvaizdį užsienyje, skatinti užsienio investicijas bei svarsto galimybes grįžti bei investuoti namuose.¹⁴⁷

Sunku įvertinti daugelio aptartų programų efektyvumą. Neretai šių programų metu pavyksta pritraukti tik keliasdešimt grįžtančiųjų, tuo tarpu skiriamos nemenkos lėšos. Žinoma, tikimasi, kad investuotos lėšos atsipirks dėl sugrįžusiųjų veiklos šalyje. Tačiau būtina atsižvelgti į tai, kad šių asmenų veikla priklauso ir nuo papildomų veiksnių. Pavyzdžiui, aukštos kvalifikacijos chemikų sugrįžimas neduos laukiamo teigiamo rezultato, jei nebus tinkamai aprūpintų laboratorijų, geros naujų specialistų mokymo bazės ar įmonių, kurios galėtų komercializuoti mokslo pasiekimus. Be to, reikia turėti omenyje ir tai, kad aukštos kvalifikacijos darbuotojai sudaro vieną mobiliusių darbo jėgos segmentų. Tai reiškia, kad sugrįžę specialistai po kurio laiko vėl gali išvykti.

4.3. Ne ES valstybių patirtis

Žemiau aptariamos Australijos, Kinijos, Taivano, Filipinų bei Pietų Korėjos naudojamos priemonės, skirtos paskatinti emigrantus sugrįžti.

Australija

Australijoje Nacionalinė sveikatos ir medicininių tyrimų taryba (*angl.* The National Health and Medical Research Council) kasmet teikia stipendijas (*angl.* Howard Florey Centenary Research Fellowships) skirtas jauniems medicinos srities Australijos mokslininkams, dirbantiems užsienyje, paskatinti grįžti į tėvynę. Pretendentai į šią stipendiją turi turėti nuo dvejų iki penkerių metų mokslinio darbo patirtį, įgytą po doktorantūros studijų. Stipendija teikiama dvejiems metams. Stipendija padengia tiek pragyvenimo išlaidas, tiek ir tyrimų išlaidas.¹⁴⁸

Kinija

Siekdama sukurti pasaulinio lygio mokslo institucijas ir plėtodama mokslo bei tyrimų sektorių, pastaruosius 20 metų Kinija skatino užsienyje studijavusius specialistus grįžti namo. 1992 m. netgi paskelbta susigrąžinimo strategija, kurios esmė – geresnės paslaugos sugrįžusiems. Įgyvendinant šią strategiją buvo naudojamos įvairios priemonės. Pirmiausia, organizuojami kinų

¹⁴⁴ Subsidy for a researcher's return to Finland,

<<http://www.aka.fi/index.asp?id=8128312199B840FE9D7A39D4749475DD>> [žiūrėta 2005 10 07].

¹⁴⁵ The Erwin Schrödinger Follow-up Program, <http://www.fwf.ac.at/en/projects/erwin_schroedinger_rueckk.html> [žiūrėta 2005 10 07].

¹⁴⁶ Bulgarija dar nėra ES narė.

¹⁴⁷ Nikolina Stretenova, „Tackling mobility outflows – actions to improve the situation of returning scientists in selected Central and Eastern European countries“ <http://www.esof2004.org/pdf_ppt/session_material/nikolina_sretenova.ppt> [žiūrėta 2005 10 10]

¹⁴⁸ Howard Florey Centenary Research Fellowships,

<http://www.research.uwa.edu.au/welcome/research_services/research_grants/finding_funding/funding_opportunities_external/nhmrc2/howard_florey_centenary_research_fellowships> [žiūrėta 2005 10 07]

mokslininkų, gyvenančių užsienyje, ir Kinijos valdžios atstovų susitikimai. Pavyzdžiui, praėjusio a. dešimtajame dešimtmetyje Kinijos valdžios atstovai reguliariai lankydavo JAV gyvenančius kinų mokslininkus ir pristatydavo jiems mokslo ir verslo Kinijoje galimybes. Pastaruoju metu ypač daug dėmesio skiriama JAV Silicio slėnyje dirbantiems specialistams.¹⁴⁹ Antra, finansuojami išvykusiųjų trumpalaikiai apsilankymai bei moksliniai mainai Kinijoje. Trečia, Nacionalinė grįžusių studentų asociacija bei Darbo pasiūlos centrai nuolat teikia informaciją apie darbo galimybes Kinijoje. Ketvirta, sugrįžusiems aukštos kvalifikacijos darbuotojams suteikiamos įvairios privilegijos (t.y. palyginti su vietiniais gyventojais mažiau varžomos jų asmeninės laisvės). Valstybė taip pat taiko įvairias nuolaidas įsigyjant būstą, suteikiama daugiau gyvenamosios erdvės bei daugiau galimybių įgyti aukštesnį profesinį vardą/laispą.

Grįžtantiems kinams taip pat skiriamos įvairios premijos bei įgyvendinami specialūs projektai, tokie kaip „Geriausių jaunųjų profesorų programa“ ir „100 talentų programa“. Pastaroji vyksta nuo 1996 m. ir ją įgyvendina Kinijos mokslo akademija. Jos metu buvo paremta apie 200 sugrįžusių mokslininkų, kurių kiekvieno tyrimams buvo skirta vidutiniškai 250000 JAV dolerių.¹⁵⁰ Be to, padidintos investicijos į aukštesnįjį lavinimą, universitetai skatinti papildomas lėšas naudoti talentų iš užsienio pritraukimui.

Vietiniai valdžios organai taip pat stengiasi pritraukti kvalifikuotus specialistus. Kelios Kinijos sritys įkūrė grįžusių studentų verslo parkus (arba Užsienio studentų parkus). Šie parkai paprastai yra įkuriami aukštųjų technologijų vystymo zonose ir yra skirti išimtinai grįžusių kinų įsteigtoms kompanijoms. Parkuose naujai sukurtos įmonės gali naudotis infrastruktūra (už nedidelius mokesčius), mokesčių lengvatomis (įskaitant pilną ar dalinį atleidimą nuo pelno mokesčio kelerius metus) bei finansine parama (verslui steigti, konsultacinėms paslaugoms pirkti); taip pat padedama sutvarkyti verslo steigimo formalumus bei teikiamos mokymo paslaugos. Atsižvelgiama ir į grįžusiųjų buitines ar šeimos poreikius – padedama išspręsti apsigyvenimo formalumus bei kuriamos prestižinės (dažnai – dvikalbės) mokyklos grįžusiųjų vaikams.¹⁵¹

Tyrimai parodė, kad minėtosios priemonės prisidėjo skatinant kinų specialistus sugrįžti. Antroje dešimto dešimtmečio pusėje grįžusiųjų specialistų skaičius kasmet išaugdavo vidutiniškai 13 proc. Nuo 2000 m. grįžtama dar intensyviau (žr. 6 pav.).¹⁵²

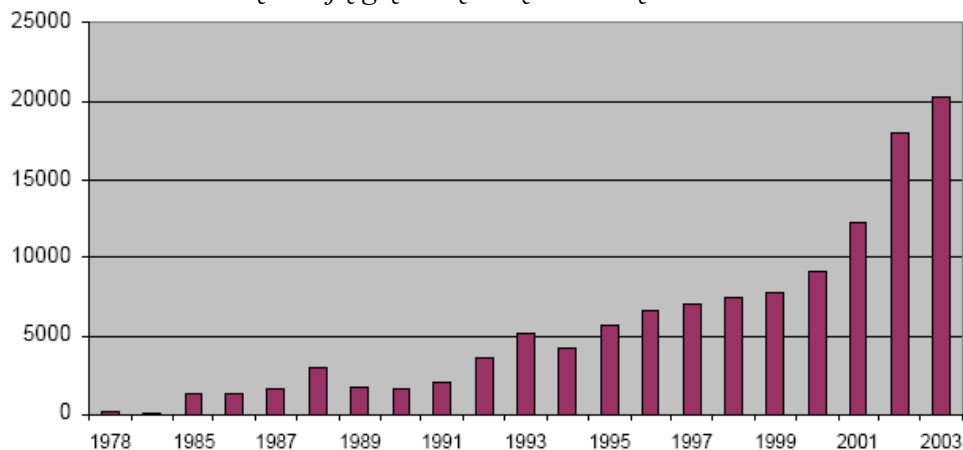
¹⁴⁹ AnnaLee Saxenian, „Brain Circulation and Chinese Chipmakers: The Silicon Valley-Hsinchu-Shanghai Triangle“, 2002, <<http://www.sims.berkeley.edu/~anno/papers/cornell-2002-draft.pdf>> [žiūrėta 2005 10 07]

¹⁵⁰ The Mobility of Academic Researches, <<http://futures.jrc.es/reports/ipts-estoMobility01.pdf>> [žiūrėta 2005 10 11]

¹⁵¹ AnnaLee Saxenian, „Brain Circulation and Chinese Chipmakers: The Silicon Valley-Hsinchu-Shanghai Triangle“, 2002, <<http://www.sims.berkeley.edu/~anno/papers/cornell-2002-draft.pdf>>, [žiūrėta 2005 10 11]

¹⁵² Zweig, D., „Learning to Compete: China’s Strategies to Create a Reverse Brain Drain“, <<http://www.cctr.ust.hk/articles/pdf/triggering.pdf>> [žiūrėta 2005 10 11]

6 pav. 1978 – 2003 m. į Kiniją grįžusių kinų studentų skaičius

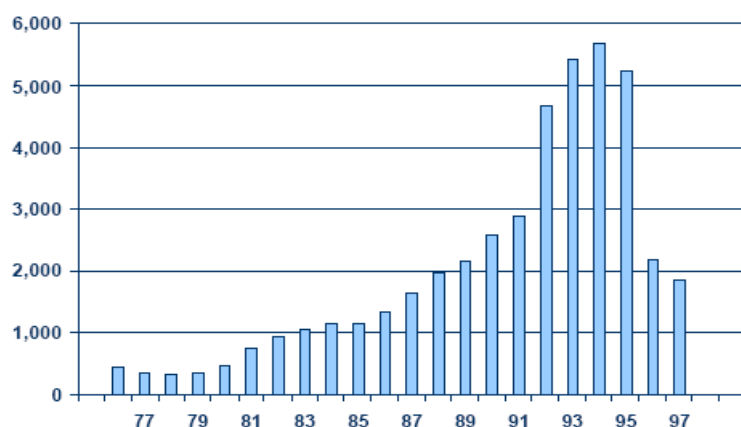

Šaltinis: Zweig, D., „Learning to Compete: China’s Strategies to Create a Reverse Brain Drain“

Taivanis

Siekdamas paskatinti emigrantų sugrįžimą, Taivanis ėmėsi tokių iniciatyvų kaip parama inovatyvioms verslo idėjoms (didinant rizikos kapitalo pasiūlą) bei investicijos į mokslinių tyrimų infrastruktūrą.¹⁵³ Pagrindine šių iniciatyvų įgyvendinimo priemone tapo moksliniai-pramoniniai centrai, tokie kaip 1980 m. įkurtas Hsinchu mokslinis-pramoninis parkas. Daugiau kaip pusė šio parko kompanijų yra įkurtos į Taivanį grįžusių emigrantų.¹⁵⁴ Hsinchu parkas buvo kuriamas vadovaujantis Silicio slėnio JAV pavyzdžiu, o tai paskatino į tėvynę sugrįžti Silicio slėnyje dirbusius išėivius iš Taivania. Be to, parkas sugrįžusiems emigrantams teikia aukšto lygio paslaugas, sudaro geras gyvenimo sąlygas, užtikrina karjeros galimybes.

7 pav. 1976 - 1997 m. iš JAV į Taivanį grįžusiųjų skaičius¹⁵⁵

Šaltinis: „International migration policies“, World Economic and Social Survey 2004

¹⁵³ „International migration policies“, World Economic and Social Survey 2004, <<http://www.un.org/esa/policy/wess/wess2004files/part2web/chap3.pdf>> [žiūrėta 2005 10 11].

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Saxenian, A.L., „Brain Circulation and Chinese Chipmakers: The Silicon Valley-Hsinchu-Shanghai Triangle“, 2002, <<http://www.sims.berkeley.edu/~anno/papers/cornell-2002-draft.pdf>>, [žiūrėta 2005 10 11].

P. Korėja ir Filipinai

Svarbiu P. Korėjos instrumentu susigražinant specialistus, yra Korėjos mokslininkų asociacijos užsienio šalyse. Šios valstybės išlaikomos asociacijos vaidina svarbų vaidmenį informuojant užsienyje dirbančius mokslininkus apie darbo galimybes gimtojoje šalyje. Be to, organizuojamos įvairios konferencijos, į kurias stengiamasi įtraukti ir užsienyje gyvenančius piliečius bei korėjiečių tautybės asmenis.

Filipinų vyriausybė emigrantų grįžimą skatina teikdama jiems įvairias privilegijas, pavyzdžiui: vienerius metus grįžusiųjų išgyjamoms prekėms taikomi mažesni mokesčiai, palankiomis sąlygomis teikiamos paskolos pradėti verslą, mokslininkams skiriamos įvairios stipendijos.¹⁵⁶

4.4. Svarbiausios užsienio valstybėse taikomos priemonės, skirtos paskatinti ekonominius migrantus sugrįžti

Lyginant ES narių vykdomą reemigracijos skatinimo politiką su besivystančių valstybių (Kinijos, Filipinų) politika, akivaizdūs du skirtumai. Pirma, ES šalių migracijos politika yra skirta, pirmiausia, aukštos kvalifikacijos darbuotojų bei mokslininkų susigražinimui. Tuo tarpu besivystančios šalys įgyvendina priemones, kuriomis siekiama paskatinti grįžti tuos, kurie užsienyje studijavo ar dirbo. Viena vertus, ši skirtumą galima paaiškinti tuo, kad aukštos kvalifikacijos darbuotojų susigražinimas yra labai brangi politika. Kita vertus, besivystančioms šalims sunkiau išlaikyti atvykusius aukščiausios kvalifikacijos specialistus. Antra, skiriasi ir sugrįžimo skatinimo priemonės. Tokios Kinijos ar Filipinų vyriausybių naudojamos priemonės, kaip mokesčių grįžusiesiems mažinimas, verslo subsidijavimas, nuolaidos išgyjant būstą ir pan. turi tam tikrą diskriminacijos pasilikusiųjų atžvilgiu požymių. Tuo tarpu ES valstybėse tokios priemonės nėra naudojamos.

Šioje dalyje aptartos svarbiausios sugrįžimo skatinimo priemonės apibendrintai pateikiamos 10 lentelėje.

10 lentelė. Svarbiausios emigrantų sugrįžimą skatinančios priemonės

Informavimo priemonės	Paslaugos emigrantams	Mokestinės politikos priemonės	Finansinės paramos priemonės (subsidijos)
Diplomatinių atstovybių užsienio šalyse vykdomas kryptingas skatinimas sugrįžti	Užtikrinama teisė gauti viešąsias paslaugas grįžtančiajam bei šeimos nariams	Įvairios mokestinės lengvatos grįžusiesiems (verslui plėtoti ir pan.).	Stipendijos mokslininkams
Informacinės kampanijos ar konferencijos nacionalinių švenčių metu, konferencijos ir seminarai užsienyje	Inkubatorių bei technologinių parkų teikiamos paslaugos grįžusiųjų verslui		Finansinė parama konkreitiems tyrimų projektams
Interneto portalai grįžtantiesiems	Darbo pasiūlos centrai grįžtantiesiems		Dengiama dėl grįžimo prarasta mokslininko atlyginimo dalis
Informacinių leidinių ir bukletų leidyba bei platinimas	Pagalba išgyjant, nuomojantis būstą		Parama užsienyje dirbančių mokslininkų organizacijoms ir renginiams

¹⁵⁶ Labor Export as Government Policy: The Case of the Philippines, <<http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=191>> [žiūrėta 2005 10 11].

	Trumpalaikių apsilankymų organizavimas bei pagalba ieškant giminaičių		Trumpalaikių apsilankymų bei mokslinių mainų organizavimas
			Finansinė parama grįžtančiųjų verslui steigti ir vystyti
			Finansinė parama būstui įsigyti ar kitiems buities klausimams spręsti

5. VIEŠOSIOS INTERVENCIJOS GALIMYBĖS

Šioje dalyje nagrinėjamas klausimas: kokia valstybės intervencijos logika vadovautis, formuluojant priemones, kurios galėtų paskatinti ekonominius migrantus grįžti į Lietuvą? Teigiama, kad trumpuoju laikotarpiu intervencijos galimybės yra gana ribotos. Pagrindinės sritys, kur valstybės veikla duotų laukiamų rezultatų: grįžusiųjų prieigos prie valstybės teikiamų paslaugų užtikrinimas bei geresnė informacijos sklaida. Tuo tarpu, ilgojo laikotarpio priemonės turėtų būti nukreiptos į darbo užmokesčio lygio skirtumų tarp Lietuvos ir užsienio valstybių, ar bendresne prasme – pragyvenimo lygio skirtumų mažinimą.

5.1. Teorinis valstybės intervencijos modelis

Formuluojant šiame tyrime pateikiamas priemones, skirtas paskatinti ekonominius migrantus sugrįžti į tėvynę vadovautasi nuosaikaus liberalizmo doktrina. Ši doktrina teigia, kad valstybės intervencija į rinką yra galima tik tada, kai rinka neveikia. Tokia intervencijos logika yra šiuo metu dominuojantis diskursas viešojoje ekonomikoje.¹⁵⁷

Minėtoji liberalioji perspektyva yra naudinga todėl, kad ji aiškiai apibrėžia valstybės intervencijos ribas. Galima tikėtis, kad ilguoju laikotarpiu daugelį emigracijos ir sugrįžimo aspektų sėkmingai suvaldytų rinkos mechanizmai, kurie užtikrintų efektyviausią žmonių ir kitokių išteklių panaudojimą. Nepamatuota valstybės intervencija gali suvaržyti žmonių ekonominės veiklos laisvę (visų pirma, laisvę parduoti savo darbą), brangiai kainuoti šalies mokesčių mokėtojams ir turėti neigiamų pasekmių šalies darbo rinkai.

Liberalioji doktrina teigia, kad rinka efektyviai veikia tik tuomet, kai patenkinamos keturios standartinės prielaidos:¹⁵⁸

- Tobula konkurencija. Konkurencija yra netobula tuomet, kai egzistuoja pasiūlos arba paklausos oligopolija ar monopolija, arba kai rinkos veikėjai neturi lygių galių nustatant prekių ar paslaugų kainą rinkoje
- Rinka teikia visas prekes ir paslaugas, kurioms yra paklausa. Giliai nenagrinėjant ekonomikos teorijos, svarbiausios dvi sąlygos, kai rinka neteikia visų prekių ar paslaugų. Pirma, rinkos neteikia viešųjų gėrybių. Šios gėrybės pasižymi trimis savybėmis: yra nedalomos, jų vartojimo negalima atsisakyti ir negalima uždrausti jų vartoti kitiems.

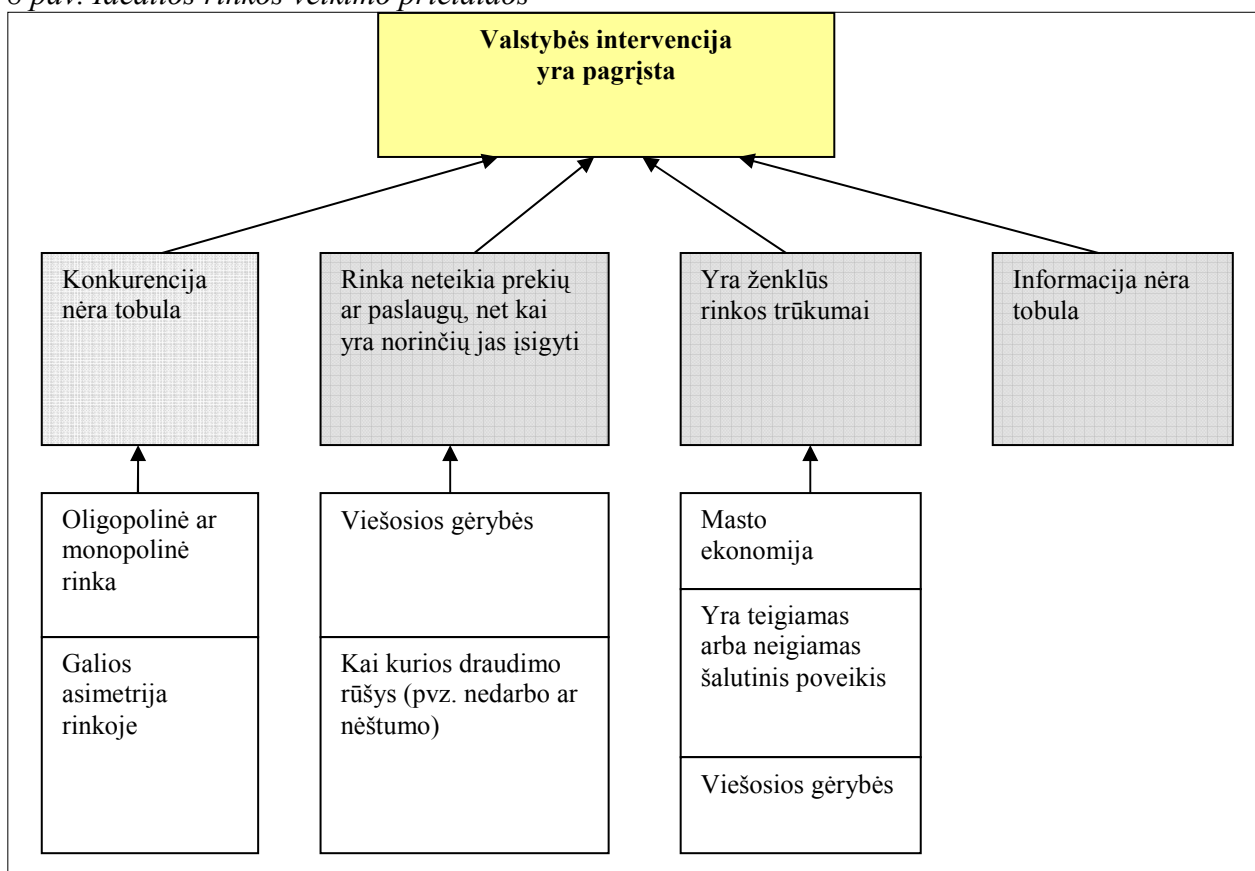
¹⁵⁷ Žr., pvz. Stiglitz, J.E., „Economics of the Public Sector“, New York, London: W.W. Norton and Company, 2000; McAleese, D., „Economics for Business: Competition, Macro-stability and Globalization“, Harlow, London: Prentice Hall, 2004; Barr, N., „The Economics of the Welfare State“, Oxford : Oxford University Press, 1998.

¹⁵⁸ Visi minėti autoriai bendrai sutaria dėl šių prielaidų, tačiau jas skirtingai grupuoja. Analitiškai, aiškiausias perskyrimas yra padarytas: Barr, N., „The Economics of the Welfare State“, Oxford : Oxford University Press, 1998, p. 78.

Dažniausiai pateikiami tokių gėrybių pavyzdžiai yra valstybės gynyba ar valstybės valdymas. Šioms gėrybėms yra didelė paklausa, tačiau rinka negali jų teikti, nes nėra mechanizmų, kaip uždrausti jas vartoti tiems, kurie už tai nemoka. Antra, rinkos nėra tam tikroms draudimo rūšims, pavyzdžiui, draudimo nuo nėštumo ar draudimo nuo nedarbo. Rinka negali teikti tokio pobūdžio draudimo, nes draudiminiai įvykiai stipriai priklauso nuo apdraustųjų valios. Kadangi nėra efektyvių rinkų šioms paslaugoms, jas teikia ir/ arba finansuoja valstybė.

- Nėra rinkos trūkumų. Rinkos trūkumai atsiranda kai dėl ekonominės veiklos kyla teigiamas arba neigiamas šalutinis (arba išorinis – *angl.* externality) poveikis, kai veikia masto ekonomija bei kai rinkai patikimas aptartų viešųjų gėrybių tiekimas.
- Tobula informacija. Informacijos netobulumas atsiranda dėl informacijos trūkumo apie prekių ir paslaugų kokybę bei kainą.¹⁵⁹

8 pav. Idealios rinkos veikimo prielaidos

Grafiškai valstybės intervencijos logika yra pavaizduota 8 pav. Remiantis nurodytais kriterijais, galima įvertinti, kokia gali būti atskirų intervencijos priemonių, skatinančių emigrantus sugrįžti, logika. Paprastumo ir aiškumo dėlei, visas intervencijos priemones sugrupavome atsižvelgiant į 2 dalyje aptartus sugrįžimą skatinančius ar jam trukdančius veiksnius.

¹⁵⁹ Ten pat, p. 81- 83.

5.2. Valstybės intervencija siekiant, kad ekonominiai veiksniai skatintų migrantus sugrįžti

Vienas svarbiausių veiksnių, skatinančių ekonominę emigraciją yra pajamų lygio Lietuvoje ir užsienyje skirtumas. Tačiau pagrįstos ir veiksmingos valstybės intervencijos galimybės šioje srityje yra ribotos. Kadangi darbo užmokestis yra darbo paklausos ir pasiūlos darbo rinkoje rezultatas, valstybė čia gali imtis priemonių tik tiek, kiek reikia taisyti darbo rinkos netobulumus. Konkurencija darbo rinkoje nėra tobula, nes kapitalas (darbdaviai) yra pranašesnis už darbo jėgą derybose dėl darbo sąlygų bei užmokesčio. Pranašumas atsiranda dėl kelių priežasčių. Pirma, kapitalas yra mobilesnis už darbo jėgą. Antra, konkrečiame sektoriuje esančios firmos veikia kaip oligopolininkės jų darbuotojų atžvilgiu. Pagrindinis darbo rinkos skirtumas nuo įprastinės prekių ir paslaugų rinkos yra toks: net jei tik kelios firmos tarpusavyje konkuruoja gamindamos panašius produktus, vartotojas gali rinktis vienos iš tų firmų produktą arba pasirinkti apskritai nevartoti tų produktų. Tuo tarpu darbo rinkoje darbuotojas jau yra investavęs į konkrečių įgūdžių ir žinių įgijimą. Todėl jis turi rinktis arba darbą vienoje iš konkrečioje srityje veikiančių firmų, arba prisiimti papildomus kaštus, susijusius su persikvalifikavimu. Tai ypač taikytina tuose sektoriuose, kuriuose reikia specifinių aukšto lygio žinių. Ten, kur reikia žemesnės kvalifikacijos, kapitalas yra pranašesnis už darbo jėgą, nes čia darbo jėgos pasiūla dažniausiai viršija paklausą.

Dėl šių priežasčių valstybės reguliuoja darbuotojų ir darbdavių santykius darbo rinkoje. Toliau aptariami tik keli reguliavimo aspektai, kurie yra svarbūs šiam tyrimui. Pirmas, minimalaus darbo užmokesčio nustatymas. Ši priemonė skirta apsaugoti žemos kvalifikacijos, bendruosius įgūdžius turinčius darbuotojus. Antra, nedarbo pašalpa, kuri bent jau teoriškai ji atlieka svarbią draudimo funkciją ir be kitų dalykų gali užtikrinti didesnę darbo jėgos mobilumą. Sąlyginai didelė nedarbo pašalpa suteikia paskatas darbuotojams palikti mažą pridėtinę vertę kuriančias bei žemus atlyginimus mokančias firmas ir pereiti į produktyvesnes firmas ar sektorius. Padidėjęs darbuotojų mobilumas skatina kapitalo konkurenciją dėl darbo jėgos, o tai sąlygoja perėjimą prie aukštesnės pridėtinės vertės produktų (ir paslaugų) gamybos bei darbo užmokesčio kilimą.

Abi minėtos priemonės turėtų būti taikomos atsargiai. Minimalaus darbo užmokesčio lygio kėlimas turi būti vykdomas atsižvelgiant į produktyvumo lygio augimą, nes priešingu atveju gali būti paskatinta infliacija arba sumažėti verslo konkurencingumas. Be to, nepagrįstas minimalaus darbo užmokesčio lygio didinimas gali neturėti jokios įtakos realaus darbo užmokesčio augimui, nes firmos dėl išaugusių darbo užmokesčio kaštų gali pereiti į „juodąją darbo rinką“ (samdyti darbuotojus neoficialiai) arba pasitraukti iš Lietuvos rinkos apskritai. Galiausiai, net ir sėkmingas minimalaus darbo užmokesčio didinimas turės įtakos tik mažas pajamas gaunančių gyventojų darbo užmokesčiui. Tuo tarpu aukštos kvalifikacijos specialistų atlyginimų lygiui tokia intervencija neturės jokios įtakos.

Nedarbo pašalpų didinimas, skatindamas darbuotojų mobilumą, turi netiesioginės įtakos darbo užmokesčio lygio augimui. Trumpuoju laikotarpiu ši priemonė gali būti veiksmingesnė nei minimalaus darbo užmokesčio didinimas dėl kelių priežasčių. Pirma, ji turi įtakos darbo užmokesčio augimui ne tik mažą pridėtinę vertę kuriančiuose sektoriuose (tačiau su sąlyga, kad nedarbo pašalpa yra pakankamai aukšta). Didesnis darbuotojų mobilumas tarp firmų ir sektorių skatina atlyginimų lygio kilimą visuose ekonomikos šakose. Antra, šios priemonės taikymas neskatina „juodosios darbo rinkos“ vystymosi. Tačiau neigiamas pašalinis poveikis yra tas, kad pernelyg didelės nedarbo pašalpos, turėdamos neigiamą įtaką paskatoms dirbti, skatina nedarbo lygio augimą, o ne darbuotojų mobilumą. Todėl ši priemonė turi būti naudojama atsižvelgiant į bendras ekonomikos bei biudžeto galimybes bei nedarbo lygį.

Atitinkama logika turėtų būti taikoma toms sritims, kurias valstybė finansuoja tiesiogiai, t.y. sveikatos priežiūros, švietimo ir aukštojo mokslo sistemoms ir kt. Čia vyriausybė veikia ne tik kaip

darbo rinkos reguliuotojas, bet ir kaip darbdavys. Taigi vyriausybės tiesioginė įtaka atlyginimų lygiui šiuose sektoriuose yra gerokai didesnė. Be to, atlyginimų lygio kėlimas šiuose sektoriuose gali būti pateisinamas, kaip siekis išlikti konkurencingais, pritraukiant geriausius darbuotojus. Tačiau trumpuoju laikotarpiu tokios politikos vykdymą riboja du veiksniai. Pirma, valstybės biudžeto galimybės kelti atlyginimus yra ribotos. Antra, atlyginimų viešėjame sektoriuje negalima didinti stipriai ir staigiai, nes tai paskatins infliacijos augimą.

Taigi trumpuoju laikotarpiu valstybės įtaka darbo užmokesčio lygiui gali būti pateisinama tik kaip netobulos konkurencijos darbo rinkoje šalinimas, o galimybės iš esmės įtakoti darbo užmokesčio lygio kilimą yra labai ribotos. Nepasverta intervencija gali sukelti neigiamą pašalinį poveikį šalies ekonomikai ir duoti priešingus, nei tikėtasi rezultatus. Tuo tarpu, ilguoju laikotarpiu darbo užmokesčio lygis ateityje galėtų kilti ir dėl didėjančio produktyvumo (kuris, savo ruožtu, priklauso nuo darbuotojų kvalifikacijos bei naudojamų technologijų), makroekonominio stabilumo, subalansuotos ekonominės plėtros ir kitų veiksnių. Todėl valstybės politika ilguoju laikotarpiu turėtų būti nukreipta į žmoniškųjų išteklių kokybės gerinimą, palankios aplinkos verslui sudarymą bei makroekonominio stabilumo užtikrinimą. Šių tikslų įgyvendinimas ilguoju laikotarpiu turės didžiausią įtaką migrantų sugrįžimui.

5.3. Valstybės intervencija sprendžiant praktinio pobūdžio problemas, kurios trukdo ekonominiams migrantams sugrįžti

Kaip rodo 2 dalyje atlikta analizė, ekonominių migrantų grįžimą apsunkina daug praktinių problemų, pirmiausia: socialinių garantijų užtikrinimas (ši problema savo ruožtu dažnai siejasi su nelegalaus darbo užsienyje reiškiniu), informacijos trūkumas, įsidarbinimas Lietuvoje, užsienyje uždirbtų pajamų apmokestinimas, vaikų integravimas į Lietuvos bendrojo lavinimo sistemą. Papildomus kaštus taip pat kuria transporto, būsto susiradimo ir pan. klausimai. Valstybės intervencija sprendžiant šias problemas yra pateisinama tik tuomet, kai užtikrinama laisva prieiga prie valstybės teikiamų paslaugų, mažinama informacijos asimetrija bei naikinamos mokesčių sistemos ydos, trukdančios laisvam darbo judėjimui. Tuo tarpu valstybės intervencija yra nepateisinama, kai finansuojamos tokios paslaugos, kurias efektyviai teikia rinka ir kurios diskriminuotų Lietuvoje pasilikusius ir į užsienį neišvykusius Lietuvos piliečius.

Valstybės teikiamų gėrybių užtikrinimas ir susijusios problemos

Kalbant apie valstybės teikiamų gėrybių užtikrinimą, pateisinamas valstybės intervencijos ribas apibrėžia principas: grįžusiesiems ekonominiams migrantams reikia užtikrinti prieigą prie tų viešųjų prekių ir paslaugų, kurias valstybė teikia ir kitiems piliečiams. Valstybė teikia (ir/arba finansuoja) tokias paslaugas kaip socialinė bei sveikatos apsauga, švietimas, saugumas ir pan., nes šių paslaugų rinka neteikia arba tokios rinkos turi esminių trūkumų (žr. 8 pav. 2 ir 3 „idealiuos“ rinkos veikimo prielaidas). Tokio pobūdžio valstybės teikiamas paslaugas galima skirstyti į dvi grupes. Pirmoji apima tokias paslaugas kaip švietimas, mokslas, saugumas, valstybės valdymas, teisėsauga ir t.t. Jos nėra pagrįstos paslaugų gavėjo įmokomis ir todėl paprastai nekyla problemų teikiant šias paslaugas sugrįžusiems ekonominiams migrantams. Tam tikrą išimtį sudaro emigrantų vaikų sugrįžimas į bendrojo lavinimo mokyklas ar studijas aukštesiose mokyklose. Sunkumai kyla dėl mokymo programų Lietuvoje ir užsienyje skirtumo. Todėl galima pateisinti valstybės intervenciją kuriant išliginamas programas emigrantų vaikams tam, kad jie galėtų mokytis lygiomis sąlygomis su Lietuvoje pasilikusiais tautiečiais. Tačiau vadovaujantis šia logika speciali finansinė parama emigrantų mokymuisi ar studijoms Lietuvoje neturėtų būti teikiama. Kita vertus, kaip aptarta 2.3.2 dalyje, kiekviename iš šių sektorių esama sisteminių problemų, kurių sprendimas yra aktualus visiems Lietuvos piliečiams ir galėtų paskatinti sugrįžti išvykusius emigrantus.

Antroji valstybės teikiamų paslaugų grupė apima sveikatos apsaugą, senatvės pensiją bei kitas paslaugas (arba išmokas), kurios yra susijusios su paslaugų gavėjo įmokomis. Prieiga prie šių paslaugų turi būti užtikrinta, jei grįžusieji legaliai dirbo ES šalyse, nes šiuo atveju veikia ES teisinės normos, reglamentuojančios laisvą asmenų judėjimą. Tuo tarpu problema yra gerokai sudėtingesnė, jei grįžusieji ekonominiai migrantai dirbo nelegaliai, arba dirbo tose šalyse, su kuriomis nėra pasirašytų atitinkamų tarptautinių sutarčių. Viena vertus, laisvos prieigos garantija diskriminuotų tuos, kurie neemigravo, nes šių paslaugų teikimas yra finansuojamas jų mokesčių pagalba. Be to, laisvos prieigos suteikimas ap sunkintų sistemos administravimą, nes taptų sudėtinga atskirti tuos, kurie sugrįžo iš užsienio ir tuos, kurie nei migravo, nei mokėjo mokesčių. Tačiau antra vertus, laisvos prieigos suteikimas prie visų valstybės teikiamų gėrybių būtų efektyvi ekonominių migrantų skatinimo sugrįžti priemonė. Todėl valstybei būtina veikti, siekiant, kad (1) tinkamai funkcionuotų ir tobulėtų laisvo darbuotojų judėjimo ES politika, (2) būtų sudarytos tarptautinės sutartys su ne ES valstybėmis, kurios užtikrintų užsienyje uždirbtų pensijų ir socialinių garantijų persikėlimą, (3) išvykstantieji į užsienį dirbtų legaliai, (4) grįžtantieji žinotų savo teises Lietuvoje.

Informacijos trūkumas ir susijusios problemos

Netobula informacija egzistuoja visose rinkose. Tačiau tai nebūtinai sukuria prielaidas valstybės intervencijai. Pavyzdžiui, perkant namą ar automobilį sunku įvertinti jų tikrąją būklę, tačiau tokias vertinimo paslaugas gali teikti rinka. Antra vertus, jei informacijos įgijimas yra brangus, blogo pasirinkimo kaštai yra dideli, informacijos asimetrija tarp rinkos dalyvių yra ženkli bei kai trūkstama informacija yra specifinė, valstybės reguliacinę intervenciją galima pateisinti.

Ekonominiai migrantai, svarstydami galimybes grįžti, susiduria su dvejų rūšių netobula informacija. Pirma, informacijos stoka apie įsidarbinimo galimybes Lietuvoje, darbo užmokesčio lygį ir darbo sąlygas. Tokias informacijos problemas Lietuvos vidaus rinkoje (kai potencialūs darbuotojai ir darbdaviai yra Lietuvoje) sprendžia privačios įdarbinimo agentūros, Lietuvos darbo birža arba jos išsprendžiamos tiesioginių darbuotojų-darbdavių kontaktų metu. Bet dažniausiai darbuotojas pirmiausia turi grįžti ir tik tada imtis ieškoti darbo. Tai yra investicija, kuri susijusi su didele rizika ir kurios rezultatai nėra aiškūs. Antras netobulos informacijos šaltinis yra tai, kad nėra susistemintos informacijos dėl valstybės politikos grįžtančiųjų atžvilgiu, teikiamų paslaugų ir sugrįžimo sąlygų. Kaip aptarta 2 ir 3 dalyse, potencialių informacijos šaltinių yra daug, jie gali būti prieštaringi, o teisės aktai – keičiasi.

Dėl išvardintų priežasčių informacijos įgijimas yra susijęs su kaštais, kuriuos sudaro sugaištas laikas bei išleisti pinigai. Todėl valstybė gali imtis aktyvesnio vaidmens šioje srityje. Tokia intervencija būtų veiksminga jei sumažintų ekonominių migrantų, svarstančių galimybę grįžti, sprendimo priėmimo kaštus. Jei valstybė nesiims aktyvesnio vaidmens šioje srityje, aukšti sprendimo priėmimo kaštai gali lemti tai, kad grįžimo galimybė apskritai nebus svarstoma.

Kitos valstybės intervencijos sprendžiant siekiančių sugrįžti emigrantų problemas kryptys

2 ir 3 dalyse aptarta užsienyje uždirbtų pajamų ar pensijų papildomo apmokestinimo problema. Pajamų apmokestinimo klausimas yra susijęs su mokesčių lygių skirtumais Lietuvoje ir Vakarų šalyse. Neapmokestinamas minimumas ar mokesčių tarifai kai kuriose Vakarų šalyse yra didesnis, nei Lietuvoje. Iki šiol buvo reikalaujama, kad grįžtantieji padengtų „nesumokėtų mokesčių“ skirtumą, neatsižvelgiant į pragyvenimo lygio skirtumus. Tačiau tokios priemonės riboja laisvą darbo judėjimą ir mažina emigrantų motyvaciją sugrįžti. Todėl valstybės priemonės siekiant panaikinti papildomą apmokestinimą būtų naudingos siekiant paskatinti sugrįžti ekonominius migrantus.

Tuo tarpu vadovaujantis šiame darbe taikoma intervencijos logika, valstybė neturėtų subsidijuoti ar kitaip spręsti grįžtančiųjų problemų, kurios yra susijusios su būsto Lietuvoje

paieškomis, šeimos bei bagažo atvežimu ir pan. Taip pat speciali pagalba įdarbinant sugrįžusius emigrantus būtų diskriminacinio pobūdžio. Šių paslaugų teikimas turėtų būti paliktas rinkai, nes nėra akivaizdžios netobulos konkurencijos atveju, rinkos teikia šias paslaugas. Valstybė šių paslaugų neteikia nuolat Lietuvoje gyvenantiems asmenims, todėl išskirtinis grįžtančiųjų subsidijavimas būtų diskriminacinis ir iškraipytų rinką.

5.4. Socialiniai-kultūriniai veiksniai: diskonto norma

2.2. dalyje konstatuota, kad socialiniai-kultūriniai veiksniai (tėvynės, namų, artimųjų, draugų ilgesys, patriotizmas, noras dalyvauti Lietuvos politiniame ir visuomeniniame gyvenime, šeimos aplinkybių ar socialinio statuso pasikeitimas) daro didelę įtaką emigrantų apsisprendimui sugrįžti. Kalbant ekonominiiais terminais, šiuos veiksnius galima vertinti kaip tam tikrą diskonto normą. Tai užsienyje uždirbto atlyginimo dalis, kurios ekonominis migrantas sutiktų atsisakyti mainais į galimybę dirbti ir gyventi Lietuvoje. Kuo ši dalis yra didesnė, tuo labiau tikėtina, kad ekonominiai migrantai grįš nepaisant pajamų lygio skirtumų. Diskonto normos dydis yra subjektyvus veiksnys, o tai savo ruožtu lemia, kad valstybės intervencijos galimybės šiuo atveju yra ribotos. Kita vertus, 2, 3, 4 dalyse atkreiptas dėmesys į tai, kad veiksmingiausios priemonės šioje srityje yra tos, kurios skatintų migrantus palaikyti santykius su Lietuva, informuotų juos apie šalyje vykstančius pokyčius, galimybes ir pan.

Remiantis šiame darbe taikoma intervencijos logika, tokių priemonių finansavimą galima pagrįsti valstybės siekiu išnaudoti galimus tiesioginius bei šalutinius (*angl.* externality) ekonominių migrantų sugrįžimo efektus. Grįžtantys ekonominiai migrantai atsiveža užsidirbtas pajamas, įgūdžius bei idėjas. Taip pat tikėtina, kad sugrįžę emigrantai steigs naujas darbo vietas, kurs naujus verslus, o tai, savo ruožtu didins valstybės biudžeto pajamas ir pan.

5.5. Kada priimamas sprendimas sugrįžti?

Remiantis atlikta analize, sprendimas sugrįžti pirmiausia priklauso nuo pajamų lygio skirtumo Lietuvoje ir užsienyje, skirtumo tarp prieigos lygio prie valstybės teikiamų gėrybių Lietuvoje bei užsienyje, su informacijos trūkumu susijusių sprendimo priėmimo kaštų bei diskonto normos. Formalus ryšys tarp šių veiksnių ir sprendimo grįžti 1 intarpe pateikiamoje formulėje:

1 intarpas: formalus ryšys tarp grįžimą įtakojančių veiksnių

$$A = (U^1 - (U^u * D * p)) - I - V$$

kur:

A grįžimo naudos ir kaštų analizė, kai $A > 0$, priimamas sprendimas grįžti; kai $A < 0$, priimamas sprendimas pasilikti;

U^1 – darbo užmokestis Lietuvoje

U^u – darbo užmokestis užsienyje

p – perkamosios galios paritetas

D – diskonto norma. Tai užsienyje uždirbto atlyginimo dalis, kurios ekonominis migrantas sutiktų atsisakyti mainais į galimybę dirbti ir gyventi Lietuvoje

I – yra sprendimo priėmimo kaštai, susiję su informacijos trūkumu

V – kaštai, susiję su valstybės teikiamų gėrybių lygio sumažėjimu sugrįžus

Ilguoju laikotarpiu būtent pajamų lygio skirtumo Lietuvoje ir užsienyje sumažinimas (ekonominiai veiksniai) bus pagrindinis veiksnys, skatinantis sugrįžimą. Pagrindinė priemonė, kurią

trumpuoju laikotarpiu valstybė gali efektyviai įgyvendinti šioje srityje – išspręsti dvigubo pajamų apmokestinimo problemas.

Kitose srityse valstybės galimybės pasiekti teigiamą rezultatą trumpuoju laikotarpiu yra didesnės. Daugiausia dėmesio reikėtų skirti:

- Mažinti informacijos trūkumą plačiąja prasme; t.y. kompleksiskai sprendžiant tokias 2 ir 3 dalyje aptartas problemas kaip informacijos trūkumas apie nelegalaus darbo pasekmes, legalaus darbo galimybes, sugrįžimo į Lietuvą sąlygas, įsidarbinimo Lietuvoje galimybes bei valstybės teikiamas paslaugas
- Gerinti grįžusių emigrantų galimybes lygiomis sąlygomis su kitais Lietuvos piliečiais naudotis valstybės teikiamomis paslaugomis (skatinti Lietuvių emigrantus užsienyje dirbti legaliai, sudaryti tarptautinius susitarimus dėl socialinių garantijų persikėlimo, kurti aktualias išlyginamąsias programas ir pan.)
- Didinti socialinių-kultūrinių veiksnių įtaką ekonominių migrantų apsisprendimui sugrįžti (skatinti emigrantus išlaikyti ekonominius ir kultūrinius ryšius su Lietuva, remti emigrantų bendruomenių veiklą, lietuvių kalbos mokymą). Tiesa, daugelio priemonių šioje srityje teigiamo poveikio galima tikėtis tik ilguoju laikotarpiu.

6. EKONOMINIŲ MIGRANTŲ SKATINIMO GRĮŽTI Į TĖVYNĘ PRIEMONIŲ PLANAS

Šios dalies pabaigoje pateikiamoje 11 lentelėje yra išdėstytos konkrečios priemonės, skirtos pasiūlyti veiksams, kurių Lietuvos Respublikos vyriausybė turėtų imtis siekiant paskatinti sugrįžti į užsienio šalis gyventi ir dirbti išvykusius Lietuvos piliečius. Pasiūlymai dėl priemonių yra pagrįsti ankstesnėse šio tyrimo dalyse atlikta analize. Žemiau trumpai apibendrinamos svarbiausios ankstesnių dalių išvados.

Pirmojoje tyrimo dalyje apžvelgtos pagrindinės emigracijos tendencijos ir konstatuota, kad Lietuvos piliečių emigracija yra svarbi problema, kuri jau artimiausiu metu gali turėti pastebimų neigiamų padarinių Lietuvos ekonomikai. Be to, atkreiptas dėmesys į tai, kad ekonominės migracijos terminas šiame darbe naudojamas plačiąja prasme ir apibūdina visus iš Lietuvos dėl ekonominių priežasčių po 1990 m. išvykusius asmenis (taigi – dirbančius tiek legaliai, tiek nelegaliai, tiek kvalifikuotus, tiek ir nekvalifikuotus darbus). Antroje dalyje aptartos kelios pagrindinės ekonominių migrantų sugrįžimo tendencijos. Pirmiausia, konstatuota, kad grįžta nedidelė dalis išvykusių emigrantų. Antra, nors nemaža dalis išvykstančiųjų tikisi anksčiau ar vėliau sugrįžti į Lietuvą, tačiau dauguma išvykusiųjų užsienio valstybėse pasilieka ilgiau, ne tikėjosi. Taip pat pastebėta, kad ilgesnis emigracijos laikas mažina sugrįžimo tikimybę. Turint omenyje dabartinę situaciją Lietuvos darbo rinkoje galima tikėtis, kad anksčiau grįžti pradės atstovai tų profesijų, kurios šiuo metu yra paklausios Lietuvoje. Su Lietuvos ekonominėmis realijomis yra susijusi ir tendencija, kad grįžtama daugiausia į tuos miestus, kuriuose vyksta sparti ekonominė plėtra, pirmiausia – į Vilnių.

Sugrįžimą lemia dvi pagrindinės grupės veiksniai: socialiniai-kultūriniai ir ekonominiai. Siekiant iš esmės pakeisti emigracijos tendencijas, šalyje būtina pasiekti tam tikrą ekonominės gerovės lygį, sukurti sugrįžimui palankias sąlygas. Tai patvirtina įvairių šalių pavyzdžiai (įskaitant Airijos, kurios atvejo studija pateikta ketvirtoje dalyje). Ekonominių migrantų motyvaciją sugrįžti mažina ir tam tikros konkrečios problemos – įsidarbinimas Lietuvoje, socialinių garantijų užsitikrinimas, informacijos trūkumas, užsienyje uždirbtų pajamų apmokestinimas, vaikų išsilavinimas. Savo ruožtu, tam tikri socialiniai-kultūriniai veiksniai (tėvynės ilgesys, Lietuvoje likusi šeima, artimieji, draugai) veikia priešinga kryptimi ir iš dalies atsveria ekonominių veiksnių

bei įvairių praktinių problemų įtaką emigrantų apsisprendimui dėl sugrįžimo. Tuo tarpu sisteminės tam tikrų sektorių (švietimo, mokslo, sveikatos apsaugos ir kt.) problemos dažnai paskatina emigracijai kai kurių sričių ar regionų darbuotojus; daugelis emigrantų nemato prasmės sugrįžti kol šios problemos iš esmės nebus išspręstos.

Trečioje dalyje aptartos pagrindinės šiuo metu įgyvendinamos ar planuojamos įgyvendinti valstybės politikos ir priemonės skatinant ekonominių migrantų sugrįžimą. Pastaraisiais metais ES imasi aktyvesnio vaidmens siekiant užtikrinti laisvą asmenų judėjimą, kuris, savo ruožtu palengvina ne tik migraciją tarp ES narių, bet ir migrantų grįžimą į tėvynę. Tačiau ES lygmens intervencijos poveikis yra ir išliks ribotas, kadangi skirtingos ES narių mokesčių, akademinų ir profesinių kvalifikacijų įgijimo sistemos, sveikatos apsaugos bei socialinių garantijų teikimo sąlygos neleidžia asmenims judėti tarp ES narių taip pat, kaip tai vyksta vienos šalies viduje. Tačiau net ir turint omenyje šiuos apribojimus valstybė turėtų dėti pastangas siekiant maksimaliai pagerinti sąlygas laisvam darbuotojų judėjimui. Kartais išsakomas argumentas, kad egzistuojantys laisvo darbuotojų judėjimo ES apribojimai yra naudingi tokioms šalims, kaip Lietuva, nes mažina emigrantų skaičių. Šis argumentas nėra pakankamai pagrįstas, nes apribojimai gali padidinti išvykimo kaštus ir atidėti išvykimo laiką, tačiau nepakeičia priežasčių, kurios skatina išvykti.

Daugelis valstybės institucijų įgyvendina priemones, kurios aktualios skatinant ekonominius migrantus sugrįžti. Tačiau trečioje dalyje nurodytos ir pagrindinės dabartinės situacijos problemos: institucijų veiklos koordinavimo trūkumas, įgyvendinamų priemonių persidengimas ir fragmentuotumas, bendresnio strateginio požiūrio į emigracijos reiškinių trūkumas (nes kiekviena institucija dirba jos kompetencijai priskirtoje siauroje srityje). Institucijoms trūksta keitimosi informacija ir žinojimo apie tai, kas planuojama vienoje ar kitoje srityje, priemonės kartais dubliuojamos, neišnaudojamas galimas bendradarbiavimo potencialas arba tiesiog kratomasi spęsti problemą „priskiriant“ ją kitos institucijos reguliavimo sričiai. Esama struktūra kuria tam tikrus kaštus asmeniui siekiančiam išsiaiškinti sugrįžimo sąlygas (reikia žinoti savo teises ir galimas problemas, žinoti atsakomybės pasiskirstymą tarp valstybės institucijų, suderinti daugelį informacijos šaltinių, kurie gali teikti prieštarinę informaciją). LGITIC teikiamomis informavimo paslaugomis naudojasi nedidelis skaičius emigrantų, o paties centro veikla yra pirmiausia skirta iki 1990 m. iš Lietuvos emigravusiems asmenims. Egzistuojantys tarptautiniai susitarimai dėl socialinės apsaugos su Kanada ir ypač – JAV yra ribotos apimties. Galutinai neišspręsti užsienyje uždirbtų pajamų papildomo apmokestinimo klausimai. Nemažai aktualių priemonių dar tik numatoma įgyvendinti ir praktiniai jų veiklos aspektai dar nėra galutinai aiškūs (pvz., TMID rengiama „Lietuvos valstybės ilgojo laikotarpio strategija lietuvių išėivijos atžvilgiu“, ULRC parama užsienyje dirbantiems lietuvių mokslininkams, Europass iniciatyva). Mažai priemonių įgyvendinama „protų susigrąžinimo“ srityje.

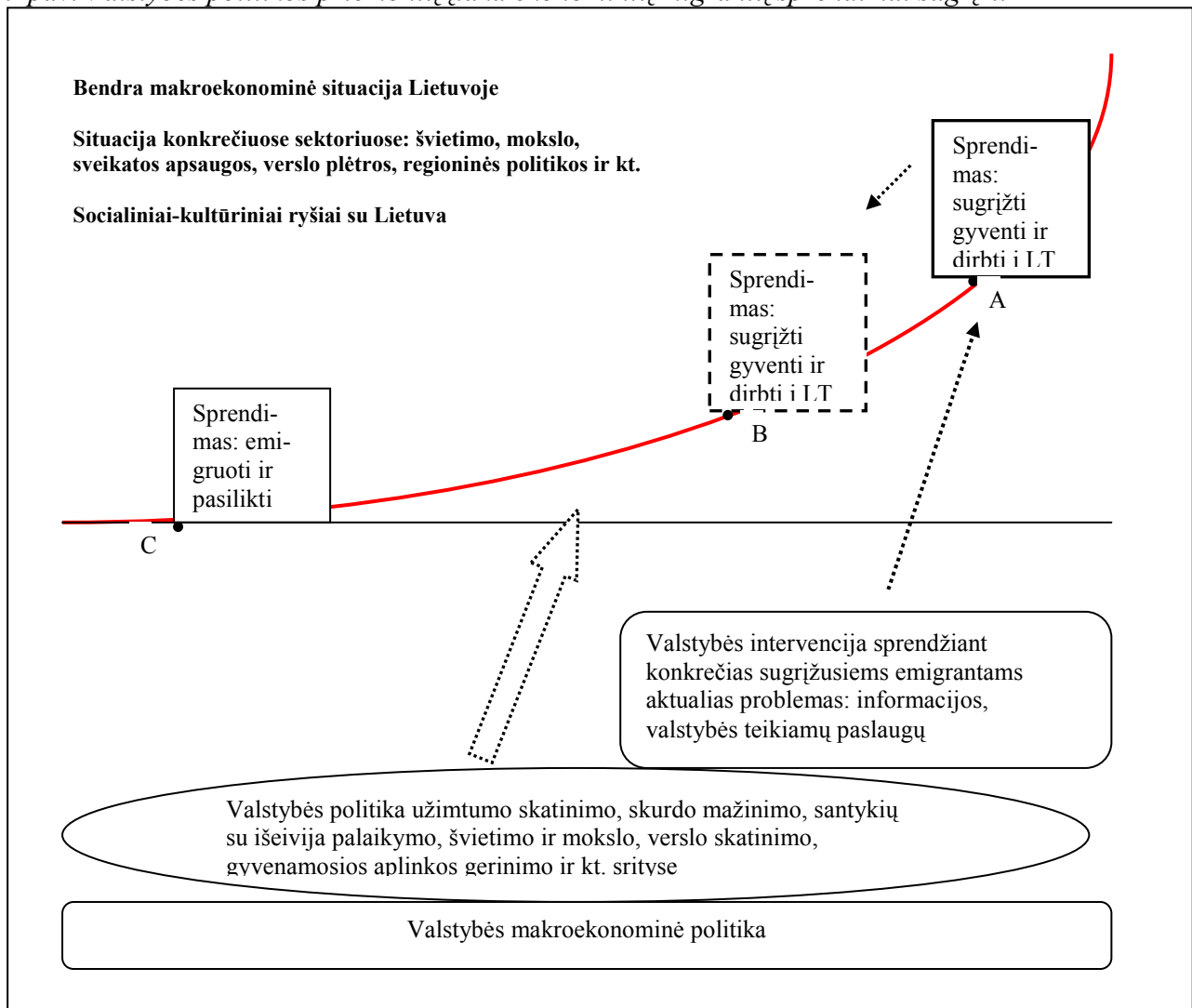
Ketvirtoje dalyje pristatytos pagrindinės priemonės, kurių įvairios užsienio valstybės ėmėsi skatindamos sugrįžti išvykusius migrantus. Apibendrinant nagrinėtų šalių vykdomą sugrįžimo skatinimo politiką, reiktų išskirti šias dažniausiai naudojamų priemonių grupes: informacijos sklaidos priemonės, valstybės paslaugų prieinamumo užtikrinimas grįžusiesiems bei jų šeimos nariams, mokesčių politikos priemonės, finansinė parama (padengiant dalį persikėlimo išlaidų, suteikiant lėšų verslo pradžiai ir pan.), lėšų skyrimas mokslinių projektų vykdymui. Kai kurios iš šių priemonių taikomos ne tik siekiant paskatinti grįžti savo piliečius (ar tautiečius), tačiau taip pat skatinant kitų šalių aukštos kvalifikacijos darbuotojų imigraciją, bei sprendžiant aktualias darbo rinkos problemas. Be to, atkreiptas dėmesys, kad „senosios“ ES valstybės daugiausia dėmesio skiria aukštos kvalifikacijos darbuotojų bei mokslininkų susigrąžinimui. Tuo tarpu Azijos valstybės yra linkusios naudoti įvairias finansines iniciatyvas, kurios kartais yra diskriminacinės pasilikusiųjų atžvilgiu.

Penktoje dalyje trumpai pristatyta valstybės intervencijos logika, kurios esmė: valstybės intervenciją bet kokiaje srityje pirmiausia galima pateisinti tada, kai rinka neveikia, t.y. nėra patenkinamos tam tikros idealios rinkos sąlygos (vienodų konkurencinių sąlygų užtikrinimas, tobula informacija, rinka kuria ženklus neigiamus arba teigiamus efektus (*angl.* externalities). Todėl formuluojant 11 lentelėje pateikiamas priemonės, buvo vadovaujama prielaida, kad grįžusiesiems emigrantams neturėtų būti sudaromos išskirtinės sąlygos pasilikusiųjų Lietuvoje atžvilgiu (pvz., būsto įsigijimas, persikėlimo kaštų ar studijų subsidijavimas). Kita vertus, pateisinamos tos priemonės, kurios padeda sugrįžusiems emigrantams lygiomis sąlygomis su visais Lietuvos piliečiais naudotis valstybės teikiamomis paslaugomis ar dalyvauti konkursuose (pavyzdžiui, pedagoginėms pozicijoms aukštosiose mokyklose užimti). Tinkamos ir priemonės, skirtos paskatinti Lietuvos piliečius užsienyje dirbti legaliai taip išsaugant teisę į valstybės teikiamas paslaugas. Taip pat reikalingos priemonės, skirtos egzistuojančiai informacijos asimetrijai ir informacijos kaštams mažinti ar tiesiog tam tikriems tarp emigrantų nusistovėjusiems stereotipams pakeisti. Be to, logiškas argumentas, kad iš užsienio sugrįžę emigrantai dirbdami ir gyvendami Lietuvoje prisideda kurdami tam tikrus teigiamus efektus (įskaitant „išorinius“, *angl.* externalities), t.y. prisideda prie bendro šalies ekonominės gerovės kilimo ir ekonominio augimo, kuris yra savaime naudingas ir kitiems šalies gyventojams. Tačiau akivaizdu, kad minėtieji efektai bus tuo didesni, kuo labiau išsilavinęs, aukštesnės kvalifikacijos yra grįžtantysis asmuo. Todėl atskira priemonių grupė yra skirta būtent „protų sugrįžimui“ paskatinti.

Tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad atliktame tyrime keletą kartų užakcentuota, jog didžiausią efektą skatinant emigrantus sugrįžti padėtų pasiekti ilgalaikė gyvenimo lygio kilimo tendencija, išlaikyti socialiniai-kultūriniai ryšiai su Lietuva bei problemų tam tikruose sektoriuose sprendimas (šį teiginį geriausiai apibendrina 1 intarpe pateikta formulė). Be to, kaip rodo Airijos pavyzdys, migracija yra inertiškas reiškinys, todėl net ir gerėjant ekonominei ir socialinei situacijai, reikia bent kelerių metų, kad iš esmės pasikeistų migracijos tendencijos. Todėl plačiąja prasme daugelis valstybės įgyvendinamų politikų turi įtakos emigrantų apsisprendimui sugrįžti, pavyzdžiui – galimybė įsteigti ir plėtoti verslą, investicinė aplinka, švietimo sistemos situacija ir mokymo kokybė, sveikatos apsaugos sistemos būklė ar jos teikiamų paslaugų lygis. Tačiau priemonės šiose srityse yra aktualios visiems Lietuvos gyventojams – ne tik emigravusiems asmenims. Be to, kalbant apie išvardintas sritis, jau parengta (ar šiuo metu rengiama) nemažai strateginio pobūdžio dokumentų, teisės aktų ir programų, kuriais remiantis įgyvendinama valstybės politika – nors ir ne visose srityse pavyksta pasiekti vienodai gerų rezultatų.

9 pav. pateikiama schema, apibendrinanti aukščiau pateiktas išvadas. Ji parodo įvairaus lygio valstybės intervencijų įtaką migrantų apsisprendimui sugrįžti. Toks apsisprendimas priklauso, pirmiausia, nuo bendros Lietuvos ekonominės situacijos bei situacijos konkrečiuose sektoriuose; valstybės makroekonominė politika bei intervencija atitinkamuose sektoriuose šią situaciją gali pagerinti arba pabloginti. Ekonominės gerovės lygiui šalyje pasiekus tam tikrą standartą (taškas A), galima tikėtis, kad grįžtančių emigrantų skaičius iš esmės padidės. Valstybės politikos priemonės, skirtos konkrečioms sugrįžtančių migrantų problemoms spręsti gali sumažinti sugrįžimo kaštus ir taip paankstinti sprendimą (taškas B). Tačiau be šių priemonių, būtina įgyvendinti tokią valstybės politiką (makroekonominę, horizontalią, šakinę), kuri padidintų ekonominės gerovės lygį nuo tos, kuri yra šiuo metu (taškas C, kai išvykstančiųjų skaičius iš esmės viršija sugrįžtančiųjų asmenų skaičių) bent jau iki tokios situacijos, kurią schemoje simbolizuoja taškas B.

9 pav. Valstybės politikos priemonių įtaka ekonominių migrantų sprendimui sugrįžti

6.1. Pagrindinės priemonių plano dalys

Valstybė turi įgyvendinti kompleksinę politiką Lietuvos piliečių migracijos atžvilgiu, kuri apimtų tris pagrindinius aspektus:

- (1) Emigracijos mažinimas
- (2) Santykių su išeivija palaikymas
- (3) Paskatos sugrįžti išvykusiems migrantams
- (4) Darbo jėgos imigracija iš užsienio šalių.

Tokios politikos dalimi turėtų tapti 11 lentelėje išdėstytos priemonės, susijusios su trečiuoju aspektu. Šios priemonės yra skirtos spręsti konkrečioms problemoms, kurios kyla sugrįžusiems emigrantams todėl, kad jie buvo išvykę į užsienį. Nurodytos priemonės remiasi šiame tyrime atlikta analize bei išnagrinėta užsienio valstybių patirtimi. Reiktų atkreipti dėmesį, kad kai kurios iš plano priemonių jau yra įgyvendinamos arba planuojamos įgyvendinti artimiausioje ateityje. Jos pateikiamos plane kartu su naujai siūlomomis priemonėmis siekiant suformuluoti integruotą priemonių planą, kuris padėtų kompleksiskai spręsti migrantų sugrįžimo problemas.

Priemonės, skirtos paskatinti ekonominius migrantus sugrįžti į tėvynę yra sugrupuotos pagal kelis pagrindinius uždavinius:

- Siekti, kad Lietuvos ekonominiai migrantai užsienyje dirbtų legaliai
- Prisdėti sprendžiant svarbiausias sugrįžusių ekonominių migrantų socialinės ir ekonominės integracijos problemas
- Teikti visapusišką informaciją ir konsultacijas ekonominiams migrantams sprendžiant praktines su grįžimu į Lietuvą susijusias problemas
- Skatinti užsienyje dirbančius mokslininkus (įskaitant doktorantus) sugrįžti dirbti ir gyventi į Lietuvą
- Rinkti statistinę informaciją ir inicijuoti mokslinius tyrimus, kurie padėtų adekvačiau vertinti situaciją migracijos srityje ir didinti valstybės politikos efektyvumą šioje srityje
- Užtikrinti efektyvų tarpinstitucinį bendradarbiavimą skatinant ekonominius migrantus sugrįžti

Atsižvelgiant į šio tyrimo tikslus, kiekviena iš siūlomų priemonių yra aprašoma naudojant tokius kriterijus:

- Priemonės pagrindimas (remiantis analizės dalyje pateikta informacija ir pasiektomis išvadomis)
- Atsakingi vykdytojai (turint omenyje, kad siūlomos priemonės apima daugelio institucijų atsakomybės sritis)

Tačiau turint omenyje, kad sugrįžimą iš esmės paskatinti gali *tik visiems Lietuvos piliečiams aktualių* ekonominių, užimtumo ir sektorinių problemų sprendimas, 12 lentelėje išdėstytos struktūruotos gairės, sistemingai nurodančios įvairias sugrįžimo skatinimo požiūriu aktualias sritis. Šios gairės yra skiros labiau egzistuojančiam politikos kontekstui perteikti ir įvairių politikų sąsajoms su emigrantų sugražinimo skatinimo politika atskleisti. Lentelėje išskiriami šie svarbiausi valstybės politikos tikslai:

- Mažinti ekonomines emigracijos paskatas
- Siekti, kad į užsienį išvykę lietuviai išlaikytų kultūrinius, ekonominius ir socialinius ryšius su Lietuva
- Vykdyti profesinio mokymo, darbo rinkos mokymo ir suaugusiųjų švietimo sistemos reformą
- Vykdyti aukštojo mokslo sistemos reformą
- Vykdyti sveikatos apsaugos sistemos reformą
- Gerinti verslo aplinką mieste ir kaimo vietovėse
- Gerinti gyvenamosios aplinkos kokybę
- Vykdyti makroekonominę politiką, užtikrinančią nuoseklų ekonomikos augimą

12 lentelėje pagal kiekvieną iš šių tikslų pateikiami emigracijos požiūriu svarbiausi vykdomų politikų uždaviniai bei nurodyti pagrindiniai strateginiai bei politikos įgyvendinimui skirti dokumentai. Be to, atskiroje skiltyje nurodomos svarbiausios valstybės institucijos bei įvairūs socialiniai-ekonominiai partneriai nuo kurių pastangų pirmiausia priklausys, išvardintų politikų įgyvendinimo sėkmė.

6.2. Priemonių, skirtų paskatinti ekonominius migrantus grįžti namo, įgyvendinimo koordinavimo klausimai

Trečioje dalyje aptartos pagrindinės problemos, kylančios koordinuojant įvairių Lietuvos institucijų priemones, kurios gali prisidėti skatinant ekonominius migrantus sugrįžti. Penktoje dalyje pateiktas Airijos pavyzdys tuo tarpu atskleidė, tokius šioje šalyje įgyvendinamos politikos privalumus: socialinių partnerių (NVO ir religinių bendruomenių) aktyvumas bei visapusiškas interneto teikiamų galimybių išnaudojimas. Kita vertus, nurodyti ir tam tikri Airijoje veikiančios koordinavimo politikos trūkumai. Juos spręsti ruošiamasi sukuriant tarnybą, kuri kompleksiskai kuruotų migracijos klausimus bei disponuotų atitinkamomis lėšomis.

Pagrindinės politikos emigracijos (ir emigrantų sugrįžimo skatinimo) įgyvendinimo galimybės Lietuvoje yra šios:

- Nekoordinuotas įgyvendinimas. Dabartinė situacija, kai daug institucijų įgyvendina įvairias priemones pagal savo kompetencijos sritis
- Mišrus įgyvendinimo modelis, kai sukuriama tarpinstitucinė programa, paskiriama institucija, atsakinga už šios programos įgyvendinimo koordinavimą, sukuriama tarpinstitucinė komisija
- Centralizuotas įgyvendinimo modelis, kai lėšos bei atsakomybė už emigracijos klausimus perduodama vienai institucijai.

Šiame tyrime ir priemonių plane siūloma, atsižvelgiant į Lietuvoje veikiančią strateginio planavimo ir institucinių programų įgyvendinimo sistemą trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu (2-3 m.) naudoti tarpinstitucinės programos formą (apibrėžta Strateginio planavimo metodikoje¹⁶⁰). Tuo tarpu planuojant kalbant apie tolesnį laikotarpį, tinkamai išdiskutuoti ir pasiruošti galimybei pereiti prie labiau centralizuoto valstybės politikos emigracijos klausimais formavimo ir įgyvendinimo modelio. Siekiant užtikrinti kompleksiską ir integruotą požiūrį, tarpinstitucinė programa galėtų apimti ne tik emigrantų sugrįžimo, bet ir santykių su emigrantais palaikymo bei emigracijos mažinimo klausimus.

Strateginio planavimo metodikoje numatoma, kad Vyriausybė įgalioja tam tikrą valstybės instituciją koordinuoti tarpinstitucinės programos rengimą ir įgyvendinimą. Ši institucija derina tokią programą su kitomis joje dalyvaujančiomis institucijomis, o pačią programą tvirtina LR Vyriausybė. Tarpinstitucinės programos įgyvendinime dalyvaujančios institucijos savo kompetencijos srities priemones numato savo strateginiuose veiklos planuose (papildo jau vykdomas programas), o lėšos šiai programai įgyvendinti planuojamos keliems asignavimų valdytojams. Institucijos, dalyvaujančios tarpinstitucinėje programoje, privalo atsiskaityti šią programą koordinuojančiai institucijai jos nustatytais terminais ir pateikti atitinkamos formos ataskaitas. Tarpinstitucinę programą koordinuojanti institucija kartu su savo metine veiklos ataskaita turi pateikti Vyriausybei ir ataskaitą apie tarpinstitucinės programos įgyvendinimą.¹⁶¹ Tarpinstitucinės programos lietuvių emigracijos srityje koordinuojančia institucija galėtų tapti Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kadangi ši ministerija kuruoja laisvo asmenų judėjimo klausimus.

Tarpinstitucinė programa visgi neišsprendžia daugelio einamųjų koordinavimo problemų. Tokios programos egzistavimas neužtikrina, kad bus išvengta griežtai sektorinio ir fragmentiško požiūrio; ji neužtikrina keitimosi informacija tarp dalyvaujančių institucijų, bendrų iniciatyvų kūrimo ir įgyvendinimo. Todėl siūloma sukurti tarpinstitucinę komisiją, kurioje būtų aptariami

¹⁶⁰ Strateginio planavimo metodika (Žin., 2002, Nr. 57-2312).

¹⁶¹ Ten pat, 63 ir 64 punktai.

konkretūs tarpinstitucinės programos įgyvendinimo žingsniai, problemos ir veiksmai. Komisijos nariais būtų visų svarbiausių institucijų dirbančių migracijos srityje aukšto lygmens pareigūnai, o į šios komisijos susitikimus taip pat būtų kviečiami aktyviausi NVO atstovai. Komisijos susitikimai galėtų vykti kas tris mėnesius. Reikalui esant, einamieji klausimai būtų derinami ir sprendžiami tiesioginiais suinteresuotų institucijų kontaktais, darbo tvarka.

Tačiau remiantis tiek Lietuvos patirtimi įgyvendinant horizontalias politikas, tiek ir Airijos atveju studija, svarstyтина galimybė ateityje vienai institucijai priskirti atsakomybę už valstybės politikos lietuvių emigracijos srityje įgyvendinimą. Ši politika apimtų tiek emigracijos mažinimo, tiek santykių su išėivija palaikymo, tiek ir ekonominių migrantų skatinimo sugrįžti klausimus. Tokia institucija taip pat prisidėtų formuojant ir keičiant valstybės sektorines politikas, siekiant mažinti emigracijos paskatas didinti sugrįžimo galimybes. Ši institucija disponuotų lėšomis remti lietuvių bendruomenių užsienyje bei kitų lietuvių emigracijos srityje veikiančių NVO renginiams ir iniciatyvoms. Institucija sukurtų ir vystytų informacinį portalą apie išvykimo ir grįžimo sąlygas, teiktų konsultacijas siekiantiems sugrįžti emigrantams sprendžiant praktines su sugrįžimu susijusias problemas. Ji taip pat nuolat vykdytų (užsakytų) emigracijos ir sugrįžimo reiškinių tyrimus, pagal kompetencijos sritį pati įgyvendintų tam tikras programas. Tokia institucija galėtų tapti, pavyzdžiui, TMID. Tokiu atveju šį departamentą reikėtų reorganizuoti, atskirti tautinių mažumų skyrių ir priskirti daugelio institucijų šiuo metu įgyvendinamas informavimo, konsultavimo, paramos teikimo ir kitas priemones.

11 lentelė. Priemonių planas

Eil. Nr.	Uždavinys	Priemonės	Priemonės pagrindimas	Atsakingi vykdytojai*
1.	Siekti, kad Lietuvos ekonominiai migrantai užsienyje dirbtų legaliai	<p>1.1. Teikti informaciją ir teisinę pagalbą išvykstantiems ir įsikūrusiems užsienio valstybėje lietuviams, akcentuojant legalaus darbo susiradimo galimybes.</p> <p>1.2. Imtis diplomatinę priemonių, siekiant, kad po 2006 m. numatomos peržiūros, kiek galima daugiau ES valstybių atsisakytų taikyti pereinamąjį laikotarpį, kuris riboja Lietuvos piliečių teisę legaliai įsidarbinti ES valstybėse. Diplomatinėmis priemonėmis skatinti, kad nelegalus darbas būtų kiek galima mažiau toleruojamas šalyse, kuriose dirba emigrantai iš Lietuvos. Diplomatinėmis priemonėmis skatinti užsienio valstybes atsisakyti selektyvios migracijos praktikos migrantų iš Lietuvos atžvilgiu.</p> <p>1.3. Papildyti 2003 m. Lietuvos Respublikos vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų vyriausybės susitarimą dėl socialinio draudimo pensijų mokėjimo į užsienį, įvedant nuostatą dėl bendro pensijinio draudimo laikotarpių sumavimo ir socialinių išmokų.</p>	<p>Nemaža dalis ekonominių emigrantų užsienyje dirba nelegaliai. Tokiu atveju prarandamos galimybės pretenduoti į socialines išmokas ir pašalpas, darbo stažas neįsiskaitčiuoja į laikotarpį, nuo kurio skaičiuojama pensija. Nelegalus darbas apsunkina sugrįžimą, nes skatina įsifikuoti, kad netaikomos jokios socialinės garantijos nei Lietuvoje nei užsienyje.</p>	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Užsienio reikalų ministerija, Vidaus reikalų ministerija (Migracijos departamentas)
		<p>Nors Lietuva ir yra ES valstybė-narė nuo 2004 m., tačiau jai, kaip ir daugeliui kitų naujųjų narių galioja pereinamasis laikotarpis laisvo darbo jėgos judėjimo srityje. Lietuva dar nėra suformulavusi oficialios pozicijos, kurios numato laikytis peržiūros metu. Be to, ne visoms ES valstybėms, kuriose dirba daug migrantų iš Lietuvos pavyksta vienodai gerai kovoti su nelegalios migracijos reiškiniu. Kai kurios Europos valstybės (pvz., Vokietija, Norvegija) bei JAV vykdo selektyvios migracijos politiką, skirtą paskatinti tam tikro išsilavinimo ar kvalifikacijos asmenų imigraciją. Tuo tarpu šiais klausimais aiškios ir oficialios Lietuvos pozicijos kol kas taip pat nėra.</p>	<p>Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Užsienio reikalų ministerija</p>	
			<p>JAV pagedavimu 2003 m. pasirašytas pakankamai ribotos apimties susitarimas. Jis apima tik senatvės pensijų išmokas, į kurias abiųjų šalių piliečiai įgijo teisę pagal atitinkamos šalies įstatymus. Susitarimo papildymas leistų sumuoti išdirbtus laikotarpius ir persivesti tas socialines išmokas, į kurias atitinkamos šalies piliečiai įgijo teisę legaliai dirdami. Tokia priemonė padidintų Lietuvos ekonominių migrantų JAV motyvaciją įsidarbinti legaliai. Ši nuostata taip pat palengvintų apsisprendimą dėl grįžimo, nes ekonominiai migrantai žinotų, kad grįžimo atveju jie išsaugo teisę į pensijas ir išmokas, kurios priklauso nuo darbo stažo ar atlyginimo dydžio.</p>	Socialinės apsaugos ministerija, Užsienio reikalų ministerija

Eil. Nr.	Uždavinys	Prieemonės	Prieemonės pagrindimas	Atsakingi vykdytojai*
2.	Prisidėti sprendžiant svarbiausias sugrįžusių ekonominių migrantų socialinės ir ekonominės integracijos problemas	<p>2.1. Vykdyti užsienio šalyse įgytų profesinių kvalifikacijų, įgyto išsilavinimo bei mokslinių laipsnių vertinimą bei pripažinimą; siekti, kad esama sistema būtų kuo paprastesnė bei prieinamesnė. Įgyvendinti Europass iniciatyvą.</p> <p>2.2. Įgyvendinti išlyginamąsias programas, skirtas padėti užsienyje gyvenusių Lietuvos piliečių vaikams integruotis į Lietuvos bendrojo lavinimo sistemą bei lygiomis galimybėmis su kitais Lietuvos piliečiais stoti į aukštąsias mokyklas.</p>	<p>Tinkamai veikianči kvalifikacijų, išsilavinimo bei mokslinio laipsnio pripažinimo sistema didina darbo jėgos mobilumą. SKVC vykdo užsienio šalyse įgyto vidurinio ir aukštojo išsilavinimo vertinimą bei valstybės reguliuojamų profesinių kvalifikacijų vertinimą. 2005 m. pradėta įgyvendinti Europass iniciatyva, todėl šios programos efektyvumas ir galimos problemos dar nėra aiškios – tačiau būtina užtikrinti nuolatinę pastebėseną ir, reikalingu esant, tobulinti programos įgyvendinimą.</p> <p>Bendrojo lavinimo programos Lietuvoje ir užsienyje skiriasi; be to iš užsienio sugrįžusiems moksleiviams dažnai aktualu lietuvių kalbos žinių atnaujinimo problema. Išlyginamosios programos turėtų būti įgyvendinamos 2005 m. rugsėjo 1 d. LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. ISAK-1800, patvirtintas „Užsieniečių ir Lietuvos Respublikos piliečių, atvykusių ar grįžusių gyventi ir dirbti Lietuvos Respublikoje, vaikų ir suaugusiųjų ugdymo išlyginamosiose klasėse ir išlyginamosiose mobiliose grupėse tvarkos aprašas“. Kadangi programa pradėta įgyvendinti neseniai, per anksti vertinti jos įgyvendinimą, rezultatus ir efektyvumą – tačiau tai reikėtų padaryti jau pasibaigus mokslo metams.</p> <p>ULRC teikia paramą lietuvių išsviečių vaikams norintiems mokytis Lietuvoje. Tiesioginės paramos skyrimas ekonominių emigrantų vaikams – abejotinas, kadangi būtų diskriminacinis pasilikusiųjų Lietuvoje atžvilgiu. Tačiau tinkamos priemonės, kurios mažintų formaluosius barjerus (užsienyje įgyto išsilavinimo vertinimas, kurį atlieka SKVC) ir teiktų adekvačią informaciją apie tai, kaip pasirengti stojimui.</p>	<p>Švietimo ir mokslo ministerija, ES Leonardo da Vinčio programos koordinavimo paramos fondas</p> <p>Švietimo ir mokslo ministerija</p>

Eil. Nr.	Uždavinys	Priemonės	Priemonės pagrindimas	Atsakingi vykdytojai*
		<p>2.3. Priimti įstatymo pataisas, pagal kurias nuo 2006 m. sausio 1 d. Lietuva nereiktų mokėti gyventojų pajamų mokesčio skirtumo nuo užsienyje legaliai gautų Lietuvos piliečių pajamų.</p>	<p>Papildomas užsienyje legaliai uždirbtų pajamų apmokestinimas skatina emigrantus slėpti uždirbtas pajamas ir mažina motyvaciją sugrįžti. LR Finansų ministerija jau pateikė atitinkamos įstatymo pataisos pasiūlymą. Jei pataisa bus patvirtinta, ji įsigalios 2006 m. Papildomo apmokestinimo išvengimo principas galios tiek toms valstybėms, su kuriomis Lietuva buvo pasirašiusi dvigubo apmokestinimo išvengimo sutartis (2005 m. lapkričio 8 d. Lietuva buvo pasirašiusi 38 tokias sutartis; artimiausiu metu buvo numatoma pasirašyti dar tris), tiek ir kitoms valstybėms (nors apmokestinimo išvengimo mechanizmas pastarosiose valstybėse dirbantiems asmenims būtų mažiau palankus). Be to, papildomo apmokestinimo išvengimo principas galios ir toms pajamoms, kurios uždirbtos iki įstatymo pataisos įsigaliojimo.</p>	<p>Finansų ministerija, LR Seimas</p>
	<p>2.4. Sudaryti sąlygas sugrįžusiems emigrantams bei mišrių šeimų nariams išmokti ar patobulinti lietuvių kalbą.</p>		<p>Tinkamas kalbos mokėjimas yra vienas esminių integracijos sugrįžus į Lietuvą veiksnių. Lietuvių kalbos mokytis galima VU Filologijos fakultete, Valstybės institucijų kalbų centre, Pedagogų raidos centre. Bendradarbiaudamas su VU, TMID subsidijuoja lietuvių kalbos kursus užsienyje gyvenantiems (bet ne į Lietuvą sugrįžusiems) lietuviams. Kai kurie kiti universitetai (pvz., Vytauto Didžiojo Universitetas) taip pat moko užsieniečius lietuvių kalbos. Esant paklausai, teikiamus lietuvių kalbos kursus būtų galima adaptuoti iš užsienio sugrįžusiems lietuviams, norintiems atnaujinti lietuvių kalbos įgūdžius ar jų šeimų nariams.</p>	<p>Švietimo ir mokslo ministerija, TMID</p>

Eil. Nr.	Uždavinys	Priemonės	Priemonės pagrindimas	Atsakingi vykdytojai*
		<p>2.5. Teikti informaciją ir konsultacijas apie įsidarbinimo galimybes Lietuvoje, naudojant Lietuvos darbo biržos informavimo sistemą ir kitas galimybes.</p>	<p>Įsidarbinimas yra viena aktualiausių problemų ekonominiams migrantams. Lietuvos darbo birža elektroniniu paštu teikia informaciją apie esamas laisvas darbo vietas (tam nebūtina grįžti į Lietuvą ir oficialiai registruotis bedarbiu). Sugrįžusiems ir užsiregistravusiems oficialiai Lietuvos darbo birža gali teikti konsultacijas darbo paieškos klausimais, subsidijuoti mokymus, persikvalifikavimo kursus. Darbo paieškos srityje taip pat veikia privačios įdarbinimo agentūros. Darbo birža (ir įdarbinimo agentūros) taip pat galėtų kviesti užsienyje dirbančius Lietuvos piliečius teikti informaciją apie save, o Lietuvos darbdavius ieškoti tam tikros kvalifikacijos asmenų ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Gavusiam patrauklų darbo pasiūlymą emigrantui būtų paprasčiau apsispręsti grįžti į Lietuvą. Be to, identifikavus tas sritis, kuriose ypač trūksta darbo jėgos bei specialistų, Lietuvos darbo birža kartu su socialiniais-ekonominiais partneriais galėtų suorganizuoti Lietuvos pristatymus užsienyje, kurių metu kviestų atitinkamų sričių darbuotojus atvykti į Lietuvą. Tačiau šias priemones reiktų derinti su 12(3) lentelėje nurodyta valstybės politikos kryptimi – apsispręsti dėl į darbo rinkos poreikius orientuotos valstybės migracijos politikos.</p>	Lietuvos darbo birža
	<p>2.6. Konkurso būdu teikti paramą NVO (įskaitant lietuvių bendruomenės užsienyje) projektams, skirtiems paskatinti ekonominius migrantus sugrįžti į tėvynę bei spręsti jų ekonominės ir socialinės integracijos problemas.</p>		<p>Nevyriausybiniu sektoriaus įtraukimas yra vienas iš veiksmingiausių būdų lanksčiai siekti viešųjų tikslų tam tikrose srityse (tai parodė ir Airijos pavyzdys). Šiuo metu TMID teikia paramą lietuvių bendruomenėms užsienyje. Vertėtų apsvarstyti galimybę pradėti teikti paramą konkreitiems projektams, skirtiems emigrantų sugrįžimui paskatinti; konkurse galėtų dalyvauti ir Lietuvos NVO.</p>	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Tautinių mažumų ir išeivijos reikalų departamentas

Eil. Nr.	Uždavinys	Priemonės	Priemonės pagrindimas	Atsakingi vykdytojai*
3.	Teikti visapusišką informaciją ir konsultacijas ekonominiams migrantams sprendžiant praktines su grįžimu į Lietuvą susijusias problemas	<p>3.1. Išplėtoti informacinį portalą internete, kuriame siekiantiems sugrįžti į Lietuvą tematinio principu būtų teikiama aktuali informacija ir atsakoma į paklausimus (e-paštu). Informaciją skirti įvairioms tikslinėms grupėms (dirbantieji, pensijinio amžiaus asmenys, šeimos, tautybės bei pilietybės požūriu mišrios šeimos, šeimos su vaikais ir pan.). Pateikti informaciją apie pagrindinius sveikatos ir socialinio draudimo, kvalifikacijų ir išsilavinimo pripažinimo klausimus ir kt.</p> <p>3.2. Parengti išsamų informacinį leidinį, skirtą siekiantiems grįžti į Lietuvą migrantams. Buklete būtų akcentuojami šie pagrindiniai klausimai: darbo paieška, registravimas socialinės apsaugos sistemoje, profesinės kvalifikacijos pripažinimas, mokėsių klausimai ir kt.</p> <p>3.3. Konsultuoti ekonominius migrantus aktualiausiai sugrįžimo, išsikūrimo bei integracijos klausimais (telefonu, taip pat individualaus susitikimo galimybė).</p>	<p>Šiuo metu LGITIC svetainėje pateikiamos daugiausia nuorodos į kitų oficialiųjų institucijų svetaines bei teisės aktus. Kiekviena oficialioji institucija informaciją teikia pagal savo kompetencijos sritį ir jai priimtina forma. Integruotas portalas sumažintų informacijos susirinkimo kaštus ir supaprastintų apsisprendimą dėl grįžimo į Lietuvą.</p>	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, LGITIC, TMID
		<p>3.2. Parengti išsamų informacinį leidinį, skirtą siekiantiems grįžti į Lietuvą migrantams. Buklete būtų akcentuojami šie pagrindiniai klausimai: darbo paieška, registravimas socialinės apsaugos sistemoje, profesinės kvalifikacijos pripažinimas, mokėsių klausimai ir kt.</p> <p>3.3. Konsultuoti ekonominius migrantus aktualiausiai sugrįžimo, išsikūrimo bei integracijos klausimais (telefonu, taip pat individualaus susitikimo galimybė).</p>	<p>Ši priemonė padėtų lengviau pasiekti tuos emigrantus, kurie mažiau naudojami internetu ar aktyviai nesidomi grįžimo į Lietuvą galimybėmis. Užsienio valstybės, pavyzdžiui, Airija yra išleisusios panašius leidinius. Leidinį būtų galima platinti per Lietuvos ambasadas ir konsulatus užsienyje, įvairių Lietuvos institucijų finansuojamų renginių užsienyje metu, taip pat dalinti Lietuvos oro uostuose – tiek išvykstantiems, tiek ir parvykstantiems asmenims.</p>	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, LGITIC, TMID
		<p>3.3. Konsultuoti ekonominius migrantus aktualiausiai sugrįžimo, išsikūrimo bei integracijos klausimais (telefonu, taip pat individualaus susitikimo galimybė).</p>	<p>Šią veiklą šiuo metu vykdo LGITIC, tačiau ji pirmiausia skirta ankstesnių emigracijos bangų atstovams bei tremtiniam. Sunku spręsti dėl šios priemonės efektyvumo, nes LGITIC užklausimų gauna nedaug. Kita vertus, svarstantiems galimybę sugrįžti dažnai kyla individualių klausimų, į kuriuos neįmanoma atsakyti bendresnio pobūdžio leidiniuose ar interneto svetainėse.</p>	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, LGITIC, TMID
		<p>3.4. Rengiant „Lietuvos įvaizdžio formavimo strategiją“, lietuvių emigrantus užsienyje traktuoti kaip vieną iš tikslinių grupių.</p>	<p>Šią strategiją rengia 2005 m. viešojo pirkimo konkursą laimėjusi įmonė. Tarp emigrantų dažnai pasitaiko nuostatų, pagrįstų gyvenimo Lietuvoje ir užsienyje patirtimi, kad Lietuvoje jų niekas „nelaukia“. Informavimo priemonių, žinoma, negalima naudoti nerealistiniams įvaizdžiams ir paskatoms sukurti, tačiau būtų galima atkreipti dėmesį į pastarąjį meto ekonominius ir socialinius pokyčius Lietuvoje.</p>	LRVK

Eil. Nr.	Uždavinys	Priemonės	Priemonės pagrindimas	Atsakingi vykdytojai*
		<p>3.5. Teikti informaciją apie grįžimo galimybes lietuviams užsienyje skirtuose renginiuose, prie kurių finansavimo prisideda oficialiosios Lietuvos institucijos ir dalyvauja šių institucijų atstovai. Kai kuriuos renginius specialiai paskirti grįžimo tematikai ir problemoms (kartą ar du per metus, šalyse, kuriose yra daugiausia ekonominių migrantų).</p>	<p>Šiuo metu tokio pobūdžio renginius finansuoja daugiausia TMID, kartais – ir kitos institucijos. Įvairios institucijos dažnai organizuoja arba finansuoja renginius joms aktualiose srityse – pvz., turizmo informacija, kultūros ar verslo galimybių sklaida. Tai teikia galimybes bendradarbiauti įvairioms institucijoms, teikti papildomą paramą ar informaciją užsienyje gyvenantiems lietuvių emigrantams specializuotų renginių metu ir pan. Vykdytojų skiltyje paminėta LR VK, kadangi ši institucija gauna informaciją ir rengia integruotas Vyriausybės ir ministerijų renginių suvestines.</p>	<p>TMID, LR VK</p>
4.	<p>Skatinti užsienyje dirbančius mokslininkus (įskaitant doktorantus) sugrįžti dirbti ir gyventi į Lietuvą</p>	<p>4.1. Parengti užsienyje dirbančių lietuvių mokslininkų (ir kitų aukštos kvalifikacijos asmenų) duomenų bazę.</p>	<p>Tokia duomenų bazė padėtų adekviau vertinti situaciją, tendencijas. Be to, ji suteiktų galimybę teikti užsienyje dirbantiems lietuvių mokslininkams bei aukštos kvalifikacijos asmenims aktualią informaciją (pvz., atsiradus galimybei – pakviečiant dirbti į Lietuvą) arba sužinoti jų nuomonę apie Lietuvoje vykstančius procesus. Galimi įvairūs modeliai, kaip toks duomenų bazės sudarymas galėtų būti įgyvendintas; tam reiktų pasitelkti mokslo ir studijų srityje veikiančias NVO ar mokslininkų bendradarbiavimo tinklus.</p>	<p>Švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos mokslo taryba, Lietuvos ekonominės plėtros agentūra</p>
	<p>4.2. Užtikrinti, kad konkursai pedagoginėms pareigoms aukštosiose mokyklose užimti būtų vieši, iš anksto skelbiami interneto svetainėse ir truktų pakankamai laiko (iki 6 mėn.).</p>		<p>Daugelis lietuvių mokslininkų užsienyje atkreipia dėmesį, kad grįžimą į Lietuvą apsunkina Lietuvos aukštojo mokslo sistemos uždaramas. Ši problema turi keletą pagrindinių aspektų ir konkursai pedagoginėms vietoms užimti yra tik vienas (ir, tiesa, ne pats svarbiausias) iš šių aspektų. Uždaramas apima tiek pakankamai žemą mokslininkų mobilumą (kurį apsunkina atestacijų formalumas, habilitacijos reikalavimas, universitetų valdymo uždaramas ir pan.) tiek ir bendravimo ir bendradarbiavimo stoką tarp universitetų ir verslo bei visuomenės. Tačiau šios, platesnės, problemos turėtų būti sprendžiant vykdomą integruotą aukštojo mokslo sistemos reformą (12(5) lentelė).</p>	<p>Švietimo ir mokslo ministerija</p>

Eil. Nr.	Uždavinys	Priemonės	Priemonės pagrindimas	Atsakingi vykdytojai*
		<p>4.3. Skatinti lietuvių mokslininkus tiek užsienyje, tiek ir Lietuvoje įsijungti į egzistuojančius Lietuvos mokslininkų informavimo, diskusijų ir bendradarbiavimo tinklus (pvz. www.balticlabs.com/forums, www.socforums.lt). Identifikuoti tokius tinklus, kurso tvarka teikti paramą jų plėtrai ar naujų atsiradimui, skatinti juos ieškoti ryšių su lietuvių mokslininkais užsienyje.</p>	<p>Tokios priemonės padėtų užmegzti tampa ryšius tarp lietuvių mokslininkų Lietuvoje ir užsienyje. Bendradarbiavimo tinklų pagalba paprasčiau teikti informaciją apie paramos galimybes, apie skelbiamus konkursus darbo vietoms užimti, informuoti apie paramos galimybes ir partnerių paiešką moksliniams tyrimams.</p>	<p>Švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos mokslo taryba</p>
		<p>4.4. Teikti paramą užsienio mokslo įstaigose dirbantiems lietuviams (doktorantams, mokslininkams) stažuotėms bei tyrimams Lietuvoje atlikti; remti bendrus lietuvių mokslininkų Lietuvoje ir užsienyje tyrimų projektus; teikti pagalbą atvykstantiems mokslininkams.</p>	<p>Šie tyrimai galėtų būti bendri su dirbančiais Lietuvoje mokslininkais. Paramos programa turėtų būti pakankamai gerai finansuojama, kad galėtų iš esmės pakeisti egzistuojančią paskatų sistemą. ES struktūriniai fondai gali finansuoti tyrėjų grupes, todėl reiktų užtikrinti šią galimybę programuojant naujo finansinio periodo paramą. Užsienio lietuvių rėmimo centras nuo 2006 m. planuoja skirti paramą užsienyje studijuojantiems arba vykdančioms mokslinę veiklą Lietuvos piliečiams palaikyti ryšius su Lietuvos mokslo centru. Šiuo metu Valstybinis mokslo ir studijų fondas konkurso būdu teikia paramą mokslo tiriamiesiems darbams (mokslininkų mokslininkų grupių, institucijų). Tačiau konkreti parama skatinant lietuvių mokslininkų Lietuvoje ir užsienyje bendradarbiavimą nėra teikiama. Be to, Fondo biudžetas yra pakankamai nedidelis (tyrimams finansuoti 2004 m. buvo skirta 18,5 mln. litų), finansuojama daug tyrimų krypčių ir smulkių projektų. Palyginimui, Airijos mokslo fondo biudžetas (angl. Science Foundation Ireland) siekia 371,8 mln. litų per metus, lešos pirmiausia skiriamos dviem prioritetinėms krypims: informacinėms technologijoms ir biotechnologijoms. Tačiau paramą būtina teikti vadovaujantis integruotu požiūriu, kuris turėtų apimti ne tik paskatas užsienyje dirbantiems lietuvių mokslininkams bet ir, apskritai, skatinti specialistus iš užsienio (ne tik lietuvių kilmės) atvykti dirbti į Lietuvą bei plėtoti Lietuvoje dirbančių mokslininkų tarptautinius ryšius. Šiame kontekste svarbų vaidmenį galėtų vaidinti ir prie SK VC steigiamas Lietuvos mokslininkų mobilumo centras.</p>	<p>Užsienio lietuvių rėmimo centras, Valstybinis mokslo ir studijų fondas, Studijų kokybės vertinimo centras (Lietuvos mokslininkų mobilumo centras), Užsienio lietuvių rėmimo centras</p>

Eil. Nr.	Uždavinys	Priemonės	Priemonės pagrindimas	Atsakingi vykdytojai*
5.	Rinkti statistinę informaciją ir inicijuoti mokslinius tyrimus, kurie padėtų adekvačiau vertinti situaciją migracijos srityje ir didinti valstybės politikos efektyvumą šioje srityje	4.5. Išnaudoti ES 6 ir 7 bendrųjų programų galimybes skatinant užsienyje dirbančius lietuvių mokslininkus sugrįžti. 5.1. Inicijuoti, skatinti, viešinti tyrimus migracijos srityje (migracijos priežastys ir tendencijos, migrantų situacija užsienyje, migrantų sugrįžimo tendencijos ir sugrįžimą skatinantys veiksniai, protų nutekėjimas ir susigrąžinimas).	Teikti informaciją universitetams, mokslo institutams bei užsienyje dirbantiems mokslininkams apie galimybę pasinaudoti ES 6 bendrosios programos (Marie Curie veiklų grupės) teikiamomis galimybėmis sugrįžti ir tęsti mokslinę veiklą Lietuvoje. Sistemino požiūriu, mokslinės bei gilesnės politinio lygmenų diskusijos apie emigracijos-emigracijos teiškinius Lietuvoje dar labai trūksta. Nuoseklūs tyrimai būtini siekiant greičiau reaguoti į besikeičiančias aplinkybes, patikslinti gyvenaminamas priemones ir geriau jas pritaikyti tikslinių grupių poreikiams.	Tarpautinių mokslo ir technologijų plėtros programų agentūra Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Vidaus reikalų ministerija, Užsienio reikalų ministerija, TMID,
6.	Užtikrinti efektyvų tarpinstitucinį bendradarbiavimą skatinant ekonominius migrantus sugrįžti	5.2. Rinkti ir sisteminti statistinę informaciją apie lietuvių migracijos (įskaitant emigraciją ir sugrįžimą) mastus, kryptį, socialines ir ekonomines migrantų charakteristikas. 6.1. Parengti tarpinstitucinę programą „Ekonominių migrantų sugrįžimo į Tėvynę skatinimas“.	Statistikos departamentas ir VRM Migracijos departamentas teikia skirtingus duomenis apie tai, kiek, pavyzdžiui 2004 m. emigravo Lietuvos piliečių (15165 ir 13249 atitinkamai). Sunkumų kelia emigracijos nedeklaravus apie išvykimą vertinimas. Oficialieji šaltiniai nurodo mažai duomenų apie socialines ir ekonomines migrantų charakteristikas, išvykimo valstybes bei jų veiklą šiose valstybėse (pavyzdžiui, Lietuvos darbo birža pateikia informacijos apie užsienyje įdarbintus Lietuvos piliečius).	Statistikos departamentas, Vidaus reikalų ministerija, Lietuvos darbo birža Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, LR vyriausybė

Eil. Nr.	Uždavinys	Priemonės	Priemonės pagrindimas	Atsakingi vykdytojai*
		6.2. Įsteigti tarpinstitucinę komisiją aukštųjų pareigūnų (valstybės sekretorių ar įstaigų direktorių) lygmenyje.	Žr. 6.2 dalį.	LR vyriausybė
		6.3. Išnagrinėti migracijos srityje dirbančių institucijų reorganizacijos galimybę, vienai iš šių institucijų priskiriant atsakomybę už tam tikrus horizontalius klausimus, susijusius su emigracijos mažinimu, santykių su išeivija palaikymu bei emigrantų skatinimu sugrįžti.	Žr. 6.2 dalį.	

* „Atsakingų vykdytojų“ skiltyje nurodytos tik valstybės institucijos (ir neminimi socialiniai-ekonominiai partneriai, privatus sektorius), turint omenyje, kad šis planas yra skirtas valstybės institucijoms.

12 lentelė. Svarbiausios sektorinės valstybės politikos mažinant emigraciją ir didinant motyvaciją sugrįžti: tikslai ir uždaviniai

(12)1. Mažinti ekonomines emigracijos paskatas

Eil. Nr.	Pagrindiniai uždaviniai	Svarbiausi valstybės politikos dokumentai	Pagrindiniai vykdytojai
1.	Įgyvendinti užimtumo didinimo (visose amžiaus grupėse), nedarbo mažinimo priemonės	Valstybės ilgalaikės raidos strategija Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikė strategija	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Ūkio ministerija, Vidaus reikalų ministerija, socialiniai-ekonominiai partneriai
2.	Vykdyti socialinės apsaugos politiką, kuri užtikrintų pakankamą socialinės apsaugos lygį nedarbo, ligos ar nelaimės atveju.	Nacionalinė darmaus vystymosi strategija. Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa	
3.	Mažinti skurdą ir socialinę atskirtį	Lietuvos bendrasis programavimo dokumentas 2004-2006 m. Lietuvos regioninės politikos iki 2013 m. strategija	
4.	Įgyvendinti regioninę politiką, didinančią ekonominę sanglaudą tarp skirtingų Lietuvos regionų. Stiprinti vietos bendruomenes ir skatinti jų iniciatyvas.	Nacionalinė demografinė (gyventojų) politikos strategija ir jos įgyvendinimo priemonių planas Skurdo mažinimo Lietuvoje strategija ir Lietuvos Respublikos nacionalinis kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų planas 2004-2006 m.	
5.	Skatinti verslą diegti socialiai atsakingo verslo principus		

(12)2. Siekti, kad į užsienį išvykę lietuviai išlaikytų kultūrinius, ekonominius ir socialinius ryšius su Lietuva

Eil. Nr.	Pagrindiniai uždaviniai	Svarbiausi valstybės politikos dokumentai	Pagrindiniai vykdytojai
1.	Finansškai skatinti užsienio lietuvių iniciatyvas (teikiant paramą bendruomenių įsisteigimui ir veiklai, renginiams, interneto svetainėms, savaitgalinėms mokykloms, lietuvių kalbos mokytojams, bibliotekoms)	„Lietuvos valstybės ilgojo laikotarpio strategija lietuvių išsivijios atžvilgiu“ (rengiama) TMID „Užsienio lietuvių bendruomenių rėmimo 2004–2006 metų programa“	Užsienio reikalų ministerija, Tautinių mažumų ir išsivijios reikalų departamentas, užsienio lietuvių organizacijos, socialiniai-ekonominiai partneriai
2.	Skatinti lietuvių užsienyje visuomeninį ir politinį aktyvumą, dalyvavimą Lietuvos politiniame ir visuomeniniame gyvenime		
3.	Plėtoti „Lietuvių mokyklos“ iniciatyvą		
4.	Spręsti atstovavimo ir paramos Lietuvoje likusiems emigravusių tėvų vaikams klausimus		
5.	Peržiūrėti rinkimų organizavimo tvarką, siekiant, kad užsienyje gyvenantys lietuviai galėtų balsuoti paštu savo įprastose rinkimų apygardose		
6.	Konkurso būdu teikti paramą užsienio lietuvių žiniasklaidai (spauda, portalai internete), skatinti lietuviškų televizijos kanalų transliacijas satelitinio būdu		

(12)3. Apsispręsti dėl į darbo rinkos poreikius orientuotos imigracijos politikos

Eil. Nr.	Pagrindiniai uždaviniai	Svarbiausi valstybės politikos dokumentai	Pagrindiniai vykdytojai
1.	Išanalizuoti galimą imigrantų darbo jėgos poreikį bei imtis priemonių šiam poreikiui patenkinti	Aiškaus strateginio dokumento šioje srityje nėra parengta. Pagrindinis įstatymas šioje srityje: „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ (Žin., 2004, 73-2539).	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Lietuvos darbo birža, Vidaus reikalų ministerija (Migracijos departamentas), socialiniai-ekonominiai partneriai
2.	Nustatyti ir įgyvendinti kompleksinės socialinės-ekonominės imigrantų integracijos į Lietuvos visuomenę priemonės		

(12)4. Vykdyti profesinio mokymo, darbo rinkos mokymo ir suaugusiųjų švietimo sistemos reformą

Eil. Nr.	Pagrindiniai uždaviniai	Svarbiausi valstybės politikos dokumentai	Pagrindiniai vykdytojai
1.	Optimizuoti profesinio mokymo, darbo rinkos ir suaugusiųjų švietimo istaigų tinklą ir spręsti	Valstybės ilgalaikės raidos strategija Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, socialiniai-ekonominiai

	finansavimo problemas (didinant darbuotojų atlyginimus, palaipsniui diegti mokamo mokslo principus taikant studijų krešėlio/ paskolų priemones, investuoti į mokymo infrastruktūrą)	programa Lietuvos bendrasis programavimo dokumentas 2004-2006 m. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos ir jos įgyvendinimo programa Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija	partneriai
2.	Pertvarkyti mokymo programas, siekiant didinti jų atitiktumą rinkos poreikiams		
3.	Skatinti profesinio ir suaugusiųjų mokslo bei verslo bendradarbiavimą (įtraukiant verslo atstovus į mokymo strateginių klausimų sprendimą, valdymą, studijų ir tyrimų finansavimą)		

(12)5. Vykdyti aukštojo mokslo sistemos reformą

Eil. Nr.	Pagrindiniai uždaviniai	Svarbiausi valstybės politikos dokumentai	Pagrindiniai vykdytojai
1.	Spręsti aukštojo mokslo ir tyrimų finansavimo problemas (didinant darbuotojų atlyginimus, palaipsniui diegti mokamo mokslo principus taikant studijų krešėlio/ paskolų priemones, konkurencijos principus teikiant finansavimą universitetų tyrimams (konkursinis tyrimų finansavimas), investuoti į studijų ir tyrimų infrastruktūrą)	Valstybės ilgalaikės raidos strategija 2004-2006 m. Lietuvos Bendrasis programavimo dokumentas (BPD) Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006-2010 metų planas (rengiamas)	Švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos mokslo taryba, socialiniai-ekonominiai partneriai
2.	Pertvarkyti studijų programas, siekiant didinti jų atitiktumą rinkos poreikiams		
3.	Išspręsti habilitacijos panaikinimo klausimą		
4.	Teikti finansinę paramą studijoms užsienyje, įtraukiant nuostatą, kad šia parama pasinaudojęs asmuo turėtų sugrįžęs tam tikrą laiką dirbti Lietuvoje		
5.	Koncentruoti resursus, siekiant, kad Lietuvoje susiformuotų bent keli Europinio lygio universitetai. Mokslinių tyrimų institutų/ centrų identifikavimas ir plėtra.		
6.	Skatinti mokslo ir verslo bendradarbiavimą (įtraukiant verslo atstovus į aukštojo mokslo strateginių klausimų sprendimą, valdymą, studijų ir tyrimų finansavimą), įvesti papildomas iniciatyvas mokslininkams vykdyti užsakovuosius tyrimus		

(12)6. Vykdyti sveikatos apsaugos sistemos reforma

Eil. Nr.	Pagrindiniai uždaviniai	Svarbiausi valstybės politikos dokumentai	Pagrindiniai vykdytojai
1.	Spresti gydymo įstaigų finansavimo ir paslaugų kokybės problemas (optimizuojant įstaigų tinklą; didinant darbuotojų atlyginimus, toliau diegiant rinkos principus medicinos paslaugų apmokėtinimo srityje)	Valstybės ilgalaikės raidos strategija 2004-2006 m. Lietuvos Bendrasis programavimo dokumentas (BPD) Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa Sveikatos priežiūros įstaigų restruktūrizavimo strategija	Sveikatos apsaugos ministerija, socialiniai ekonominiai partneriai

(12)7. Gerinti verslo aplinką mieste ir kaimo vietovėse

Eil. Nr.	Pagrindiniai uždaviniai	Svarbiausi valstybės politikos dokumentai	Pagrindiniai vykdytojai
1.	Gerinti sąlygas verslo steigimui, vystymui, inovacijoms ir technologinei plėtrai, užsienio investicijoms, klasterizacijai (teikiant kokybiškas viešąsias paslaugas verslui, mažinant reguliacinį krūvį, kuriant reikalingą viešąją infrastruktūrą)	Valstybės ilgalaikės raidos strategija Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikė strategija 2004-2006 m. Lietuvos Bendrasis programavimo dokumentas (BPD) Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa	Ūkio ministerija, Žemės ūkio ministerija, socialiniai ekonominiai partneriai
2.	Skatinti darbdavius investuoti į darbuotojų mokslą ir kvalifikacijos kėlimą	Smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros iki 2008 m. strateginės kryptys ir Smulkiojo verslo plėtros 2005-2008 m. priemonės	
3.	Skatinti verslo plėtrą kaimiškose vietovėse, remti bendruomenių iniciatyvas šioje srityje		
4.	Skatinti verslo ryšių su užsienio lietuvių įkurtomis įmonėmis (skatinant lietuvių emigrantų versliminkus dalyvauti parodose Lietuvoje, kviečiant užsienio lietuvių versliminkus prisijungti prie rengiamų Lietuvos verslo parodų, rengiant pasaulio lietuvių verslo forumus ir pan.)		

(12)8. Gerinti gyvenamosios aplinkos kokybę

Eil. Nr.	Pagrindiniai uždaviniai	Svarbiausi valstybės politikos dokumentai	Pagrindiniai vykdytojai
1.	Aktualiausių susisiekimo sistemos gerinimo, vandens valymo, oro taršos mažinimo, atliekų tvarkymo, kultūrinio paveldo, kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimo ir kt. sektoriaus problemų sprendimas	Valstybės ilgalaikės raidos strategija Nacionalinė darnaus vystymosi strategija	Aplinkos ministerija, Susisiekimo ministerija, socialiniai ekonominiai partneriai

(12)9. Vykdyti makroekonominę politiką, užtikrinančią nuoseklių ekonomikos augimą

Eil. Nr.	Pagrindiniai uždaviniai	Svarbiausi valstybės politikos dokumentai	Pagrindiniai vykdytojai
1.	Stabilios makroekonominės aplinkos ir fiskalinės politikos tvarumo užtikrinimas (įgyvendinant priemones ir reformas, būtinas cikliškai subalansuotam biudžetui pasiekti, užtikrinant einamosios sąskaitos deficitu tvarumą ir valstybės skolos tvarumą, vykdant adekvačią mokesčių politiką)	Valstybės ilgalaikės raidos strategija Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikė strategija Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa Lietuvos konvergencijos programa	Finansų ministerija, Ūkio ministerija, Lietuvos bankas